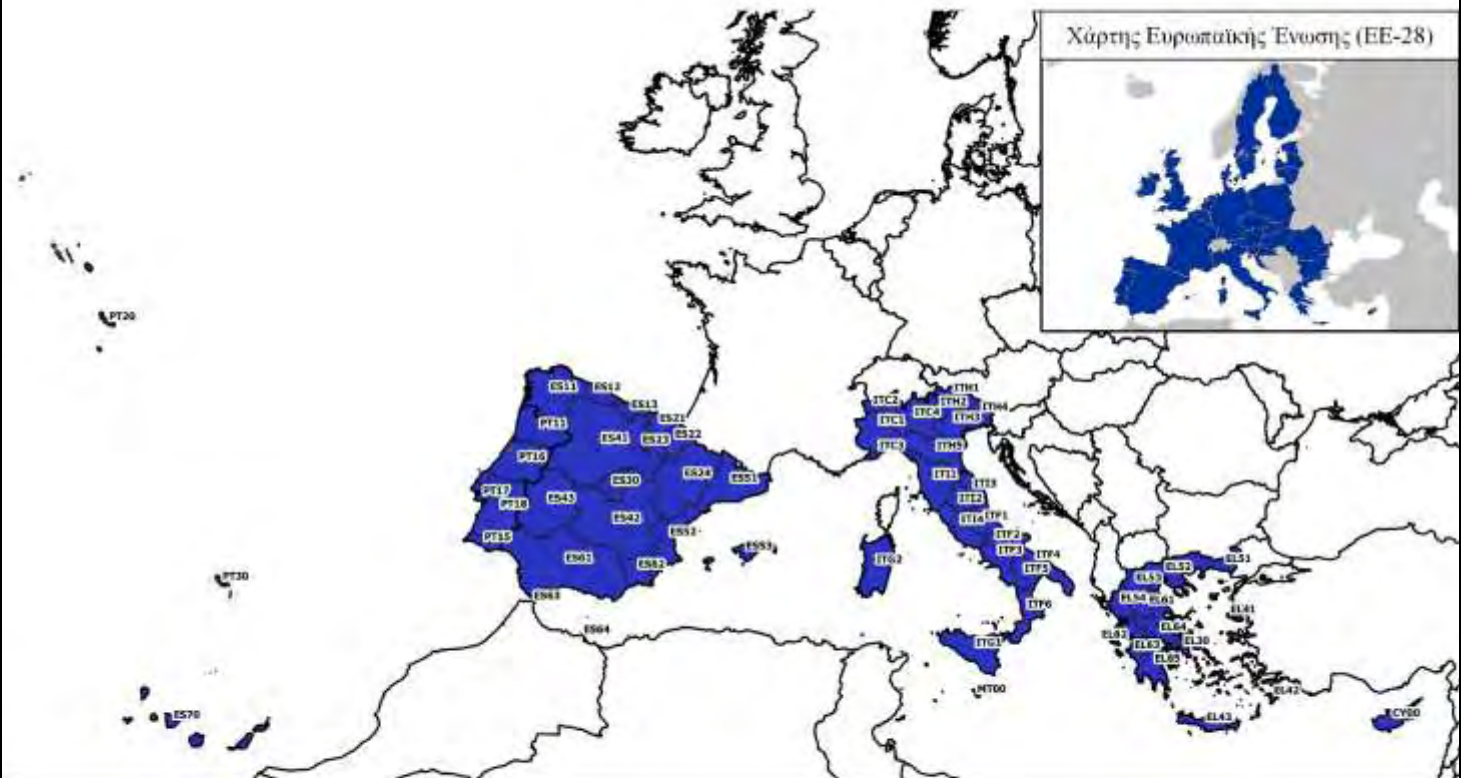

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης.»

ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΑ:

Βαϊούλη Σταυρούλα

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

Καλλιώρας Δημήτριος

Τσιάπα Μαρία

14/09/2020

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λπ., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ.

Ημερομηνία: 14/09/20

Ονοματεπώνυμο: Βαϊούλη Σταυρούλα

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πρώτα απ' όλα θα ήθελα να εκφράσω την απεριόριστη εκτίμησή μου σε όλα τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής της διπλωματικής εργασίας, Καθηγητές κύριο Καλλιώρα Δημήτριο, κυρία Τσιάπα Μαρία, κυρία Ντυκέν Μαρί Νοέλ και κύριο Πετράκο Γεώργιο. Η συμβολή όλων τους ήταν πολύτιμη και καθοριστική κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια φοίτησής μου στο τμήμα και τους ευχαριστώ θερμά. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος την υπεύθυνη καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας, την κυρία Τσιάπα Μαρία για την αμέριστη και ευεργετική βοήθειά της.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω να πω στους γονείς και την αδερφή μου, που υποστηρίζουν κάθε ενέργειά μου, καθώς και στον άνθρωπό μου, Δημήτρη, που είναι πάντα δίπλα μου σε όλα. Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω αυτή την εργασία σε έναν πολύ αγαπημένο μου άνθρωπο, ο οποίος δεν βρίσκεται πια στη ζωή, διότι η πνευματική και ηθική κληρονομιά που μου έχει χαρίσει θα με συντροφεύει και θα με καθοδηγεί σε κάθε στιγμή της ζωής μου. Προς τιμήν του παππού μου λοιπόν!

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΧΩΡΩΝ, ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο αντίκτυπος της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης υπήρξε σημαντικά ασυμμετρικός μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκ των οποίων ως πιο ευάλωτες αποδείχθηκαν οι Μεσογειακές χώρες. Η αντίδραση των χωρών απέναντι σε σοβαρούς κλυδωνισμούς, όπως η οικονομική ύφεση, αποκαλύπτει το βαθμό ανθεκτικότητάς τους. Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει έρθει στο προσκήνιο και προσελκύει το ενδιαφέρον των ειδικών σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο να συμμετάσχουν σε ένα διάλογο πολιτικής, αφού με αυτόν τον τρόπο θα προσεγγίσουν ένα πλαίσιο διαφόρων προσδιοριστικών παραγόντων, οι οποίοι ποικίλλουν και μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, που θα αυξάνουν τον βαθμό ανθεκτικότητας. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να προσδιορίσει τους παράγοντες που συνέβαλλαν στην ανθεκτικότητα των περιφερειών των ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, 2008 – 2012. Η ανθεκτικότητα αναλύεται τόσο σε θεωρητικό πλαίσιο, όσο και σε εμπειρικό πλαίσιο κατά το οποίο προσεγγίζεται μέσω της μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ αλλά και της μεταβολής της απασχόλησης και διερευνώνται μέσω κατάλληλων οικονομετρικών αναλύσεων οι παράγοντες που την προσδιορίζουν.

Λέξεις κλειδιά: Ανθεκτικότητα, προσδιοριστικοί παράγοντες, περιφέρειες, χρηματοοικονομική κρίση, θεσμική κυβέρνηση, οικονομετρικές αναλύσεις.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

DETERMINANTS OF RESILIENCE IN THE REGIONS OF THE
MEDITERRANEAN COUNTRIES, DURING THE RECENT
FINANCIAL CRISIS

ABSTRACT

The impact of the recent financial crisis has been significantly asymmetric between the countries of the European Union, of which the Mediterranean countries have proved to be the most vulnerable. The reaction of countries to severe shocks, such as the economic downturn, reveals their degree of resilience. The concept of resilience has come to the fore and is attracting the interest of experts at national and regional level to engage in a policy dialogue, as it will approach a framework of different determinants, which vary and change over time and will increase the degree of resilience. The aim of this study is to identify the factors that contributed to the resilience of the regions of the European Mediterranean countries, during the economic crisis, 2008 - 2012. Resilience is analyzed both in a theoretical and empirical context in which it is approached through the change in GDP per capita but also in the change of employment and the factors that determine it are investigated through appropriate econometric analyzes.

Keywords: Resilience, determinants, regions, financial crisis, institutional government, econometric analyzes.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</u>	4
<u>ABSTRACT</u>	5
Κατάλογος Σχημάτων.....	8
Κατάλογος Πινάκων	8
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	8
Κατάλογος Χαρτών.....	9
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1</u> : «Εισαγωγή και ανάλυση της έννοιας της ανθεκτικότητας»	
1.1. Ορισμός και έννοια.....	10
1.2. Κύριες ερμηνείες της ανθεκτικότητας.....	12
1.2.1. Μηχανική ανθεκτικότητα.....	12
1.2.2. Οικολογική ανθεκτικότητα.....	13
1.2.3. Προσαρμοστική ανθεκτικότητα.....	14
1.3. Διαστάσεις της περιφερειακής ανθεκτικότητας.....	15
1.3.1. Αποτίμηση του βαθμού περιφερειακής ανθεκτικότητας.....	17
1.4. Τρόποι μέτρησης.....	18
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2</u> : «Ο ρόλος της ανθεκτικότητας σε ευάλωτες χρονικές περιόδους και σε λιγότερο ανεπτυγμένες χωρικές ενότητες»	
2.1. Εθνικό επίπεδο.....	21
i. Ο ρόλος της ανθεκτικότητας στην πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση και στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές (Μεσογειακές χώρες).	
ii. Διαγράμματα με ΑΕΠ/κεφ χωρών, απασχόλησης για ΕΕ-28.	
2.2 περιφερειακό επίπεδο.....	30
i. Χάρτες με μεταβολή ΑΕΠ/κεφ και απασχόλησης 2008-13 για NUTS2 μεσογειακών χωρών.	
ii. Matrix table με ΑΕΠ/κεφ και απασχόληση για περίοδο κρίσης 2008-13 και συνολική περίοδο 2008-17.	

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1: Επιστροφή στο αρχικό μονοπάτι ανάπτυξης.....	12
Σχήμα 2. Θετικές επιπτώσεις μετά τη διαταραχή.....	13
Σχήμα 3: Αρνητικές επιπτώσεις μετά τη διαταραχή.....	14
Σχήμα 4: Τέσσερις διαστάσεις της περιφερειακής οικονομικής ανθεκτικότητας σε ένα σοκ ύφεσης.....	16
Σχήμα 5: Τα πλαίσια αποτίμησης της ανθεκτικότητας.....	18

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Οι διαφορετικές χρήσεις του όρου «ανθεκτικότητα».....	15
Πίνακας 2.: Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table) με βάσει το ΑΕΠ/κεφ κατά την περίοδο της κρίσης (2008-2013) (EE=100).....	35
Πίνακας 3.: Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table) με βάσει το ΑΕΠ/κεφ κατά την συνολική περίοδο κρίσης και ανάρρωσης (2008-2017)(EE=100).....	35
Πίνακας 4.: Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table) με βάσει την απασχόληση κατά την περίοδο της κρίσης (2008-2013)(EE=100).....	35
Πίνακας 5.: Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table) με βάσει την απασχόληση κατά την συνολική περίοδο κρίσης και ανάρρωσης (2008-2017) (EE=100).....	36
Πίνακας 6.: Περιγραφή μεταβλητών του μοντέλου.....	49
Πίνακας 7.: Αποτελέσματα οικονομετρικού υποδείγματος περιφερειακής ανθεκτικότητας (εξαρτημένη μεταβλητή: μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ).....	50
Πίνακας 8.: Αποτελέσματα οικονομετρικού υποδείγματος περιφερειακής ανθεκτικότητας (εξαρτημένη μεταβλητή: μεταβολή απασχόλησης).....	52

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Η ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής ένωσης από το 2000 έως το 2017.....	23
Διάγραμμα 2: Διαχρονική εξέλιξη του ΑΕγχΠ των δεκαπέντε χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με EE15=100.....	24
Διάγραμμα 3: Διαχρονική εξέλιξη του ΑΕγχΠ των δεκατριών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με EE13=100.....	25
Διάγραμμα 4: Ρυθμός μεταβολής της οικονομικής ανάπτυξης για τις είκοσι οχτώ χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EE28), 2007 – 2013.....	26
Διάγραμμα 5: Ρυθμός μεταβολής της ανάπτυξης για τις είκοσι οχτώ χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EE28), 2007 – 2017.....	27

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Διάγραμμα 6: Ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης από το σύνολο των απασχολουμένων των είκοσι οχτώ χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28), 2007 – 2013.....28

Διάγραμμα 7: Ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης από το σύνολο των απασχολουμένων των είκοσι οχτώ χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28), 2007 – 2017.....29

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1: Ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο Περιφερειών, 2008-2013.....31

Χάρτης 2: Ποσοστιαία μεταβολή των απασχολουμένων σε επίπεδο Περιφερειών, 2008 – 2013.....33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η έννοια της ανθεκτικότητας, σε γενικά πλαίσια προέρχεται από τις επιστήμες του περιβάλλοντος, της υγείας και της κοινωνίας και περιγράφει την ικανότητα της προσαρμογής και της ευδοκίμησης ενός (οικο)συστήματος ή ενός οργανισμού υπό αντίξοες συνθήκες, έπειτα από μια διαταραχή (Holling 1973· Holling και Gunderson 2002). Μεταφερόμενη στο πεδίο της οικονομικής επιστήμης, η ανθεκτικότητα εκλαμβάνεται ως η ικανότητα επιστροφής μιας οικονομίας σε συνθήκες ισορροπίας (Adger 2000· Janssen 2007). Στο πεδίο της περιφερειακής επιστήμης η ανθεκτικότητα επιδεικνύει την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα των περιφερειακών οικονομιών, ορισμένες εκ των οποίων χαρακτηρίζονται ως αρκετά ευάλωτες στις επιπτώσεις της οικονομικής ολοκλήρωσης και διεθνοποίησης (Reggiani κ.ά. 2002· Christopherson κ.ά. 2010· Dawley κ.ά. 2010. Η εν λόγω έννοια επανεμφανίστηκε τη δεκαετία του '80 αλλά από τα μέσα της δεκαετίας του '90 εξαπλώθηκε σε άλλους τομείς και συνδέθηκε με την περιφερειακή ανάπτυξη, η οποία αποτελεί αντικείμενο μελέτης των σύγχρονων κοινωνιών με αποτέλεσμα η ανθεκτικότητα να έρχεται και πάλι στο προσκήνιο. Σύμφωνα με τον Martin (2012) υπάρχουν συγκεκριμένοι λόγοι για τους οποίους οι αστικοί και περιφερειακοί αναλυτές εστιάζουν την προσοχή τους στην έννοια της ανθεκτικότητας και είναι οι εξής:

- i. Ο αντίκτυπος των φυσικών και ανθρωπογενών καταστροφών, που έχουν πλήξει τις τοπικές κοινότητες.
- ii. Η επιρροή άλλων κλάδων, όπως της οικολογίας, όπου το κύριο ενδιαφέρον είναι ο τρόπος με τον οποίο τα οικοσυστήματα ανταποκρίνονται σε σοκ.
- iii. Η αναγνώριση ότι οι μεγάλες διαταραχές μπορούν να επηρεάσουν ολόκληρο το οικονομικό τοπίο.
- iv. Το αποτέλεσμα των χρηματοπιστωτικών και οικονομικών κρίσεων και των συνεπειών τους σε τόσο τοπικό όσο και περιφερειακό επίπεδο, λόγω των πολιτικών λιτότητας που ακολουθούν πολλά κράτη.

Βάσει της ευρείας βιβλιογραφίας, ο όρος «ανθεκτικότητα» δεν είναι μια ενιαία έννοια με ένα ακριβή και καθολικά συμφωνηθέντα ορισμό. Ωστόσο εκλαμβάνεται ως ένα θετικό στοιχείο ενός συστήματος, το οποίο έχει την ικανότητα να ξεπερνάει ή τουλάχιστον να αντιδρά σε κάποιου είδους απροσδόκητου συμβάντος. Η έννοια της ανθεκτικότητας συναντάται σε αρκετές μελέτες τα τελευταία χρόνια και σχετίζεται με την κατανόηση της αντίδρασης των περιφερειακών οικονομιών σε μείζονες κλυδωνισμούς και τις επιπτώσεις της οικονομικής, κοινωνικής και οικολογικής διαταραχής στις οικονομίες αυτές.

Πιο συγκεκριμένα, οι Martin και Sunley (2015) ανέφεραν ότι δεν υπάρχει ακόμη καμία θεωρία για την περιφερειακή οικονομική ανθεκτικότητα, η οποία να βοηθά πλήρως στην κατανόηση της ανθεκτικότητας μιας περιοχής ή μιας τοπικής οικονομίας. Βέβαια οι ίδιοι εισάγουν έναν ευρύτερο ορισμό της περιφερειακής οικονομικής ανθεκτικότητας ως εξής: «η ικανότητα μιας περιφερειακής ή τοπικής οικονομίας να αντέχει ή να ανακτά από τους κλυδωνισμούς της αγοράς, τις ανταγωνιστικές και περιβαλλοντικές κρίσεις στην πορεία ανάπτυξής της, εάν είναι απαραίτητο αναπτύσσοντας «προσαρμοσμένες αλλαγές στις οικονομικές δομές της και στις κοινωνικές και θεσμικές ρυθμίσεις της, ώστε να διατηρηθεί ή να αποκατασταθεί η προηγούμενη αναπτυξιακή της πορεία ή η διαμετακόμιση σε μια νέα βιώσιμη πορεία».

Επί του παρόντος, η έννοια της ανθεκτικότητας έχει αποκτήσει εξέχουσα θέση στις περιφερειακές μελέτες στο πλαίσιο της κατανόησης του τρόπου με τον οποίο οι τοπικές οικονομίες αντιδρούν και αναρρώνουν από κλυδωνισμούς (Martin 2012, Fingleton et al. 2012, Martin και Sunley 2015. Αναλυτικότερα έχει παρατηρηθεί ότι η ανθεκτικότητα δεν αποτελεί στατικό χαρακτηριστικό μιας οικονομίας, αλλά μια δυναμική διαδικασία, επηρεασμένη τόσο από τον αντίκτυπο των σοβαρών κλυδωνισμών όσο και από τη συνεχιζόμενη ανησυχία της διαρθρωτικής οικονομικής αλλαγής και προσαρμογής. Πράγματι, η έννοια της ανθεκτικότητας θα πρέπει να είναι κεντρική σε κάθε εννοιολογικό πλαίσιο για τη μελέτη της εξέλιξης του οικονομικού, και όχι μόνο, τοπίου. Επιπλέον αποτελεί σημαντικό παράγοντα της εξελικτικής διαδικασίας ανάπτυξης των περιφερειακών οικονομιών, καθώς συνδέεται με την ικανότητά τους να αντιστέκονται ή να ανακτούν από σοκ. (Bristow, 2010; Cuadrado-Roura & Maroto, 2016; Fratesi & Rodriguez - Pauza, 2016). Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η έννοια της ανθεκτικότητας έχει προσελκύσει μεγάλο ενδιαφέρον στον τομέα της περιφερειακής ανάπτυξης, το οποίο αναμφισβήτητα, προέρχεται από την έκταση, το βάθος και, σε πολλές περιπτώσεις, τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Πράγματι, η οικονομική κρίση έχει εκθέσει τις περιφερειακές οικονομίες σε (εξωτερικούς) κλυδωνισμούς και επισύρει την προσοχή στις διαφορές που εντοπίζονται όσον αφορά την ικανότητα προσαρμογής τους (Bristow & Healey, 2015; Eraydın, 2016). Η προηγούμενη πρόταση αποτέλεσε το έναυσμα για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας η οποία αποσκοπεί στη μελέτη των προσδιοριστικών παραγόντων της ανθεκτικότητας και την επισήμανση των ανθεκτικών και μη Περιφερειών των Μεσογειακών χωρών που επλήγησαν έντονα από την ύφεση.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

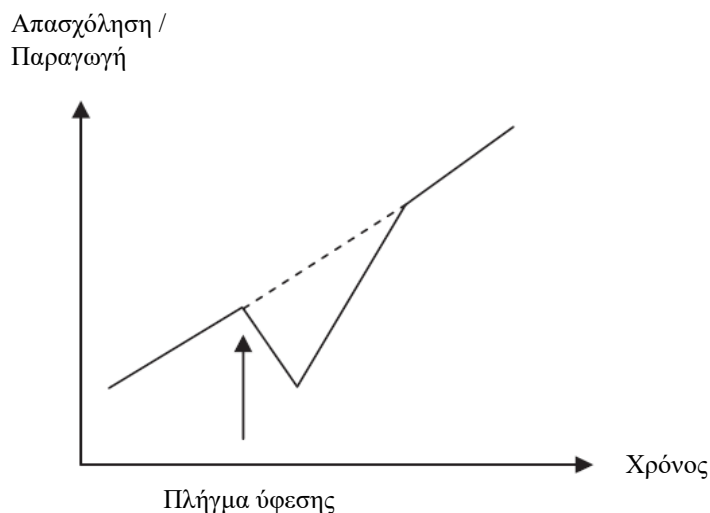
1.2. ΚΥΡΙΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ωστόσο, υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις του όρου της ανθεκτικότητας οι οποίες συνδέονται ενδεχομένως και με τα διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα. Στην πραγματικότητα, ένα περιφερειακό πλαίσιο ανθεκτικότητας γίνεται αντιληπτό και εφαρμόζεται μέσω τριών διακριτών προσεγγίσεων, δηλαδή της μηχανικής, της οικολογικής και της προσαρμοστικής, όπως αυτές αναλύονται παρακάτω και παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Martin (2012) και Martin και Sunley (2015).

1.2.1. ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ίσως η επικρατέστερη ερμηνεία του όρου είναι η επικαλούμενη «μηχανική ανθεκτικότητα». Αυτό επικεντρώνεται στην αντίσταση ενός συστήματος σε διαταραχές (κλυδωνισμούς) και την ταχύτητα επιστροφής στην κατάσταση προ-κρίσης. Σε πολλές συζητήσεις, το σύστημα θεωρείται ότι βρίσκεται σε «ισορροπία» πριν από το σοκ, έτσι ώστε η ανθεκτικότητα να καθορίζεται από την άποψη της σταθερότητας ενός συστήματος κοντά στην «ισορροπία» του (Holling, 1973 · Pimm, 1984. Walker et al., 2006). Ένα σύστημα που είναι πιο ανθεκτικό (λιγότερο ευάλωτο ή λιγότερο ευαίσθητο) σε κλυδωνισμούς και/ή το οποίο επιστρέφει γρήγορα στην κατάσταση ή τη διαμόρφωση της προ-σοκ «ισορροπίας» θεωρείται πιο «ανθεκτικό» από ένα σύστημα το οποίο, όταν υποβάλλεται στο ίδιο σοκ, όχι μόνο έχει μια πολύ πιο έντονη αντίδραση σε αυτό, αλλά επίσης χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να επιστρέψει στην "ισορροπία" ή σε σταθερή κατάσταση. Η μηχανική ανθεκτικότητα επομένως αφορά εν μέρει την αντοχή ενός συστήματος απέναντι σε μια διαταραχή αλλά εστιάζει δε στην ταχύτητα επιστροφής του συστήματος στην προ – κρίσης κατάσταση. Σε αυτή τη μορφή ανθεκτικότητας ο χρόνος επιστροφής διαφέρει αλλά το αποτέλεσμα είναι η επιστροφή στο προηγούμενο σημείο ισορροπίας, δηλαδή το μέγεθος της ύφεσης διαφέρει αλλά το σοκ είναι μεταβατικό, μη μόνιμη επίδραση του σοκ (plucking model) (Σχήμα 1).

Σχήμα 1: Επιστροφή στο αρχικό μονοπάτι ανάπτυξης.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

1.2.2. ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

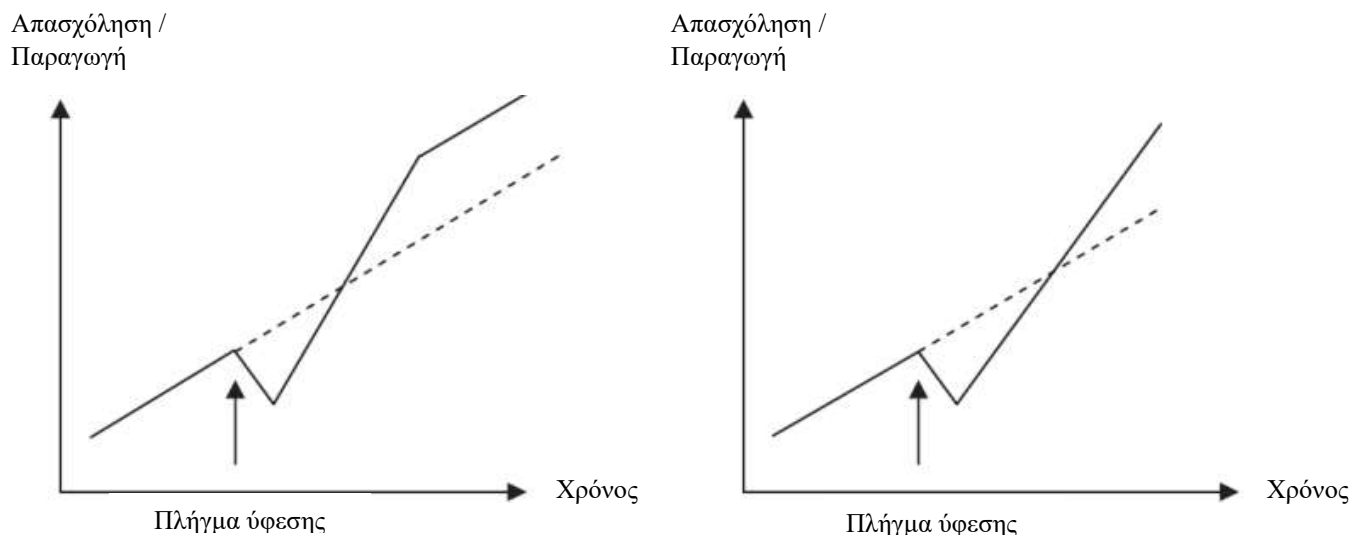
Ο δεύτερος ορισμός της ανθεκτικότητας που διαπιστώνεται στη βιβλιογραφία είναι η λεγόμενη «οικολογική ανθεκτικότητα». Αυτή η σύλληψη επικεντρώνεται στον ρόλο των κλυδωνισμών ή των διαταραχών στην προώθηση ενός συστήματος πέρα από το «όριο ελαστικότητας» του σε ένα νέο τομέα. Σε αυτή την περίπτωση, η ανθεκτικότητα μετριέται από το μέγεθος της διαταραχής ή του σοκ που μπορεί να απορροφηθεί πριν το σύστημα αλλάξει μορφή, λειτουργία ή θέση (Holling, 1973, 1996, 2001, McGlade 2006, McGlade et al., 2006. Walker et al., 2006). Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό η ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα ενός συστήματος που διατηρείται από ένα σύνολο αλληλοενισχυόμενων διεργασιών και δομών για την ανοχή της διαταραχής χωρίς αναδιοργάνωση (ή κατάρρευση) σε ένα σύστημα που διατηρείται από ένα διαφορετικό σύνολο διαδικασιών και δομών.

Σε ορισμένες χρήσεις της έννοιας, η ανθεκτικότητα μετριέται από το μέγεθος του σοκ που θα ανεχθεί ένα σύστημα (απορρόφηση) πριν καταστεί αδύνατο να επιστρέψει στον πρώην τομέα ευστάθειας ή διαδρομή του.

Με άλλα λόγια, η έννοια αναφέρεται στην ικανότητα του συστήματος, όταν ωθείται πέρα από το «όριο ελαστικότητας» του, να κινείται γρήγορα σε μια νέα σταθερή διαμόρφωση ή διαδρομή (Σχήμα 2).

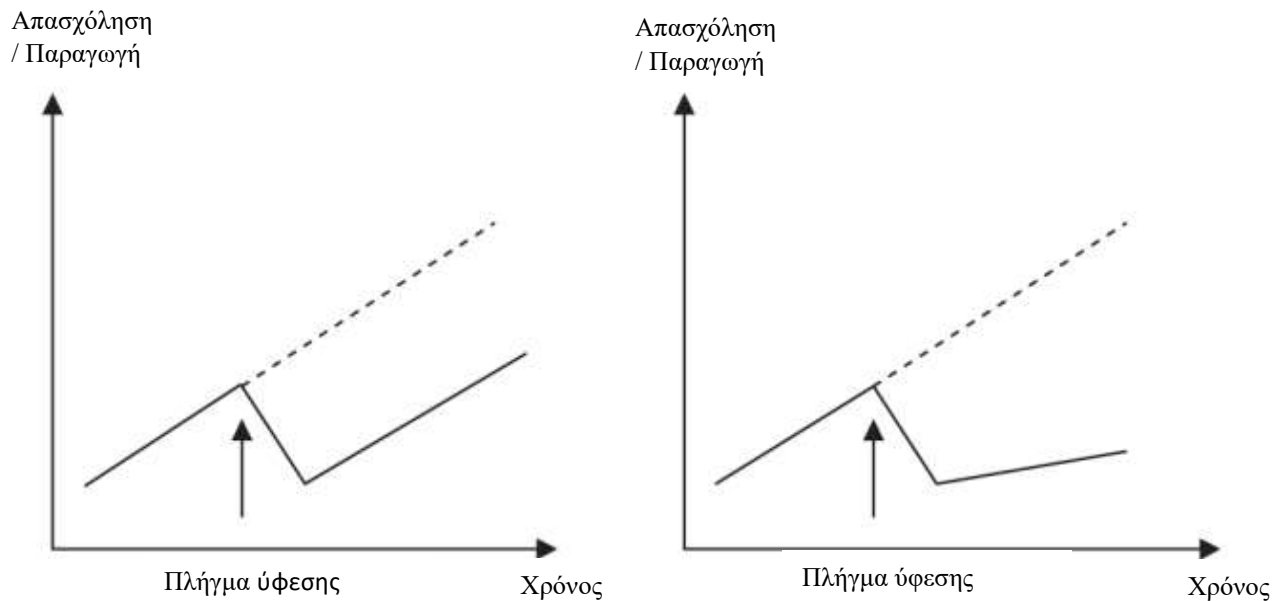
Σε αυτή τη μορφή ανθεκτικότητας δεν υπάρχει μόνο ένα σημείο ισορροπίας ή σταθερότητας αλλά πολλά. Εάν η νέα κατάσταση είναι κατώτερη της προ-κρίσης τότε το σύστημα εκτιμάται ότι έχει μικρό βαθμό ανθεκτικότητας και ότι έχει δεχτεί υστέρηση, δηλαδή το σύστημα έχει επηρεαστεί μόνιμα από μια διαταραχή (Σχήμα 3).

Σχήμα 2. Θετικές επιπτώσεις μετά τη διαταραχή.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Σχήμα 3: Αρνητικές επιπτώσεις μετά τη διαταραχή.

1.2.3. ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

Αυτή η ερμηνεία προέρχεται από τη θεωρία των πολύπλοκων προσαρμοστικών συστημάτων.

Η περιφερειακή οικονομική ανθεκτικότητα σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η ικανότητα μιας περιφερειακής οικονομίας να αναμορφώσει και/ή προσαρμόσει τη δομή της (επιχειρήσεις, βιομηχανίες, τεχνολογίες και θεσμοί), ώστε να διατηρηθεί μια αποδεκτή πορεία ανάπτυξης στην απασχόληση και τον πλούτο με την πάροδο του χρόνου. Η προσαρμοστικότητα αυτή θα εξαρτηθεί από το ποσοστό επιχειρηματικότητας και τη νέα δημιουργία επιχειρήσεων στην περιοχή, από την καινοτομία των υφιστάμενων επιχειρήσεων και από την ικανότητά τους και την προθυμία τους να στραφούν σε νέους τομείς και σειρές προϊόντων, στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση για επενδύσεις, στην ποικιλομορφία της οικονομικής δομής της περιοχής, τη διαθεσιμότητα εργασίας των ίδιων δεξιοτήτων και παρόμοιους παράγοντες. Η ανθεκτικότητα, λοιπόν, είναι μια δυναμική διαδικασία, όχι μόνο ένα χαρακτηριστικό. Αυτός ο τελευταίος ορισμός είναι σε θέση να ενσωματώσει τόσο τη μηχανική όσο και την οικολογική άποψη στην ευρύτερη ανάλυση της περιφερειακής ανάπτυξης, παρέχοντας μια αιτιώδη σχέση μεταξύ της ανθεκτικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής (Boschma, 2014; Christopherson et al., 2010; Martin και Sunley, 2014 και Pike et al., 2010). Ο πίνακας που ακολουθεί αποτελεί μια σύνοψη της παραπάνω ανάλυσης.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Πίνακας 1: Οι διαφορετικές χρήσεις του όρου «ανθεκτικότητα».

Ερμηνεία/είδος ανθεκτικότητας	Κύριο επίκεντρο του ενδιαφέροντος
«Μηχανική» ανθεκτικότητα (που βρίσκεται στις φυσικές επιστήμες)	Δυνατότητα ενός συστήματος να επιστρέψει ή να επαναλαμβάνει την υποτιθέμενη σταθερή κατάσταση ισορροπίας ή διαμόρφωσης μετά από σοκ ή διαταραχή. Η εστίαση είναι στην αντίσταση σε κλυδωνισμούς και σταθερότητα κοντά στην ισορροπία.
«Οικολογική» ανθεκτικότητα (που βρίσκεται στις οικολογικές επιστήμες)	Η κλίμακα του σοκ ή διαταραχή που ένα σύστημα μπορεί να απορροφήσει πριν να αποσταθεροποιηθεί και να μετακινηθεί σε μια άλλη σταθερή κατάσταση ή διαμόρφωση. Η εστίαση είναι στην «μακριά από την ισορροπία» συμπεριφορά του συστήματος.
«Προσαρμοστική» ανθεκτικότητα (που βρίσκεται στη θεωρία σύνθετων προσαρμοστικών συστημάτων)	Η ικανότητα ενός συστήματος να υποβληθεί σε προληπτική ή αντιδραστική αναδιοργάνωση της μορφής ή/και της λειτουργίας έτσι ώστε να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις ενός αποσταθεροποιητικού σοκ. Η εστίαση είναι στην προσαρμοστική ικανότητα του συστήματος.

Συνεπώς κάθε μονοπάτι ανάπτυξης, με οποιοδήποτε από τα παραπάνω πλαίσια πραγματοποιείται, ενέχει πιθανές επιπτώσεις είτε θετικές ή αρνητικές σε κάθε περιφέρεια. Η ανάλυση αυτών πραγματοποιήθηκε διαγραμματικά και απέδωσε τρεις πιθανές περιπτώσεις, εκ των οποίων η πρώτη παρουσιάζει την επαναφορά στο αρχικό μονοπάτι ανάπτυξης (Σχήμα 1), η δεύτερη επιδεικνύει τις θετικές επιπτώσεις που μπορεί να ακολουθήσουν έπειτα από μια διαταραχή (Σχήμα 2) και η τρίτη περίπτωση αφορά τις αρνητικές επιπτώσεις που επίσης μπορεί να διαδεχθούν ένα σοκ (Σχήμα 3). Simmie & Martin (2010: 29), Martin (2011: 8, 12 & 13), Ψυχάρης κ.ά. (2011) και Ψυχάρης (2012: 120).

1.3. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

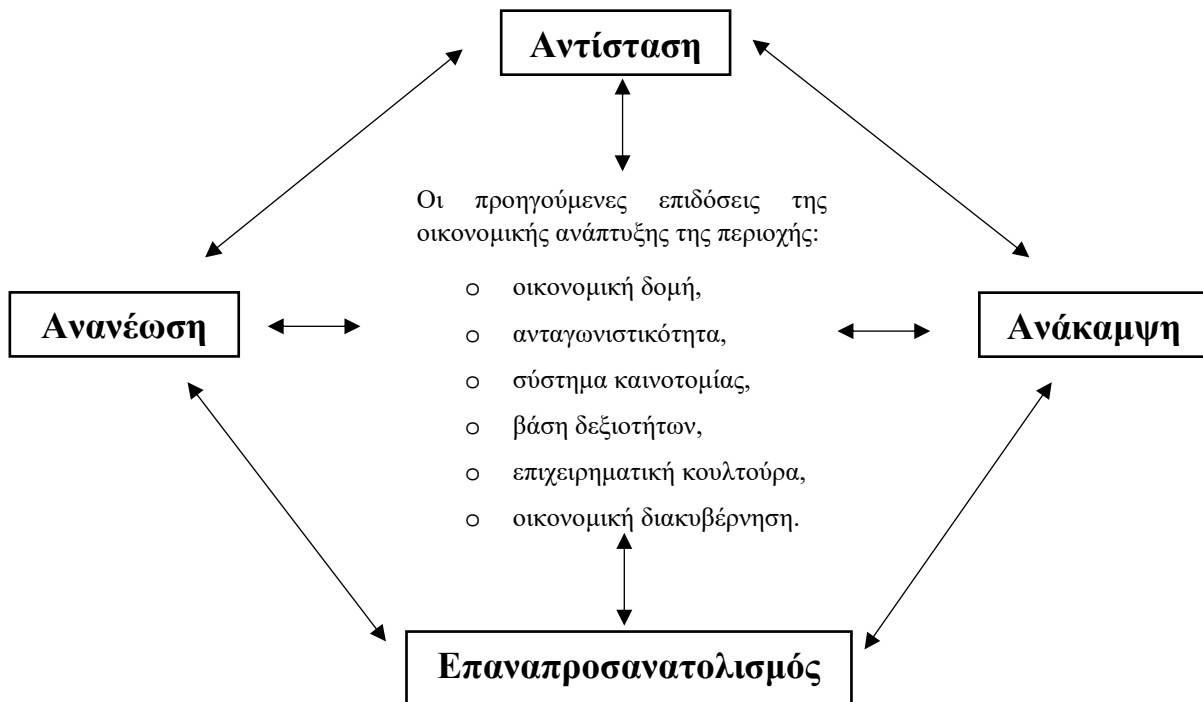
Αυτές οι διαφορετικές ερμηνείες της ανθεκτικότητας υποδεικνύουν ότι χρειάζονται τουλάχιστον τέσσερις αλληλένδετες διαστάσεις για να αρχίσουν να δίνουν πλήρη σημασία στην έννοια ως περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι περιφερειακές οικονομίες ανταποκρίνονται άλλους τέτοιους κλυδωνισμούς (Σχήμα 1).

Η ανταπόκριση των περιφερειακών οικονομιών σε τέτοιους αιφνίδιους κλυδωνισμούς καθορίζεται από τέσσερα αλληλένδετα χαρακτηριστικά της ανθεκτικότητας, τα οποία είναι:

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

- Η αντίσταση, δηλαδή ο βαθμός ευαισθησίας μιας περιφερειακής οικονομίας σε οικονομικές διαταραχές.
- Η ανάκαμψη, η οποία καταδεικνύει πόσο γρήγορα η περιφερειακή οικονομία έχει ανακάμψει από μια τέτοια διαταραχή.
- Ο διαρθρωτικός αναπροσανατολισμός. Αναλυτικότερα, η έκταση και οι επιπτώσεις του διαρθρωτικού αναπροσανατολισμού στην απασχόληση, στην παραγωγή της περιοχής, στα εισοδήματα και στις θέσεις εργασίας.
- Η ανανέωση, η επανέναρξη της πορείας ανάπτυξης πριν από την κρίση. (Martin 2012).

Σχήμα 4: Τέσσερις διαστάσεις της περιφερειακής οικονομικής ανθεκτικότητας σε ένα σοκ ύφεσης.

Ακολούθως ο Hudson (2010, 2012), έχει ορίσει τρεις κύριες διαστάσεις της ανθεκτικότητας. Αυτές είναι:

- Η μεταβολή που υπέστη ένα σύστημα στην προσπάθειά του να διατηρήσει τη δομή και τις λειτουργίες του
- ο βαθμός αναδιοργάνωσης , και
- ο βαθμός ικανότητας στην προσαρμογή και διατήρησή της.

Με άλλα λόγια, ο Davies(2011) ισχυρίζεται ότι η περιφερειακή ανθεκτικότητα είναι συνυφασμένη με:

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

- την ικανότητα των περιφερειακών οικονομιών να αντέχουν στις εξωτερικές πιέσεις,
- την ικανότητα να ανταποκρίνονται θετικά στις εξωτερικές μεταβολές τη μακροπρόθεσμη προσαρμοστικότητα (ή μαθησιακή ικανότητα) και
- τις ικανότητες των κυβερνητικών αρχών να συμμετέχουν στα κατάλληλα είδη σχεδιασμού, δράσης και κοινωνικής μάθησης.

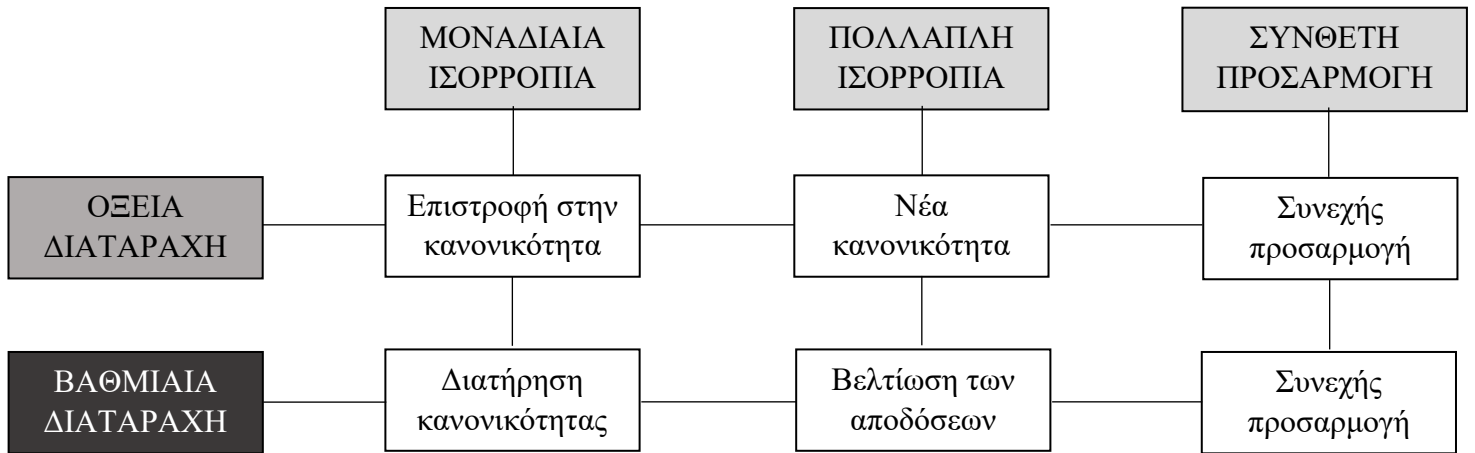
Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι η περιφερειακή οικονομική ανθεκτικότητα αφορά επίσης την πολιτική οικονομία. Όχι μόνο για το πώς αντιδρούν και προσαρμόζονται οι επιχειρήσεις και οι βιομηχανίες κάθε περιοχής, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο οι τοπικές θεσμικές, πολιτιστικές και πολιτικές συνθήκες μεσολαβούν και ανταποκρίνονται σε αυτές τις αντιδράσεις. Σχετικά με το πώς η εθνική πολιτική μπορεί να βοηθήσει ή να παρεμποδίσει την ανάκαμψη μιας περιφέρειας, καθώς και την ίδια τη φύση, τα όρια και τον σχεσιακό χαρακτήρα των περιφερειακών και τοπικών οικονομιών. Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο οι εθνικοί φορείς χάραξης πολιτικής ανταποκρίνονται σε μια μείζονα κρίση ύφεσης μπορεί να είναι αρκετά κρίσιμος για τον επηρεασμό της οικονομικής ανθεκτικότητας των διαφόρων περιοχών και τοποθεσιών. Ομοίως, αν και σε ποιο βαθμό οι εθνικές κυβερνήσεις εισάγουν ειδικά μέτρα για να βοηθήσουν τις περιφέρειες που πλήττονται ιδιαίτερα άσχημα από την ύφεση, θα επηρεάσουν επίσης τον χάρτη της περιφερειακής οικονομικής ανθεκτικότητας.

1.3.1. ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η αποτίμηση του βαθμού περιφερειακής ανθεκτικότητας είναι μια διαδικασία δύσκολη. Η αποτίμηση αξιολογεί την ικανότητα μιας περιφέρειας να διατηρήσει ένα επιτυχημένο μονοπάτι ανάπτυξης ύστερα από μια διαταραχή. Ωστόσο δε σημαίνει ότι η περιφέρεια θα επιστρέψει το ίδιο μονοπάτι ανάπτυξης μετά το πέρας της διαταραχής. Η προσέγγιση αυτή είναι ευρέως αποδεκτή από πληθώρα μελετητών του αντικειμένου (Blanchard & Katz, 1992; Rose & Liao, 2005; Briguglio et al., 2006; Christopherson et al., 2010) και αναδεικνύει την αναγκαιότητα για υιοθέτηση ενός προσαρμοστικού χαρακτήρα, ικανό να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες και η περιφέρεια να οδηγηθεί σε ένα νέο μονοπάτι ανάπτυξης. Κρίνεται απαραίτητο, λοιπόν, η αποτίμησή της να γίνεται βάσει ενός πλαισίου ισορροπίας εμπλουτισμένου με πληθώρα αναπτυξιακών επιλογών και ενός πλαισίου σύνθετης προσαρμογής με διαρκή μεταβολή των αναπτυξιακών επιλογών (Dawley et al., 2010; Pendall et al., 2010; Martin, 2010, 2011; Simmie & Martin, 2010). Σύμφωνα με το Σχήμα 5, διακρίνονται τα δύο πλαίσια αποτίμησης εκ των οποίων το πρώτο διαχωρίζεται σε μοναδιαίας ισορροπίας και πολλαπλής. Η μοναδιαία ισορροπία σχετίζεται με την επαναφορά της κανονικότητας στην περιφέρεια πριν το σοκ, ενώ η πολλαπλή ισορροπία πραγματεύεται την εγκαθίδρυση της νέας κανονικότητας που θα δημιουργηθεί μετά το σοκ. Επίσης καθίσταται σαφές ότι η προσπάθεια της σύνθετης προσαρμογής μιας περιφέρειας με το εξωτερικό της περιβάλλον θα πρέπει να είναι συνεχής.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Σχήμα 5: Τα πλαίσια αποτίμησης της ανθεκτικότητας (Pendall et al. (2010:81)).

1.4. ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η ποικιλομορφία των εγγράφων καταδεικνύει πως η ανθεκτικότητα μπορεί να μετρηθεί με διάφορους τρόπους. Οι μελετητές χρησιμοποιούν διάφορους δείκτες, ωστόσο λόγω της υποκειμενικότητας της έννοιας, η επιστημονική κοινότητα δεν αποδέχεται πάντοτε όλες τις παραμέτρους που θέτει ο εκάστοτε μελετητής. Για το λόγο αυτό κρίνεται σκόπιμο να δημιουργηθεί ένας δείκτης που να τυγχάνει ευρείας αποδοχής από την πλειονότητα των μελετητών της ανθεκτικότητας. Βέβαια οι Chapple και Lester (2009) αναφέρουν ορισμένες βασικές μεταβλητές που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση αυτής της έννοιας, ώστε να υπάρξει ένα σημείο εκκίνησης. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτούς οι μεταβλητές που εξετάζονται για τη μέτρηση της ανθεκτικότητας είναι οι εξής:

- Η μεταβολή της απασχόλησης.

Η διαμόρφωση της ανθεκτικότητας σε μια περιφέρεια είναι πιθανό να προκύψει από το μέγεθος και τον ρυθμό ανάπτυξής της. Το σύνολο των απασχολούμενων και των ανέργων σε μία περιφέρεια παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην επίτευξη της ανθεκτικότητας. Τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας μιας περιφέρειας προϋποθέτουν μια ανθεκτική περιφέρεια. Επίσης η ύπαρξη πολλών απασχολούμενων συνεπάγεται την πιθανότητα μιας ανθεκτικής περιφέρειας. Αν μάλιστα ο αριθμός τους συνοδεύεται και από υψηλό ποσοστό εξειδίκευσης, δίνει ένα μεγάλο πλεονέκτημα στην εν λόγω περιφέρεια για να φτάσει πιο κοντά στον στόχο της ανθεκτικότητας. Ο συνδυασμός των παραπάνω στοιχείων καθιστά ένα πολύ δυνατό χαρακτηριστικό της περιφέρειας, ικανό να την καταστήσει ανθεκτική. Λαμβάνονται υπόψη ο αριθμός των απασχολούμενων και των ανέργων ως ποσοστά επί του συνόλου του εργατικού δυναμικού της κάθε περιφέρειας.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

- Η μεταβολή του Κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Είναι η πιο συχνά χρησιμοποιούμενη μεταβλητή της ανάπτυξης, έστω και αν, στην πραγματικότητα, παρουσιάζεται σαν δείκτης με κάποιες αδυναμίες. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν είναι πάντα ένα ακριβές μέτρο της ανάπτυξης, δεδομένου ότι μπορεί να παρουσιάσει αύξηση, ενώ το εισόδημα για την πλειονότητα των πολιτών μπορεί να αλλάξει δυσανάλογα (ή ακόμη και να μειωθεί) (Galbraith 1958). Ωστόσο, συχνά χρησιμοποιείται με το σκεπτικό ότι οι πολίτες θα ωφεληθούν από την αυξημένη οικονομική δραστηριότητα της χώρας τους. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα του κατά κεφαλήν ΑΕΠ ως δείκτη της ευημερίας και της ανάπτυξης είναι ότι μπορεί να μετρηθεί σε τακτά χρονικά διαστήματα και σε όλο το μέγεθος μιας χώρας παρέχοντας έτσι επίκαιρα αποτελέσματα. Η πλειοψηφία των χωρών που παρέχουν τακτικές πληροφορίες σχετικά με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (συνήθως σε τριμηνιαία βάση), μετά από ειδικές μεθόδους μέτρησης (Kuznets 1941), επιτρέπουν συγκρίσεις (τόσο μεταξύ τόπων όσο και στο πέρασμα του χρόνου) που πρέπει να γίνουν. Παρά όμως τη χρησιμότητά του σαν δείκτης το κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν μπορεί από μόνο του να χρησιμοποιηθεί για την μέτρηση της ανθεκτικότητας.

Συγκρίνοντας μεταξύ τους τους παραπάνω δείκτες διαπιστώνεται ότι η απασχόληση είναι πιο ουσιαστικός δείκτης μέτρησης από το ΑΕγχΠ, καθώς μετράει τον αριθμό των ατόμων που απασχολούνται σε μια περιοχή και είναι λιγότερο επιρρεπής σε αναθεώρηση. Επιπλέον, έχει κοινωνική αξία, καθώς υπάρχει τάση στο μυαλό του κοινού και των πολιτικών να θεωρούν την κατοχή εργασίας ως ισχυρή ένδειξη της ευημερίας μιας οικονομίας. Γι' αυτό είναι σκόπιμο να εξεταστεί και η απασχόληση, παρ' όλο που το ΑΕγχΠ αποτελεί τον δείκτη «πρότυπο» για τον υπολογισμό της οικονομικής ευημερίας και τείνει να χρησιμοποιείται για να μετρήσει την αρχή και το τέλος της ύφεσης (Sensier et al., 2016). Καθ' ότι η επιστημονική κοινότητα δεν έχει καταλήξει σε ένα τυποποιημένο σύνολο δεικτών για τη μέτρηση της ανθεκτικότητας και σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, δημιουργείται εύλογα η ανάγκη για έναν σύνθετο δείκτη με το ΑΕγχΠ και την απασχόληση (Yolanda U. Martinez, 2018).

- Οι Σύνθετοι δείκτες.

Παρ' όλα αυτά, κανένας από τους παραπάνω δείκτες δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί μεμονωμένα για την μέτρηση της ανθεκτικότητας. Για το λόγο αυτό είναι γενικά παραδεκτό από πολλούς μελετητές και η κοινή επιστημονική γνώμη επιστρατεύει σύνθετους δείκτες, οι οποίοι προσεγγίζουν ακριβέστερα την πολυπλοκότητα της έννοιας. Οι σύνθετοι δείκτες προσφέρουν έναν καλό ενιαίο δείκτη για την αξιολόγηση της περιφερειακής ανθεκτικότητας κατά τη διάρκεια της κρίσης. Τέτοιοι σύνθετοι δείκτες έχουν επίσης το πλεονέκτημα ότι μπορούν να προσαρμοστούν σε διαφορετικές χώρες και σε συγκεκριμένες περιστάσεις. Μια εμπειρική προσπάθεια για την κατασκευή ενός σύνθετου δείκτη για τη μέτρηση της ανθεκτικότητας ήταν αυτή του Φόστερ (2011) που προτείνει τον δείκτη ικανότητας ανθεκτικότητας (RCI). Η RCI είναι ένα μόνο στατιστικό στοιχείο που συνοψίζει τη βαθμολογία μιας περιφέρειας σε 12 εξίσου σταθμισμένους δείκτες – τέσσερις δείκτες σε καθεμία από τις τρεις διαστάσεις που περιλαμβάνουν περιφερειακά οικονομικά, κοινωνικοδημογραφικά, και κοινοτικά χαρακτηριστικά.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Συνοψίζοντας, έχει αυξηθεί το ενδιαφέρον και η επίκληση της έννοιας της ανθεκτικότητας στις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιστήμες τα τελευταία χρόνια, σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό διάλογο πολιτικής. Ωστόσο, η ιδέα δεν είναι προβληματική. Σύμφωνα με τον Χάνλεϊ (1998), για παράδειγμα, η έννοια της ανθεκτικότητας πάσχει από ανακρίβεια του ορισμού. Το παρόν κεφάλαιο αποτελεί μια εισαγωγή για την έννοια της ανθεκτικότητας, όπως αυτή αποτυπώνεται από τους διάφορους μελετητές. Προβάλλονται οι κύριες ερμηνείες της έννοιας και οι διαστάσεις που κατέχει σε περιφερειακό επίπεδο. Ένα πρώτο στάδιο σε κάθε τέτοια ανάλυση είναι να προσδιοριστεί αν και με ποια έννοια υπάρχουν διακριτά και συστηματικά μοτίβα στον τρόπο με τον οποίο αντιδρούν οι περιφερειακές οικονομίες και ανακάμπτουν από τέτοιους κλυδωνισμούς, και κατά πόσον η ιδέα της ανθεκτικότητας είναι χρήσιμη σε αυτό το πλαίσιο. Για το σκοπό αυτό, απαιτούνται (τουλάχιστον) τέσσερις διαστάσεις για να αποτυπωθούν η ιδέα της περιφερειακής οικονομικής ανθεκτικότητας σε σχέση με τους κλυδωνισμούς, δηλαδή: αντίσταση, ανάκαμψη, ανανέωση και επαναπροσανατολισμός (αναπροσαρμογή ή προσαρμογή). Επομένως έχοντας ολοκληρώσει το εννοιολογικό πλαίσιο περί ανθεκτικότητας, το επόμενο κεφάλαιο που ακολουθεί θα αποσαφηνίσει τον ρόλο της σε ευάλωτες χρονικές περιόδους και σε λιγότερο ανεπτυγμένες χωρικές ενότητες, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης και στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές (π.χ μεσογειακές χώρες).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

2.1. ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η χρηματοοικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2008 έχει προσφέρει νέες πληροφορίες για την πολυπλοκότητα της οικονομικής ανάπτυξης. Μέρος αυτών των πληροφοριών αποτελούν οι νέοι τρόποι σκέψης και ερμηνείας της οικονομικής δραστηριότητας και της σύνδεσής της με την οικονομία των χωρών. Πολλές είναι οι ευρωπαϊκές οικονομίες που εξακολουθούν να ανακάμπτουν έπειτα από μία κρίσιμη περίοδο οικονομικής ύφεσης που παρόμοιά της δεν είχε εμφανιστεί από τη δεκαετία του 1930 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009). Ωστόσο, οι αρνητικές επιπτώσεις και οι δρόμοι προς την ανάκαμψη διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των χωρών. Η ύφεση του 2008 – 2010 τόνισε την ευπάθεια πολλών περιφερειακών οικονομιών σε διεθνείς αναταραχές, καθώς και τις διαφορές στις δυνατότητες προσαρμογής των περιφερειών απέναντι σε τέτοιες πιέσεις. Παρ' όλο που εντοπίζονται ορισμένες κοινές πτυχές στις εμπειρίες των ευρωπαϊκών χωρών, κυρίως σε ότι αφορά τις επιπτώσεις στον χρηματοπιστωτικό τομέα, οι διαφορές που έχουν προκύψει υπερτερούν και αφορούν κατά κύριο λόγο στην κλίμακα των μακροοικονομικών δυσκολιών και των ευρύτερων επιπτώσεών τους στην περιφερειακή ανάπτυξη. Είναι πλέον ευρέως γνωστό ότι οι τρόποι με τους οποίους τόσο τα κέρδη από την ανάπτυξη, όσο και οι απώλειες από την ύφεση διοχετεύονται με ποικίλους τρόπους από χώρα σε χώρα και αποτελούν ένα σύνθετο αποτέλεσμα των συνδέσεων μεταξύ των περιφερειακών οικονομιών εντός των χωρών, της εθνικής οικονομίας της καθεμιάς και φυσικά της διεθνούς οικονομίας. Συνεπώς προκύπτει ότι η κάθε χώρα, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, είναι ικανή να αναπτύξει τους ανάλογους μηχανισμούς θωράκισης για να μπορέσει να απορροφήσει όσο το δυνατόν ομαλότερα τους ενδεχόμενους κλυδωνισμούς και να βιώσει την οικονομική κρίση σε μικρότερο βαθμό από τις άλλες χώρες είτε να μην μπορέσει και να υποστεί την ύφεση.

Ιδίως λόγω της οικονομικής κρίσης, η ανθεκτικότητα έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον στη βιβλιογραφία. Η έννοιά της συμβάλλει στην κατανόηση των επιπτώσεων από μια διαταραχή, όπως είναι η χρηματοοικονομική κρίση, και την επεξήγηση των μεθόδων της περαιτέρω ύφεσης ή της στασιμότητας ή της ανάκαμψης, οι οποίες διαφέρουν από χώρα σε χώρα και εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο της οικονομίας των χωρών πριν το σοκ.

Η ανθεκτικότητα αποτελεί μια δυναμική διαδικασία με συνιστώσες τον αντίκτυπο ενός κλυδωνισμού και τη διάρθρωση της οικονομικής αλλαγής και προσαρμογής. Ο ρόλος που διαδραματίζει είναι επεξηγηματικός, καθώς μελετά μια πληθώρα εννοιών, όπως η ποικιλία, η επιλογή, η σχέση εξάρτησης, η αυτοοργάνωση, η προσαρμογή των οικονομικών παραγόντων καθώς και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής. Επί της ουσίας, η έννοια της ανθεκτικότητας θα έπρεπε να κατέχει κεντρική θέση σε κάθε εννοιολογικό πλαίσιο το οποίο διερευνά την εξέλιξη του οικονομικού τοπίου. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο κατέχει για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χωρικές ενότητες, οι οποίες είναι εξαιρετικά ευάλωτες σε μια ύφεση και η ανάκαμψή τους κρίνεται

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

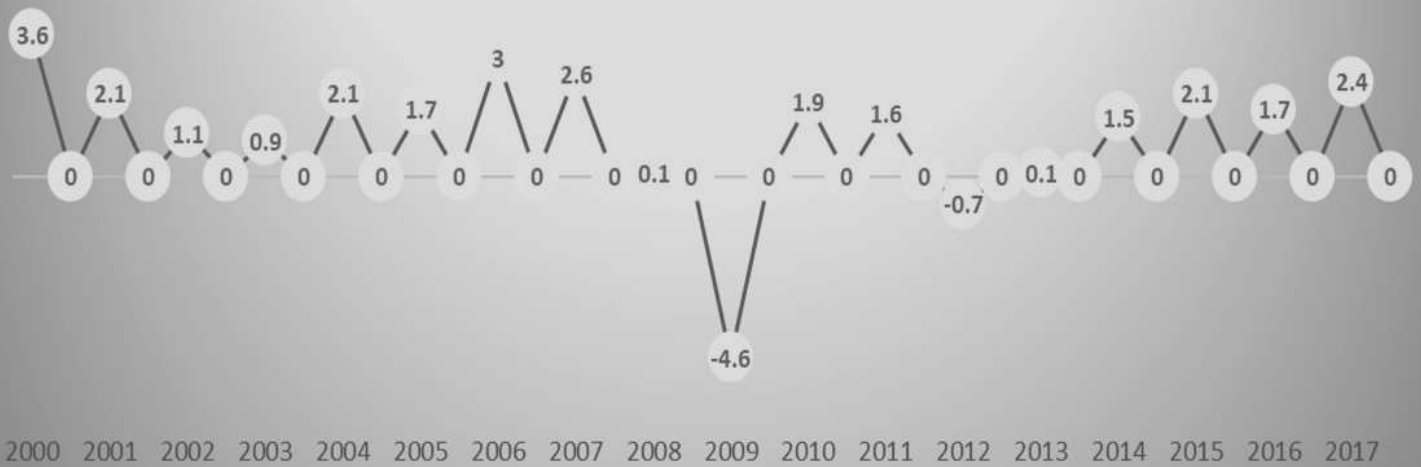
αβέβαιη. Οι λιγότερο ανεπτυγμένες χωρικές ενότητες είναι αυτές που επλήγησαν πρώτες από τη χρηματοπιστωτική κρίση που ξεκίνησε το καλοκαίρι του 2007 και την ακολούθησε η οικονομική κρίση, η οποία φαίνεται να πλήττει ακόμη ορισμένες από αυτές. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο εξετάζονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης παρατηρώντας τη διαχρονική εξέλιξη των τιμών του ΑΕΠ. Αρχικά, με τη βοήθεια κατάλληλου διαγράμματος (Διάγραμμα 1) , παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ για την Ευρωπαϊκή Ένωση (EU-28) από το 2000 έως το 2017, με σκοπό τον εντοπισμό της περιόδου κάμψης της ΕΕ.

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 1, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει αύξηση του κκ ΑΕΠ από 3.6% το 2000 έως 2.6% το 2007. Στο ενδιάμεσο διάστημα αυτών των ετών, η ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ κινούνταν ανοδικά, αν και εμφάνιζε μικρότερες τιμές σε σχέση με το 2000. Ωστόσο από τα μέσα του 2007 έως το 2008 καθίσταται εμφανές ότι η οικονομική κρίση έχει φτάσει στην Ευρώπη, καθώς παρατηρείται μηδαμινή αύξηση του Κκ ΑΕΠ και συγκεκριμένα +0.1%. Το γεγονός αυτό προμήνυε την κατακόρυφη πτώση του, το επόμενο έτος (2009), στο -4.6%. Η μεγαλύτερη πτώση του ΑΕΠ που έχει υποστεί η ΕΕ μέχρι το 2017. Τα έτη 2010 και 2011 ήταν θετικά, ενώ το 2012 υπήρξε ξανά αρνητική τιμή του ΑΕΠ στο -0.7%. Ωστόσο όλα δείχνουν ευνοϊκότερα από το 2013 έως το 2017, όπου παρατηρούνται ολοένα και αυξανόμενες ποσοστιαίες μεταβολές στο ΑΕΠ της ΕΕ. Συνεπώς ως έτος καμψής θεωρείται το 2008 για το σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πριν από αυτό η περίοδος 2000 – 2007 χαρακτηρίζεται ευνοϊκή αφού η ποσοστιαία μεταβολή του Κκ ΑΕΠ αυξανόταν από τον ένα χρόνο στον επόμενο. Όμως, η περίοδος που ακολούθησε, και συγκεκριμένα από το 2007 – 2017, διακρίνεται από δύο υποπεριόδους. Η πρώτη υποπερίοδος αρχίζει το 2008 και ολοκληρώνεται το 2013. Στο διάστημα αυτών των ετών η Ευρώπη πλήττεται από την οικονομική κρίση και τα νούμερα που παρουσιάζει είναι αρνητικά, με ελάχιστες θετικές εξαιρέσεις (2010, 2011). Είναι η πιο κρίσιμη περίοδος για την Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς φαίνεται ότι πολλές χώρες ήρθαν αντιμέτωπες με μια ύφεση, ενώ κάποιες άλλες χώρες ίσως ήταν κατάλληλα προετοιμασμένες και ανταπεξήλθαν στην κρίση. Μέσω της ανθεκτικότητας θα καταστεί σαφές ποιες χώρες μπόρεσαν να διαχειριστούν την οικονομική κρίση και θεωρήθηκαν ανθεκτικές αλλά και ποιες χώρες δεν τα κατάφεραν και χαρακτηρίστηκαν μη ανθεκτικές. Η παρούσα εργασία έχει ως περίοδο μελέτης το 2007-2013 η οποία αποτελεί την περίοδο της οικονομικής ύφεσης για τις περισσότερες χώρες της ΕΕ. Τέλος η δεύτερη υποπερίοδος από το 2013 έως το 2017 είναι συνδεδεμένη με τους όρους «ανάρρωση και ανάκαμψη» για τις περισσότερες χώρες, ωστόσο για την ορθή διαπίστωση των προαναφερθέντων ακολουθούν αναλυτικά διαγράμματα (Διάγραμμα 2, Διάγραμμα 3) με τη διαχρονική εξέλιξη του ΑΕγχΠ κάθε χώρας από το 2007 έως το 2017 διότι αποτελούν αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας. Σε πρώτη φάση, μελετώντας την περίοδο της οικονομικής ύφεσης (2007 – 2013) προκύπτει ότι οι Μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία) κατέχουν τις χαμηλότερες τιμές ΑΕγχΠ, τόσο του συνόλου των χωρών (EU-15) όσο και των υπολοίπων χωρών ξεχωριστά. Οι υπόλοιπες χώρες εμφανίζουν υψηλότερες τιμές ΑΕγχΠ από αυτές των Μεσογειακών χωρών και μερικές ξεπερνούν αρκετά τον μέσο όρο της ΕΕ (Δανία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Φινλανδία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο). Σε δεύτερη φάση, αναφορικά με την περίοδο ανάκαμψης (2013 – 2017) διαπιστώνεται ότι δεν επετεύχθη η ανάκαμψη για όλες τις χώρες. Πιο συγκεκριμένα οι Μεσογειακές χώρες

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

δεν κατάφεραν να ανταπεξέλθουν στην κρίση και εξακολούθησαν να εμφανίζουν τις χαμηλότερες τιμές. Μεταξύ αυτών η Ελλάδα και η Πορτογαλία σημείωσαν τις χαμηλότερες τιμές από όλες τις υπόλοιπες χώρες, αν και από το 2017 έδειξαν μια μικρή βελτίωση των τιμών τους. Ωστόσο οι χώρες που κατείχαν τις υψηλότερες τιμές στην περίοδο της ύφεσης, είναι αυτές που παρουσιάζουν τις υψηλότερες τιμές και στην περίοδο ανάκαμψης.

Διάγραμμα 1: Η ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής ένωσης από το 2000 έως το 2017.

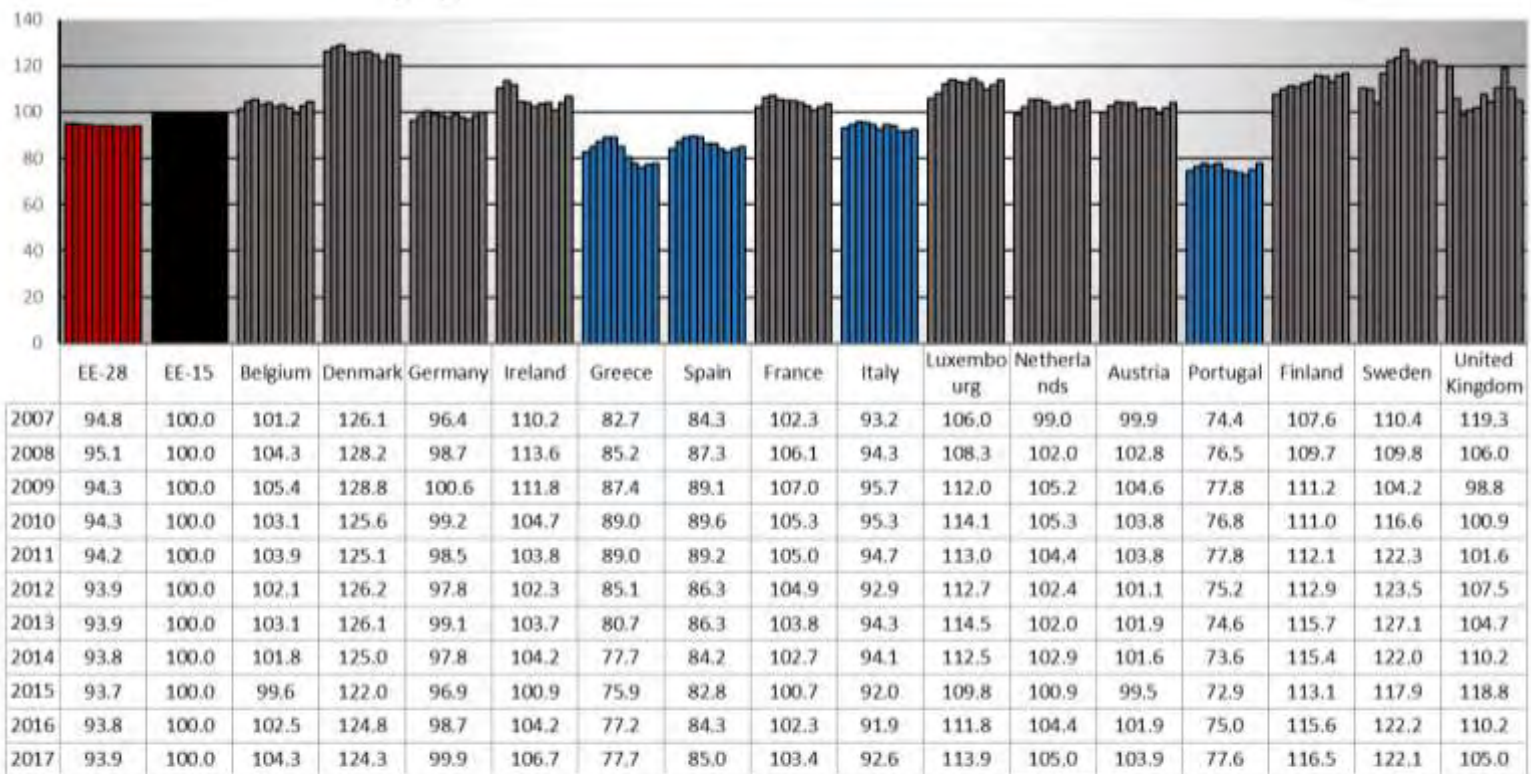
Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Eurostat (2020).

Το Διάγραμμα 2 παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξη (από το 2007 έως το 2017) του ΑΕγχΠ των 15 Ευρωπαϊκών χωρών, με έμφαση στις Μεσογειακές χώρες διότι αποτελούν αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας. Σε πρώτη φάση, μελετώντας την περίοδο της οικονομικής ύφεσης (2007 – 2013) προκύπτει ότι οι Μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία) κατέχουν τις χαμηλότερες τιμές ΑΕγχΠ, τόσο του συνόλου των χωρών (EU-15) όσο και των υπολοίπων χωρών ξεχωριστά. Οι υπόλοιπες χώρες εμφανίζουν υψηλότερες τιμές ΑΕγχΠ από αυτές των Μεσογειακών χωρών και μερικές ξεπερνούν αρκετά τον μέσο όρο της ΕΕ (Δανία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Φινλανδία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο). Σε δεύτερη φάση, αναφορικά με την περίοδο ανάκαμψης (2013 – 2017) διαπιστώνεται ότι δεν επετεύχθη η ανάκαμψη για όλες τις χώρες. Πιο συγκεκριμένα οι Μεσογειακές χώρες δεν κατάφεραν να ανταπεξέλθουν στην κρίση και εξακολούθησαν να εμφανίζουν τις χαμηλότερες τιμές. Μεταξύ αυτών η Ελλάδα και η Πορτογαλία σημείωσαν τις χαμηλότερες τιμές από όλες τις υπόλοιπες χώρες, αν και από το 2017 έδειξαν μια μικρή βελτίωση των τιμών τους. Ωστόσο οι χώρες που κατείχαν τις υψηλότερες τιμές στην περίοδο της ύφεσης, είναι αυτές που παρουσιάζουν τις υψηλότερες τιμές και στην περίοδο ανάκαμψης. Επομένως το γενικό συμπέρασμα είναι ότι όσες οικονομίες

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

ήταν αδύναμες προ κρίσης, αποδυναμώθηκαν περισσότερο κατά τη διάρκεια της κρίσης και ύστερα, ενώ οι δυνατές οικονομίες προ κρίσης παρέμειναν δυνατές.

Διάγραμμα 2: Διαχρονική εξέλιξη του ΑΕγχΠ των δεκαπέντε χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ΕΕ15=100.

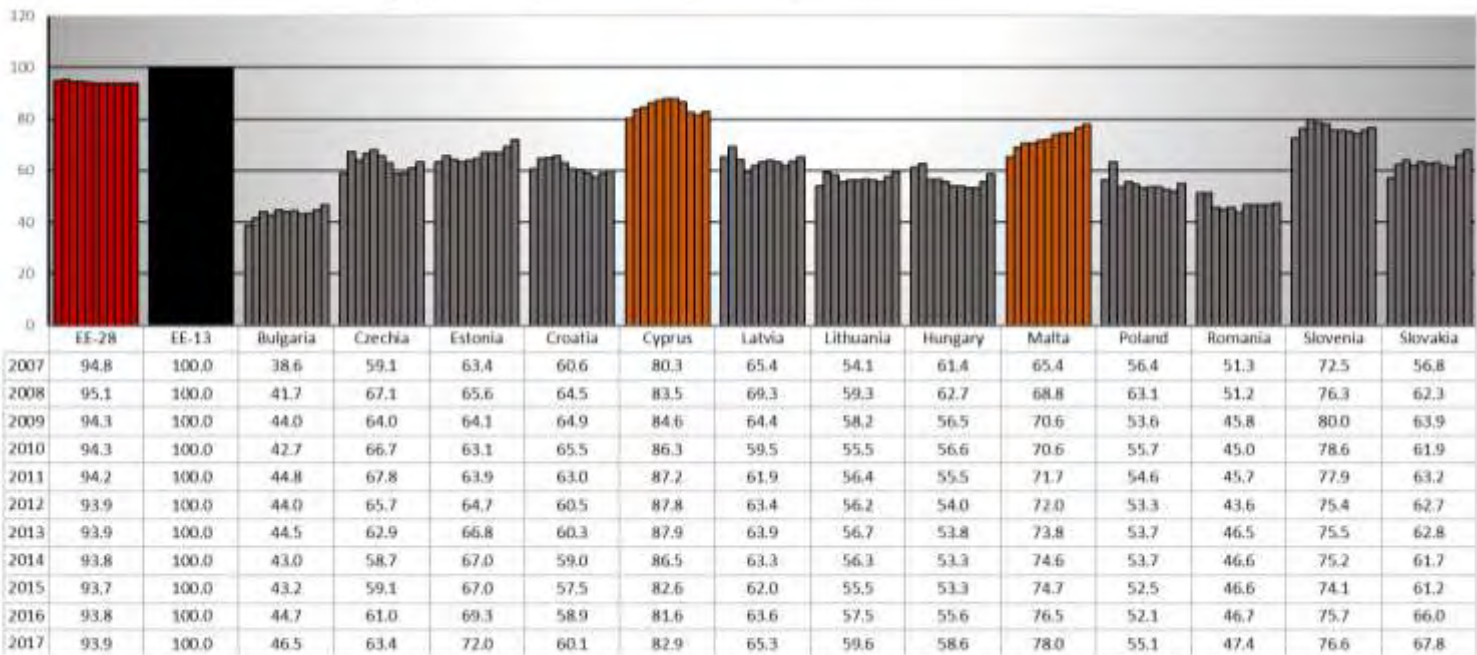

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Eurostat (2020).

Εν συνεχεία του προηγούμενου διαγράμματος, το Διάγραμμα 3 παρουσιάζει τις 13 ευρωπαϊκές χώρες που εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι το 2013 (Κροατία). Παρατηρώντας τον μέσο όρο της ΕΕ-13 γίνεται σαφές ότι οι εν λόγω χώρες βρίσκονται στις χαμηλότερες θέσεις με τις τιμές του ΑΕγχΠ τους να είναι οι χαμηλότερες όλων των χωρών της ΕΕ(28). Διαπιστώνεται ότι η Σλοβενία και οι Μεσογειακές χώρες (Κύπρος, Μάλτα) παρουσιάζουν τις υψηλότερες τιμές σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες. Βέβαια οι δύο Μεσογειακές χώρες εμφανίζουν διαφορετικό μοτίβο ύφεσης και ανάκαμψης. Πιο συγκεκριμένα, η Κύπρος για την περίοδο 2007-2013 έχει ανοδική πορεία στις τιμές του ΑΕγχΠ, ενώ για την περίοδο 2013-2017 έχει καθοδική πορεία. Η Μάλτα, όμως, έχει ανοδική πορεία καθ' όλη την περίοδο από το 2007 – 2017. Συνεπώς φαίνεται ότι οι δύο αυτές χώρες επηρεάστηκαν διαφορετικά από την οικονομική κρίση και υπέστησαν διαφορετικές συνέπειες, τόσο μεταξύ τους αλλά και αναφορικά με τις υπόλοιπες Μεσογειακές χώρες.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Διάγραμμα 3: Διαχρονική εξέλιξη του ΑΕγχΠ των δεκατριών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ΕΕ13=100.

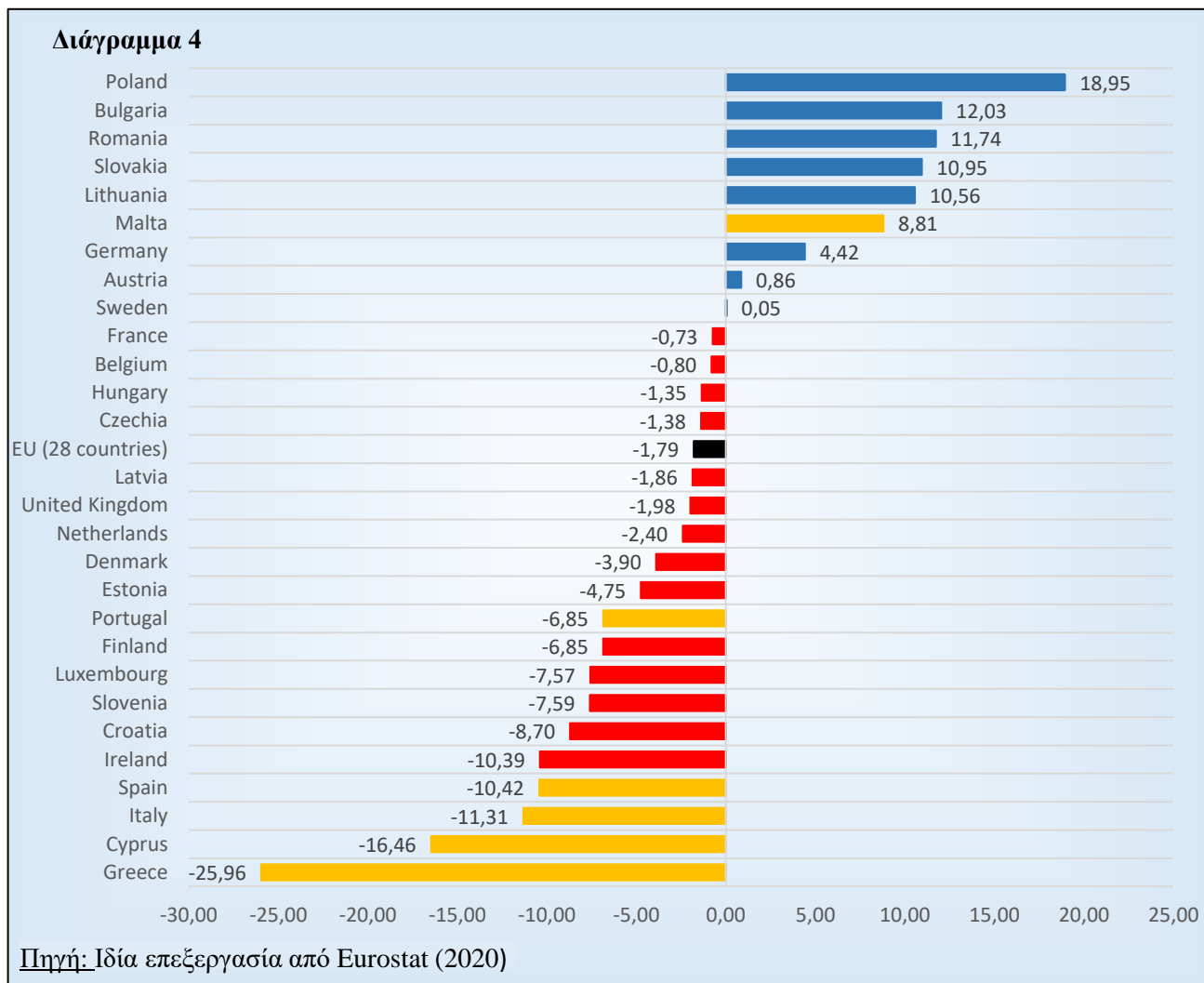

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Eurostat (2020).

Μία καλύτερη και σαφέστερη εικόνα όσον αφορά το ποιες χώρες βίωσαν μεγαλύτερη ύφεση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης 2007-13 δίνεται από τα παρακάτω διαγράμματα, που αναφέρονται στον ρυθμό μεταβολής της οικονομικής ανάπτυξης, με βάση το Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ, και στον ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης για κάθε χώρα σε δύο διαφορετικές περιόδους. Η πρώτη περίοδος είναι η περίοδος της οικονομικής ύφεσης (2007-2013) για τις περισσότερες χώρες (Διάγραμμα 4) όπου η πλειονότητα των χωρών εμφάνισε αρνητικές τιμές (κόκκινο χρώμα) στον ρυθμό ανάπτυξης, μεταξύ αυτών είναι οι Μεσογειακές χώρες (πορτοκαλί χρώμα) με εξαίρεση τη Μάλτα, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι οι περισσότερες χώρες πλήττονται από τη χρηματοοικονομική κρίση. Σε ότι αφορά τις Μεσογειακές χώρες, η Ελλάδα καταλαμβάνει την τελευταία θέση με την μεγαλύτερη αρνητική τιμή. Ακολουθούν στις τελευταίες θέσεις η Κύπρος, η Ιταλία και η Ισπανία, ενώ η Πορτογαλία βρίσκεται υψηλότερα αλλά παραμένει σε αρνητικό επίπεδο. Ωστόσο η μειονότητα των χωρών κατέχουν θετικές τιμές (μπλε χρώμα) στο ρυθμό μεταβολής, μία εκ των οποίων η Μάλτα, με αποτέλεσμα αυτές οι χώρες να μην επηρεάστηκαν σε τέτοιο βαθμό που να κινδυνεύει η ανοδική πορεία του Κκ ΑΕΠ.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

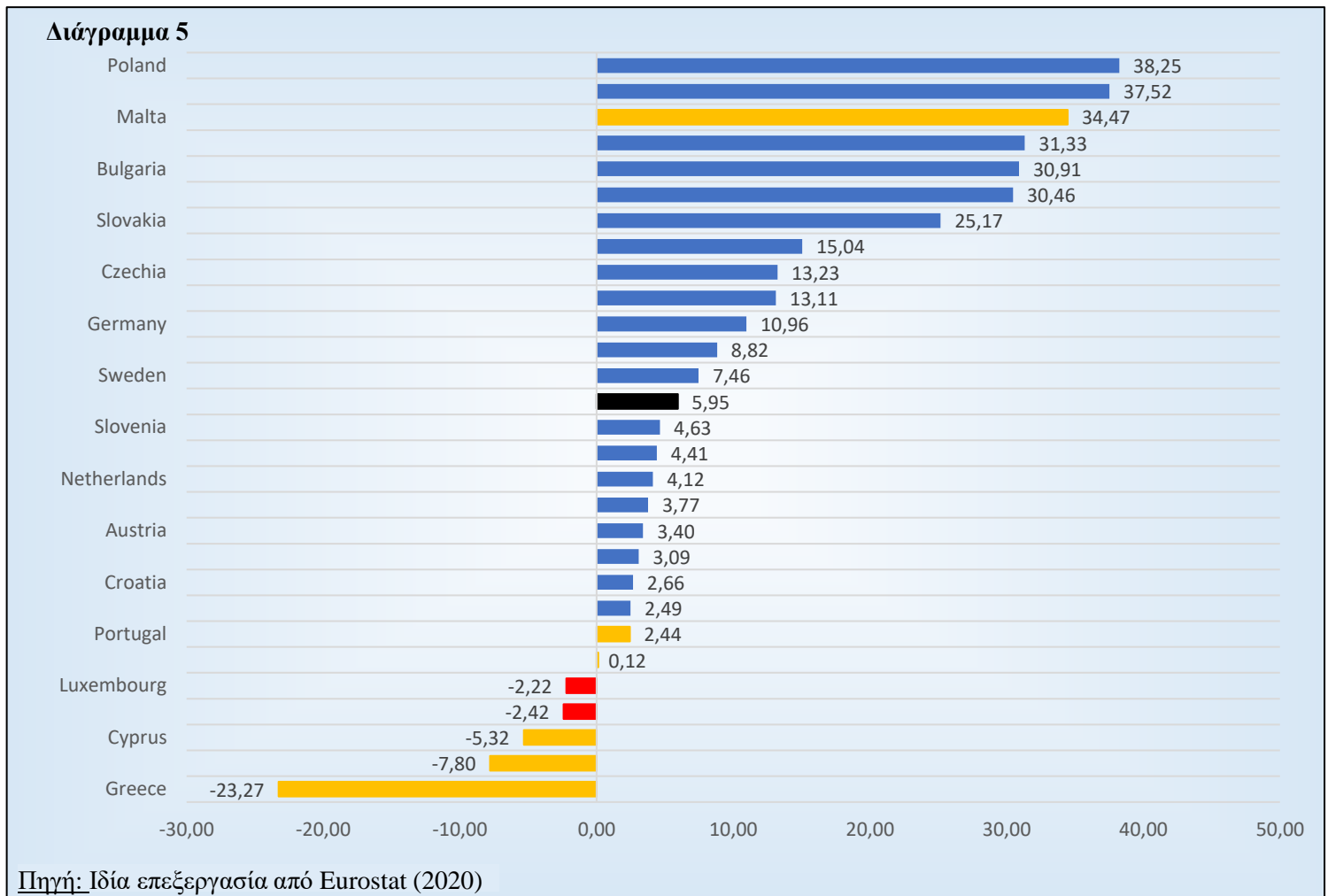
Διάγραμμα 4: Ρυθμός μεταβολής της οικονομικής ανάπτυξης για τις είκοσι οχτώ χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28), 2007 – 2013.

Η δεύτερη περίοδος που εξετάστηκε αφορά τα έτη 2007 έως 2017, και αναλυτικότερα τον ρυθμό μεταβολής της ανάπτυξης του Κκ ΑΕΠ των ΕΕ28 χωρών (Διάγραμμα 5) από το ξεκίνημα της οικονομικής ύφεσης έως την ανάκαμψη. Το σκηνικό αλλάζει, σ' αυτήν την περίοδο, καθώς πλέον ο ρυθμός μεταβολής του μέσου όρου της ΕΕ28 είναι θετικός, με αποτέλεσμα η πλειονότητα των χωρών να φαίνεται ότι ανακάμπτει και οι περισσότερες χώρες να εμφανίζουν θετικές μεταβολές του ρυθμού ανάπτυξης. Στις χώρες αυτές ανήκουν ορισμένες Μεσογειακές χώρες. Πιο συγκεκριμένα η Μάλτα βρίσκεται αρκετά ψηλά στο διάγραμμα αφού παρουσιάζει τη μεγαλύτερη θετική μεταβολή στο κκ ΑΕΠ μεταξύ των υπολοίπων Μεσογειακών χωρών, ενώ τις κατώτερες θέσεις των θετικών μεταβολών καταλαμβάνουν η Πορτογαλία και η Ισπανία. Εντούτοις οι υπόλοιπες Μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Κύπρος, Ιταλία) εξακολουθούν να λαμβάνουν αρνητικές τιμές του ρυθμού μεταβολής τους και να βρίσκονται στις κατώτερες θέσεις της Ευρωπαϊκής ένωσης.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Διάγραμμα 5: Ρυθμός μεταβολής της ανάπτυξης για τις είκοσι οχτώ χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28), 2007 – 2017.

Τα διαγράμματα που προηγήθηκαν κατάφεραν να σχηματίσουν την «πρώτη εικόνα» των χωρών που επλήγησαν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό κατά τη διάρκεια της χρηματοοικονομικής κρίσης, αλλά και μετά το πέρας της, και των χωρών που δεν επηρεάστηκαν σημαντικά συνεχίζοντας την ανοδική τάση. Επιπλέον για μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα είναι σκόπιμο να εξεταστεί ο ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης από το σύνολο των απασχολουμένων της κάθε χώρας (Διαγράμματα 6, 7).

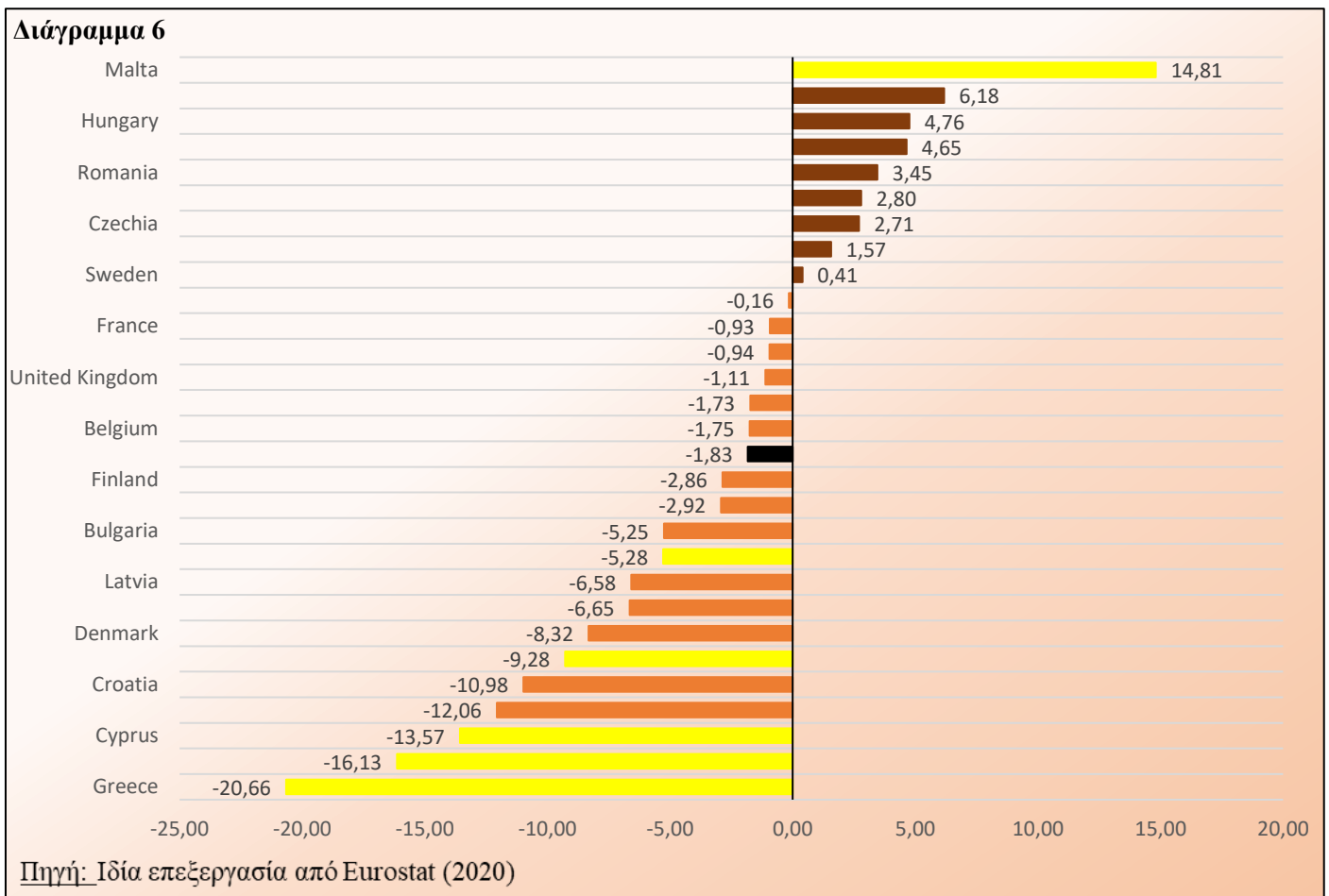
Σε πρώτη ανάλυση μελετήθηκε η περίοδος της κρίσης, κατά την οποία οι 20 από τις 28 χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης βρίσκονται σε πτωτική πορεία με τις αρνητικές τιμές (πορτοκαλί χρώμα) να κυμαίνονται από -0,16% έως -20,66%. Ανάμεσα σ' αυτές εντοπίζονται οι Μεσογειακές χώρες (κίτρινο χρώμα), με μόνη εξαίρεση τη Μάλτα. Ο μεγαλύτερος αρνητικός ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης αντιστοιχεί στην Ελλάδα και ακολουθούν η Ισπανία, η Κύπρος, η Πορτογαλία και η Ιταλία με εξίσου αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής. Λόγω της πλειονότητας των αρνητικών τιμών, ο

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

μέσος όρος της ΕΕ κατέχει και αυτός αρνητικό πρόσημο. Μόλις 8 από τις 28 χώρες παρουσιάζουν θετικές μεταβολές (καφέ χρώμα) ενώ έκπληξη αποτελεί ότι μια Μεσογειακή χώρα, η Μάλτα, βρίσκεται στην κορυφή του διαγράμματος με τον μεγαλύτερο θετικό ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης, ιδίως λόγω της κρισιμότητας της περιόδου μελέτης.

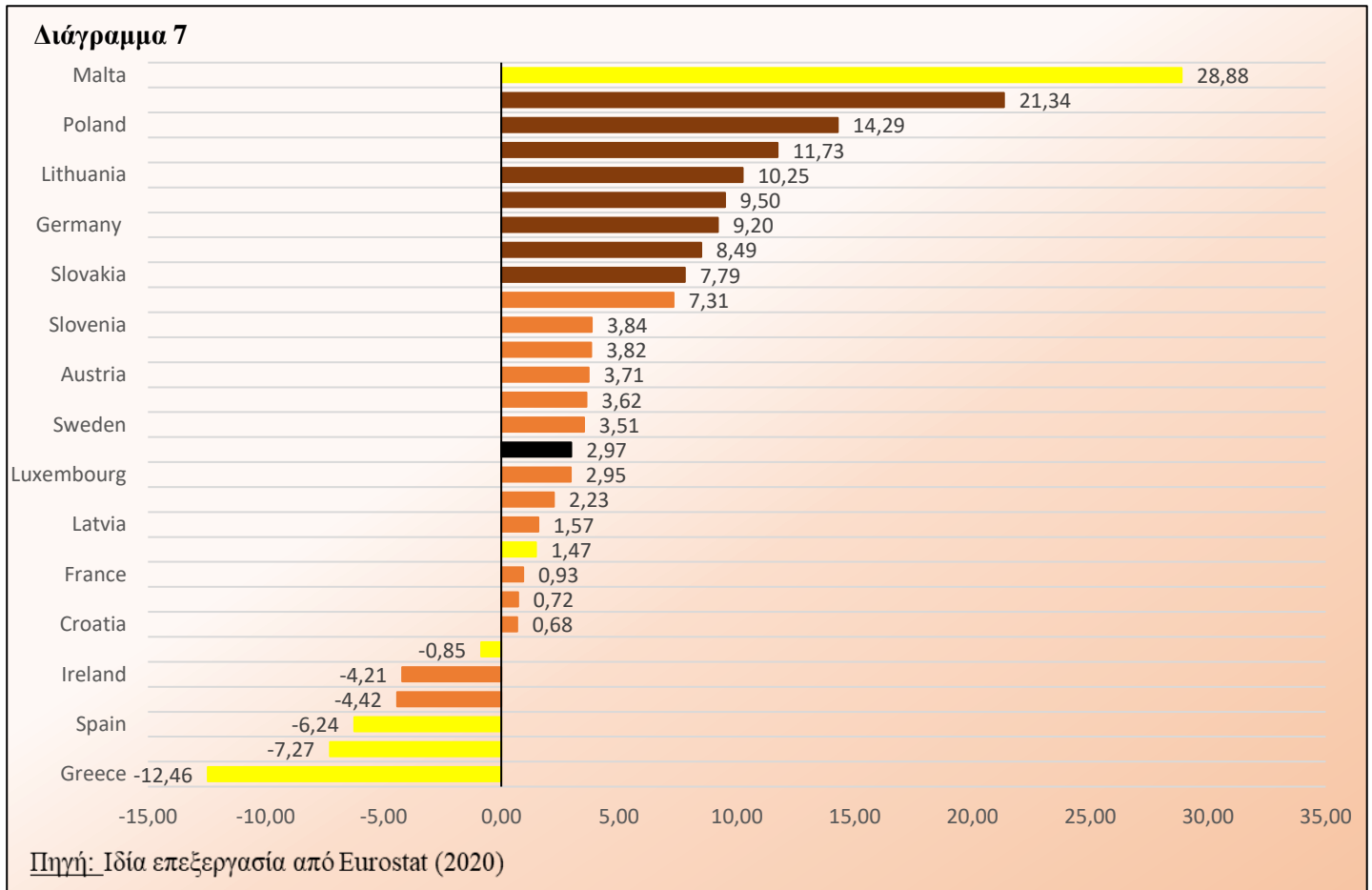
Σε δεύτερη ανάλυση ακολούθησε η μελέτη της συνολικής πορείας των χωρών από το 2007 έως το 2017, στην οποία τα νούμερα είναι αρκετά διαφορετικά. Αρχικά, πλέον μόλις 6 από τις 28 χώρες παρουσιάζουν αρνητικά πρόσημα. Μεταξύ αυτών τέσσερις Μεσογειακές χώρες και συγκεκριμένα η Ελλάδα με την μεγαλύτερη αρνητική τιμή, η Κύπρος, η Ισπανία και η Ιταλία. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου οι περισσότερες κατάφεραν να αντιστρέψουν τα αρνητικά τους πρόσημα και πλέον οι 22 από τις 28 χώρες βρίσκονται άνω του μηδενός, αυξάνοντας έτσι τον μέσο όρο της ΕΕ και προσδίδοντάς του θετικό πρόσημο. Σ' αυτές περιλαμβάνονται δύο Μεσογειακές χώρες. Η μία είναι η Πορτογαλία η οποία την περίοδο της κρίσης εμφάνιζε αρνητικό ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης της τάξης του -9,28 πλέον βρίσκεται στο +1,47. Η δεύτερη είναι η Μάλτα η οποία παρέμεινε στην πρώτη θέση με τον υψηλότερο θετικό ρυθμό μεταβολής και πιστή στην ανοδική πορεία που είχε ήδη αποκαλυφθεί στα προηγούμενα διαγράμματα.

Διάγραμμα 6: Ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης από το σύνολο των απασχολουμένων των είκοσι οχτώ χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28), 2007 – 2013.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Διάγραμμα 7: Ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης από το σύνολο των απασχολουμένων των είκοσι οχτώ χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28), 2007 – 2017.

Ύστερα από την διαχρονική εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 2000 έως το 2017 διαπιστώθηκε ότι η κρίσιμη περίοδος ξεκίνησε από το 2007 και ολοκληρώθηκε το 2013, ενώ ως ευνοϊκή περίοδος θεωρήθηκε η περίοδος από το 2013 μέχρι το 2017 για τις περισσότερες χώρες. Ακολούθησε η διαχρονική εξέλιξη του Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο χωρών από το 2007 έως το 2017 με τη δημιουργία των δύο υποπεριόδων, κρίσιμη και ευνοϊκή. Η μελέτη των υποπεριόδων έδειξε ότι η πλειονότητα των χωρών υπέστη τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι οι Μεσογειακές χώρες εμφάνιζαν τις χαμηλότερες τιμές σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Ωστόσο μεταξύ αυτών ξεχώρισε διστακτικά η Μάλτα η οποία από το 2007 έως το 2017 παρουσίασε ανοδικές τάσεις στις τιμές του Κκ ΑΕΠ. Εν συνεχεία, για ορθότερα συμπεράσματα, μελετήθηκαν οι ρυθμοί μεταβολής της οικονομικής ανάπτυξης και της απασχόλησης τις περιόδους 2007-2013 και 2007-2017. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν επιβεβαίωσαν τις πρώτες εκτιμήσεις και κατέστησαν σαφές ότι οι Μεσογειακές χώρες, με εξαίρεση τη Μάλτα, επηρεάστηκαν από την πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση σε μεγαλύτερο βαθμό από τις άλλες χώρες και δεν μπόρεσαν να ανταπεξέλθουν θετικά μετά το πέρας αυτής.

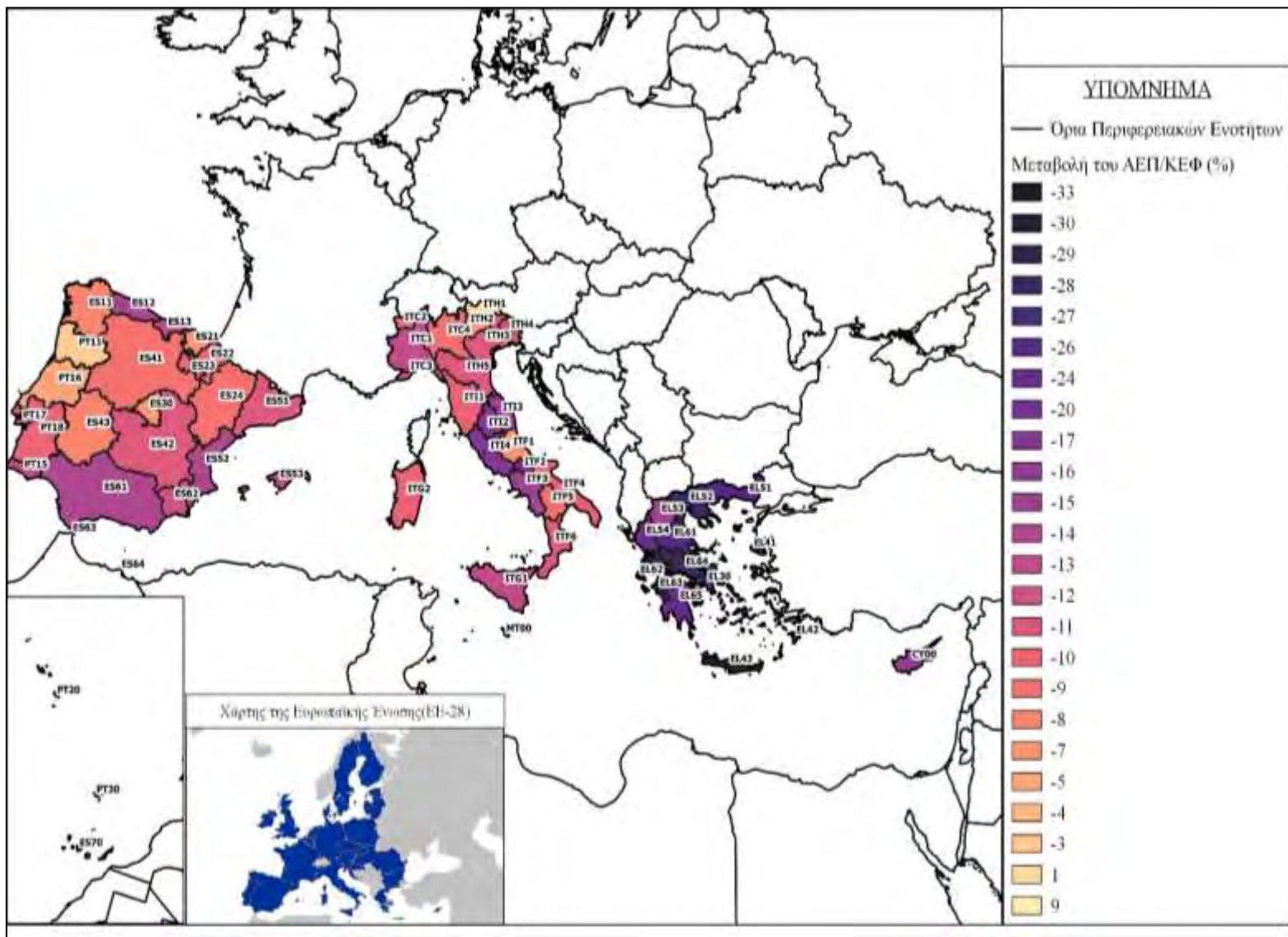
2.2. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Μετά τον προσδιορισμό των χωρών εκείνων που βίωσαν τη μεγαλύτερη ύφεση σε όρους ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ/κεφ στην προηγούμενη ενότητα, δηλαδή των μεσογειακών χωρών, αυτή η ενότητα έχει ως σκοπό να παρουσιάσει το μέγεθος της ύφεσης των περιφερειών (NUTSII επιπέδου) αυτών των χωρών. Γι' αυτό το λόγο, αρχικά, παρουσιάζονται δύο χάρτες (Χάρτες 1, 2) που απεικονίζουν τη μεταβολή ΑΕΠ/κεφ και απασχόλησης αντίστοιχα για την περίοδο 2008 έως 2013 και εν συνεχεία του κεφαλαίου καταγράφονται οι πίνακες matrix στους οποίους οι περιφέρειες κατηγοριοποιούνται με βάση το ΑΕΠ/κεφ και την απασχόληση που είχαν στην αρχή και στο τέλος των υποπεριόδων 2008-13 (περίοδος κρίσης) και 2008-17 (περίοδος κρίσης και ανάρρωσης).

Το πρώτο σκέλος του κεφαλαίου χαρτογραφεί τη μεταβολή, που υπέστησαν οι Μεσογειακές χώρες, του ΑΕΠ/κεφ και της απασχόλησης κατά την περίοδο της κρίσης. Ο πρώτος χάρτης απεικονίζει τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ, όπως αυτή διαμορφώθηκε από το 2008 έως το 2013. Τα αποτελέσματα, που παρουσιάζονται παρακάτω, φανερώνουν τις άσχημες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης για το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κάθε χώρας της Μεσογείου. Βέβαια, δεν επηρεάστηκαν όλες οι χώρες με τον ίδιο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, οι Περιφερειακές Ενότητες της Ελλάδας φαίνεται ότι επηρεάστηκαν περισσότερο καθώς σ' αυτές αντιστοιχούν οι μεγαλύτερες αρνητικές τιμές του χάρτη. Οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων (EL62) και της Κρήτης (EL43) εμφάνισαν αρνητικό ρεκόρ για το σύνολο των περιφερειών των χωρών που μελετώνται, με τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ να φτάνει στο -33% και -30% αντίστοιχα. Οι υπόλοιπες περιφέρειες της Ελλάδας κυμαίνονται μεταξύ -29% έως -15%. Αμέσως μετά ακολουθεί η Κύπρος (CY00) και η Αυτόνομη πόλη Μελίγια της Ισπανίας (ES64) όπου η μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ άγγιξε το -16%. Σχετικά με την Ισπανία φαίνεται ότι η συμπεριφορά των υπολοίπων περιφερειών παραμένει αρνητική αλλά σε μικρότερες τιμές, οι οποίες βρίσκονται στο διάστημα -14% έως -8%. Παρόμοια αρνητική μεταβολή χαρακτηρίζει και την Πορτογαλία για την οποία η χαμηλότερη τιμή (-13%) εμφανίστηκε στην περιφέρεια της Αλγκάρβε (PT15). Η Ιταλία ωστόσο παρουσιάζει μεγάλη γκάμα αρνητικών αλλά και θετικών τιμών στη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ. Αναλυτικότερα η περιφέρεια της Μολίζε (ITF2) είχε -20% μεταβολή και ακολουθούν η Ούμπρια (ITJ2) και το Λάτσιο (ITL4) με -17%. Οι εναπομένουσες περιφέρειες κυμάνθηκαν μεταξύ -15% και -7%, ενώ εντύπωση προκαλεί η θετική μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ +1% στην Αυτόνομη επαρχία του Μπολτσάνο (ITH1). Παρ' όλο που η χρηματοοικονομική κρίση φαίνεται να επηρέασε αρνητικά τις χώρες της Μεσογείου, οι οποίες είχαν είτε μεγαλύτερες αρνητικές διακυμάνσεις είτε μικρότερες στις περιφέρειές τους, η Μάλτα αποδείχθηκε η μοναδική χώρα με θετική μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ +9% (MT00).

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Χάρτης 1: Ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο Περιφερειών, 2008 – 2013.

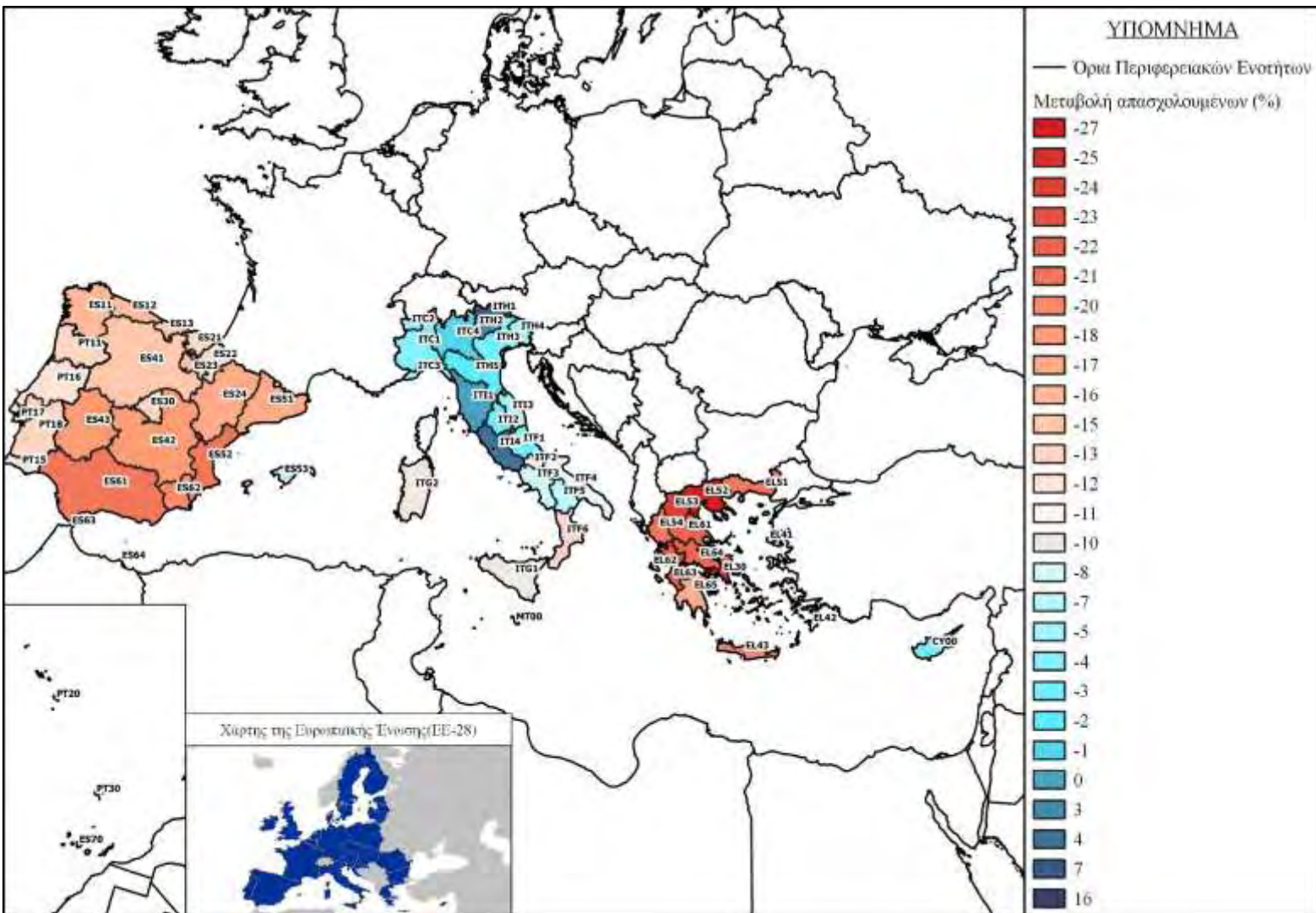
Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Eurostat (2020).

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Έχοντας εξετάσει τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ, ακολουθεί η απεικόνιση της απασχόλησης σε κάθε Περιφερειακή Ενότητα των χωρών της Μεσογείου και σε πόσο τοις εκατό μεταβλήθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Ο παρακάτω χάρτης δείχνει ότι οι Περιφερειακές Ενότητες της Ελλάδας βρίσκονται στη χειρότερη θέση με τις αρνητικότερες τιμές και ιδιαίτερα η Κεντρική Μακεδονία (EL52) και η Αττική (EL30) με αρνητικό ρεκόρ τιμών -27% και -25% αντίστοιχα. Οι Περιφέρειες της Ισπανίας ακολουθούν την αρνητική πορεία της Ελλάδας παρουσιάζοντας μεταβολή στην απασχόληση της τάξεως του -21% έως -7% με τις υψηλότερες αρνητικές τιμές να καταγράφονται στις Περιφέρειες: Κοινότητα της Βαλένθιας (ES52) και Ανδαλουσία (ES61). Δύο Περιφέρειες της Ισπανίας, η Αυτόνομη πόλη της Θέουτα (ES63) και η Αυτόνομη πόλη της Μελίγια (ES64) έδειξαν θετική μεταβολή στην απασχόληση +3%. Σύμφωνα με τον χάρτη, η Ιταλία δείχνει να κατέχει τα μικρότερα αρνητικά ποσοστά, τα οποία κυμαίνονται από -13% στην Περιφέρεια της Καλαβρίας (ITF6) έως -1% στην Περιφέρεια της Λομβαρδίας (ITC4). Επιπλέον παρατηρείται μηδενική μεταβολή της απασχόλησης στην Περιφέρεια της Τοσκάνης (ITI1) και τρεις θετικές μεταβολές στις Περιφέρειες Μπολτσάνο (ITH1), Τρεντίνο (ITH2) και Λάτσιο (ITI4) με ποσοστά +7, +3 και +4 αντίστοιχα. Αρνητική μεταβολή των απασχολουμένων της παρουσιάζει και η Κύπρος της τάξεως του -3%. Ωστόσο, η Μάλτα (MT00) και πάλι εμφανίζει την καλύτερη επίδοση στην μεταβολή των απασχολουμένων της κατά τη διάρκεια της κρίσης φτάνοντας στο +16%.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Χάρτης 2: Ποσοστιαία μεταβολή των απασχολουμένων σε επίπεδο Περιφερειών, 2008 – 2013.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Eurostat (2020).

Στο δεύτερο σκέλος του κεφαλαίου παρουσιάζονται τέσσερις πίνακες matrix στους οποίους οι περιφέρειες κατηγοριοποιούνται με βάση τα επίπεδα του ΑΕΠ/κεφ και της απασχόλησης που είχαν, πρώτον, στην αρχή και στο τέλος της υποπεριόδου 2008-13 (περίοδος κρίσης) ώστε να αναδειχθεί το μέγεθος της ύφεσης που έχουν υποστεί και δεύτερον, κατά τη συνολική περίοδο 2008-17 (περίοδος κρίσης και ανάρρωσης) ώστε να αναδειχθεί το κατά πόσο οι περιφέρειες έχουν καταφέρει να επανέλθουν στην αρχική τους κατάσταση ή ακόμα και να συνεχίσουν τη θετική τους αναπτυξιακή πορεία. Οι πίνακες αυτοί με αυτόν τον τρόπο απεικονίζουν τις μεταβολές που έχουν υποστεί οι περιφέρειες από κάθε χώρα, αφού με πράσινο χρώμα εμφανίζονται οι περιπτώσεις όπου οι περιφέρειες έχουν μεταβεί σε κατηγορία υψηλότερου ΑΕΠ/κεφ σε κατηγορία υψηλότερης απασχόλησης. Εν συνεχεία, με γκρι χρώμα παρουσιάζονται οι περιφέρειες των οποίων το ΑΕΠ/κεφ και η απασχόληση παρέμειναν στην ίδια κατηγορία και τέλος με κόκκινο χρώμα εμφανίζονται όσες

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

περιφέρειες μετέβησαν σε κατώτερη κατηγορία από αυτήν που βρίσκονταν σε αρχικό στάδιο.

Αρχικά μελετώντας το ΑΕΠ/κεφ κατά την υποπερίοδο της κρίσης (matrix table 1) φαίνεται ότι εξίσου οι περιφέρειες της Ελλάδας, Ισπανίας και Ιταλίας έχουν υποστεί μείωση του ΑΕΠ/κεφ. Ωστόσο, μόνο στην Ελλάδα υπάρχουν περιφέρειες που ανήκουν στη χαμηλότερη κατηγορία ΑΕΠ/κεφ προ κρίσεως (2007) και δυστυχώς βιώνουν περαιτέρω πτώση μεταβαίνοντας στην ακόμη πιο χαμηλή κατηγορία κάτω του 50% του μέσου όρου της ΕΕ (26-50). Για την Ισπανία και την Ιταλία παρατηρήθηκε ότι μόλις το 1/3 των Περιφερειών τους έχει υποβιβαστεί σε χαμηλότερη κατηγορία αλλά παρέμειναν πάνω από το 50% του μέσου όρου της ΕΕ. Οι περιφέρειες της Πορτογαλίας, Μάλτας και Κύπρου παρέμειναν σταθερές κατά τη διάρκεια της κρίσης και σε ποσοστά μεγαλύτερα του μέσου όρου της ΕΕ.

Επίσης η Ελλάδα διακρίνεται να έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ακόμα και την υποπερίοδο 2008-17 που θεωρείται περίοδος κρίσης και ανάρρωσης δύο ακόμη περιφέρειες της να υποβιβάζονται από την κατηγορία 51-75 στην κατηγορία 26-50 (matrix table 2). Ωστόσο για τις υπόλοιπες χώρες το ΑΕΠ/κεφ των περιφερειών παρέμεινε σταθερό με αποτέλεσμα να γίνεται σαφές ότι η περίοδος ανάρρωσης χαρακτηρίστηκε κυρίως από στασιμότητα.

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η ίδια διαδικασία με γνώμονα την απασχόληση (matrix table 3). Στην προκειμένη περίπτωση παρατηρείται μια διαφορετική συμπεριφορά των περιφερειών σε σύγκριση με το ΑΕΠ/κεφ. Στην περίοδο της κρίσης κάθε χώρα διαθέτει περιφέρειες στην πρώτη κατηγορία (1-25), δηλαδή με πολύ χαμηλό ποσοστό απασχόλησης κάτω του μέσου όρου της ΕΕ, με την Ελλάδα να κυριαρχεί με 11 Περιφέρειες. Επίσης μία περιφέρεια της Ελλάδας υπέστη μείωση στην απασχόληση και υποβιβάστηκε σε χαμηλότερη κατηγορία (51-75), όπως έγινε και με περιφέρειες της Ισπανίας, Πορτογαλίας και Ιταλίας. Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι 1 περιφέρεια της Ιταλίας κατάφερε να αυξήσει την απασχόληση και να προαχθεί στην 5^η κατηγορία (>100) παρά τις αντίξοες συνθήκες της περιόδου.

Η συνολική περίοδος που περιλαμβάνει και το στάδιο της ανάρρωσης λειτούργησε εν μέρει θετικά για τις περισσότερες περιφέρειες αφού αποδεικνύεται ότι καμία δεν έχει υποβαθμιστεί στον πίνακα (matrix table 4) αλλά όσες προηγουμένως ανήκαν στην κόκκινη περιοχή του πίνακα, πλέον ανήκουν στη γκρι περιοχή η οποία χαρακτηρίζεται από στασιμότητα στην απασχόληση. Από την άλλη η πλειονότητα αυτών έχει συγκεντρωθεί στις πρώτες κατηγορίες και σε ποσοστά χαμηλότερα του μέσου όρου της ΕΕ φανερώνοντας την ευπάθεια των περιοχών αυτών. Μόνο δύο περιφέρειες της Ισπανίας ξεχώρισαν καθώς μεταπήδησαν σε μεγαλύτερη κατηγορία και βρέθηκαν να πλησιάζουν τον μέσο όρο της ΕΕ.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Πίνακας 2. : Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table 1) με βάσει το ΑΕΠ/κεφ κατά την περίοδο της κρίσης (2008-2013) (EE=100).

2008-2013		2013				
		1-25	26-50	51-75	76-100	>100
2008	1-25					
	26-50					
	51-75		4 EL	4 EL / 2 ES / 4 IT / MT / 6 PT		
	76-100			4 EL / 6 ES / 3 IT	6 ES / 1 IT / CY / 1 PT	
	>100				1 EL / 1 ES / 2 IT	4 ES / 11 IT

Πίνακας 3. : Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table 2) με βάσει το ΑΕΠ/κεφ κατά την συνολική περίοδο κρίσης και ανάρρωσης (2008-2017) (EE=100).

2008-2017		2017				
		1-25	26-50	51-75	76-100	>100
2008	1-25					
	26-50					
	51-75		6 EL	2 EL / 2 ES / 4 IT / MT / 6 PT		
	76-100			4 EL / 5 ES / 3 IT	7 ES / 1 IT / CY / 1 PT	
	>100				1 EL / 1 ES / 2 IT	4 ES / 11 IT

Πίνακας 4. : Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table 3) με βάσει την απασχόληση κατά την περίοδο της κρίσης (2008-2013) (EE=100).

2008-2013		2013				
		1-25	26-50	51-75	76-100	>100
2008	1-25	11 EL / 8 ES / 8 IT / CY / MT / 4 PT				
	26-50	2 ES / 1 IT	1 EL / 4 ES / 3 IT			
	51-75		1 ES / 1 PT	1 IT / 1 PT		
	76-100			1 EL / 1 IT / 1 PT	3 IT	1 IT
	>100			1 IT	1 ES	3 ES / 1 IT

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Πίνακας 5. : Κατηγορίες μετάβασης των περιφερειών (matrix table 4) με βάση την απασχόληση κατά την συνολική περίοδο κρίσης και ανάρρωσης (2008-2017) (EE=100).

2008-2017		2017				
		1-25	26-50	51-75	76-100	>100
2008	1-25	11 EL / 8 ES / 9 IT / CY / MT / 4 PT	2 ES			
	26-50		1 EL / 5 ES / 3 IT / 1 PT			
	51-75			1 EL / 4 IT / 2 PT		
	76-100				1 ES / 3 IT	
	>100					3 ES / 2 IT

Συμπερασματικά και λαμβάνοντας υπόψη όσα προαναφέρθηκαν, ο ρόλος της ανθεκτικότητας είναι πολυδιάστατος και απαιτείται πολύπλευρη μελέτη για την εξαγωγή ορθών αποτελεσμάτων. Στην περίπτωση που εξετάζεται στην παρούσα μελέτη, οι Μεσογειακές χώρες όπως αποδείχθηκε στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου ανήκουν στις λιγότερες αναπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης, μια διαπίστωση που προήλθε ύστερα από την καταγραφή του επιπέδου ΑΕγχΠ και απασχόλησης για το σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής ένωσης για την περίοδο 2007 έως 2017. Στο διάστημα αυτών των ετών μελετώνται δύο περίοδοι και πιο συγκεκριμένα η περίοδος κρίσης (από 2008 έως 2013) και η συνολική περίοδος κρίσης και ανάρρωσης (από 2008 έως 2017). Ακολούθησε η ανάλυση σε περιφερειακό επίπεδο για περισσότερη λεπτομέρεια και ακρίβεια της παραπάνω διαπίστωσης, η οποία όπως αποδείχθηκε συμφώνησε ότι οι Μεσογειακές χώρες δυσκολεύτηκαν να διαχειριστούν την οικονομική κρίση, με τις περιφέρειες της Ελλάδας να βρίσκονται στη δυσμενέστερη θέση ακόμη και κατά τη διάρκεια της περιόδου ανάρρωσης. Οι πίνακες matrix που εφαρμόστηκαν στο τέλος κατέγραψαν την πορεία του ΑΕΠ/κεφ και της απασχόλησης σε κάθε περιφέρεια για τις δύο υποπεριόδους, ολοκληρώνοντας έτσι την ανάλυση των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών σε ευάλωτες χρονικές περιόδους. Το επόμενο κεφάλαιο θα εντυπώσει περαιτέρω στο θέμα της παρούσας μελέτης καθώς παρουσιάζει λεπτομερώς τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανθεκτικότητας, αναφέρει ποικίλα αποτελέσματα μελετών που πραγματοποιήθηκαν τόσο σε ορισμένες Μεσογειακές χώρες αλλά και άλλες Ευρωπαϊκές και εμπλουτίζει τους προσδιοριστικούς παράγοντες με την εισαγωγή της θεσμικής κυβέρνησης στην ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

3.1. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η μελέτη της βιβλιογραφίας αναδεικνύει μια πληθώρα προσδιοριστικών παραγόντων απαραίτητων για την ενδυνάμωση της ανθεκτικότητας κάθε χώρας. Οι παράγοντες αυτοί ποικίλουν από χώρα σε χώρα, και πιο σημαντικοί θεωρούνται οι εξής: (α) πληθυσμός και απασχόληση, (β) παραγωγικά συστήματα, (γ) ανθρώπινο κεφάλαιο, (δ) δημογραφικές τάσεις και (ε) χωρικοί παράγοντες.

(α) Πληθυσμός και απασχόληση

Η διαμόρφωση της ανθεκτικότητας σε μια περιφέρεια είναι πιθανό να προκύψει από το μέγεθος και τον ρυθμό ανάπτυξής της. Το μέγεθος και ο ρυθμός ανάπτυξης μιας περιφέρειας είναι πιθανό να διαμορφώσουν την ανθεκτικότητα της. Οι μεγαλύτερες περιφέρειες τείνουν να έχουν υψηλότερα επίπεδα μισθού, κατά μέσο όρο, από τις μικρότερες, λόγω τόσο του υψηλότερου κόστους ζωής, όσο και δυνητικά υψηλότερων επιπέδων παραγωγικότητας. Το σύνολο των απασχολούμενων και των ανέργων σε μία περιφέρεια παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην επίτευξη της ανθεκτικότητας. Τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας μιας περιφέρειας προϋποθέτουν μια ανθεκτική περιφέρεια. Επίσης η ύπαρξη πολλών απασχολούμενων συνεπάγεται την πιθανότητα μιας ανθεκτικής περιφέρειας. Αν μάλιστα ο αριθμός τους συνοδεύεται και από υψηλό ποσοστό εξειδίκευσης, δίνει ένα μεγάλο πλεονέκτημα στην εν λόγω περιφέρεια για να φτάσει πιο κοντά στον στόχο της ανθεκτικότητας. Ο συνδυασμός των παραπάνω στοιχείων καθιστά ένα πολύ δυνατό χαρακτηριστικό της περιφέρειας, ικανό να την καταστήσει ανθεκτική. Για τον συγκεκριμένο δείκτη λαμβάνονται υπόψη τον αριθμό των απασχολούμενων και των ανέργων ως ποσοστά επί του συνόλου του εργατικού δυναμικού της κάθε περιφέρειας. (Fingleton et al., 2012)

(β) Παραγωγικά Συστήματα

Μια περιφέρεια θεωρείται οικονομικά ισχυρή, άρα και πιο ανθεκτική, όταν διαθέτει μεγάλες και ισχυρές μονάδες βιομηχανίας. Όμως ταυτόχρονα ένα ενδεχόμενο διαταραχής στον τομέα αυτό μπορεί να οδηγήσει στην πτώση της οικονομίας της. Η δομή της βιομηχανίας περιλαμβάνει τους δείκτες των εξαγωγών και της ποικιλομορφίας του είδους της βιομηχανίας, οι οποίοι συμβάλλουν στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας. Μια εξαγωγική βάση θα βοηθήσει μια περιφέρεια να ανακάμψει αξιοποιώντας έσοδα από άλλες περιοχές (North 1974). Η κατεύθυνση της εξαγωγικής αγοράς αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ανθεκτικότητα των Περιφερειών κατά τη διάρκεια περιόδων αστάθειας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009). Αποτελέσματα μελετών σε διάφορες χώρες καταλήγουν ότι οι πιο ανθεκτικές περιοχές είναι εκείνες που είχαν προηγουμένως ειδικευθεί σε δυναμικές και παραγωγικές βιομηχανίες (Cuadrado - Roura και Moroto, 2016), ενώ οι περιφέρειες που ειδικεύονται κυρίως σε υπηρεσίες (Dario Diodato and Anet B. R. Weterings,

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

2015) και στον τομέα της γεωργίας (Angulo et al., 2014, Gogoton και Goh, 2010) φαίνεται να αναρρώνουν βραχύτερα από ένα σοκ, δεδομένου ότι η παρασκευαστική βιομηχανία θεωρείται συνήθως πιο κυκλικά ευαίσθητη από τις ιδιωτικές υπηρεσίες (Fingleton et al., 2012). Παρ' όλα αυτά αξίζει να παρουσιαστούν ορισμένα παραδείγματα χωρών που αξιοποίησαν κάποιον/ους από τους προσδιοριστικούς παράγοντες και εξήγαγαν θετικά αποτελέσματα.

Αρχικά ο Van Oort et al. (2015) διεξήγαγε έρευνα για 205 ευρωπαϊκές περιφέρειες κατά την περίοδο 2000 – 2010 και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εξειδίκευση σχετίζεται με την αύξηση της παραγωγικότητας, ενώ ο Di Caro (2015) διαπίστωσε ότι οι εξειδικευμένες περιοχές σε υψηλές παραγωγικές δραστηριότητες είναι πιθανότερο να αντισταθούν στον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης. Επίσης οι Martin και Sunley (2015) εστίασαν σε τομείς τεχνολογίας και γνώσης, συμπεριλαμβανομένων των τομέων παροχής υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης, ως κρίσιμα στοιχεία για τη διαμόρφωση ανθεκτικών περιφερειακών δομών λόγω του προσανατολισμού τους στην καινοτομία και ευπροσάρμοστη απασχόληση. Τα πορίσματα αυτά ευθυγραμμίζονται με τους στόχους της πολιτικής συνοχής της ΕΕ για την ενίσχυση των υφιστάμενων προτύπων εξειδίκευσης των Περιφερειών, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές ιδιαιτερότητες και ωθώντας τις περιφέρειες να οικοδομήσουν τις δικές τους έξυπνες στρατηγικές εξειδίκευσης (Capello, 2016).

(γ) Ανθρώπινο κεφάλαιο

Το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι μια κύρια πηγή ανάπτυξης (Lucas, 1988 · Romer, 1986) και η ποιότητά του συμβάλλει στο σχηματισμό του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης σε μια περιοχή. Για την μέτρηση του ανθρώπινου κεφαλαίου συνήθως προσμετράται το σύνολο των αποφοίτων πανεπιστημίου. Ένα καλύτερο εκπαιδευτικό εργατικό δυναμικό διευκολύνει τη δημιουργία νέων γνώσεων και την απορρόφηση των εξωτερικά δημιουργημένων γνώσεων και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προσαρμογή της περιφέρειας, έπειτα από αιφνίδιο οικονομικό σοκ, σε πορεία ανάπτυξης.

(δ) Οι δημογραφικές τάσεις

Για την αξιολόγηση της ανθεκτικότητας μιας περιφέρειας χρησιμοποιείται η δημογραφική της τάση, η οποία μπορεί να επιφέρει αλλαγές στην δομή της περιφέρειας. Για παράδειγμα για τη μέτρηση της ανθεκτικότητας λαμβάνονται υπόψη ο δείκτης της μετανάστευσης, διότι τα αποθέματα ή μη σε ανθρώπινο κεφάλαιο μπορούν να επηρεάσουν θετικά το επίπεδο ανθεκτικότητας μιας περιοχής.

(ε) Χωρικοί παράγοντες

Η οικονομική ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας επηρεάζεται από την γεωγραφική κατανομή της απασχόλησης.

Αυτοί είναι οι πιο κρίσιμοι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευνοούν την ανθεκτικότητα και στοχεύουν στην μακροπρόθεσμη προσαρμοστικότητα των χωρών. Βέβαια, στο σημείο αυτό απαιτείται η αναφορά σε έναν έκτο προσδιοριστικό παράγοντα, ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως «παράγοντας κλειδί» για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας κάθε χώρας. Ο παράγοντας αυτός δεν είναι άλλος

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

από τη θεσμική κυβέρνηση και τις αποφάσεις που λαμβάνει, σε κάθε κατηγορία από τις προαναφερθείσες, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από μια οικονομική κρίση. Η ανάλυσή του θα ολοκληρωθεί στο τέλος του παρόντος κεφαλαίου.

Το θεωρητικό πλαίσιο, που έχει αναφερθεί παραπάνω, σχετικά με τους εν δυνάμει προσδιοριστικούς παράγοντες της ανθεκτικότητας βασίζεται σε μελέτες και έρευνες και όχι σε κάποιο θεωρητικό υπόδειγμα. Σύμφωνα μ' αυτές υπάρχει μια πιο σαφής εικόνα της εκάστοτε χώρας που τις διεξάγει, για το ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι που λειτουργούν ενισχυτικά για την επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού βαθμού ανθεκτικότητας. Παρακάτω αναφέρονται αρκετές μελέτες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία κάθε χώρας αποτυπώνοντας τις συνθήκες καθώς και τα επίπεδα ανθεκτικότητάς τους.

ΕΛΛΑΔΑ

Η Ελλάδα, λόγω της μεγαλύτερης ύφεσης που υπέστη συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί συχνά αντικείμενο μελέτης σε διαφορετικούς τομείς. Αρχικά σε ότι αφορά τη δομή της βιομηχανίας στις περιφέρειές της φαίνεται ότι ο τομέας βασίζεται κυρίως στις εξαγωγές. Σημάδια προσαρμοστικής ικανότητας και ευελιξίας ήταν ορατά στην εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών περιφερειών κατά την περίοδο 2008-2012. Ακριβέστερα, σε αντίθεση με τις συνολικές αρνητικές επιδόσεις της οικονομίας, οι εξαγωγές έδειξαν αισθητή αύξηση κατά τη διάρκεια των χρόνων της οικονομικής κρίσης. Κατά συνέπεια, μέσω της αύξησης των εξαγωγών, οι ελληνικές περιφέρειες φαίνεται να έχουν αναπτύξει μηχανισμούς προσαρμογής στην οικονομική ύφεση, προκειμένου να βελτιώσουν και να αντιμετωπίσουν τις αρνητικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Οι αυξημένες εξαγωγές αποκαλύπτουν την ικανότητα και την ευελιξία των Περιφερειών να αναμορφώσουν τα συστήματά τους με σκοπό να προσαρμοστούν στο νέο οικονομικό περιβάλλον και να καταστούν πιο ανθεκτικά. Στο σημείο αυτό υπογραμμίζεται ότι η εξειδίκευση στις εξαγωγές αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους και πιο καθοριστικούς παράγοντες για την ανθεκτικότητα των ελληνικών περιφερειών. Ωστόσο, η εξειδίκευση είναι σημαντικότερη σε καιρούς οικονομικής κατάθλιψης, ενώ η διαφοροποίηση φαίνεται να συσχετίζεται περισσότερο με την ανάπτυξη κατά τη διάρκεια της οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, οι περιφέρειες αντέδρασαν αυξάνοντας την εξειδίκευση των εξαγωγών και αναβαθμίζοντας την ποιότητα των προϊόντων. Επίσης, η προσαρμοστικότητα των ελληνικών περιφερειών χαρακτηρίζεται από ένα ιστορικό απρόοπτο, καθώς καθορίζεται από προηγούμενες διαρθρωτικές αλλαγές και βελτιώσεις. Αρκετές μελέτες επαληθεύουν τη μερική βελτίωση της τεχνολογικής έντασης των εξαγωγών (προϊόντων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας) στην Ελλάδα κατά την περίοδο πριν από την κρίση (Athanasoglou et al., 2010, Bauer et al 2014). Κρίσιμη παράμετρος των εξαγωγών είναι ο προσανατολισμός της αγοράς. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν παραδοσιακά ο βασικός εταίρος της Ελλάδας πριν από την οικονομική κρίση. Ωστόσο, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, ο μεγάλος όγκος των ελληνικών εξαγωγών κατευθύνεται προς την περιοχή των Βαλκανίων, πιθανότατα λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας. Όσο μεγαλύτερη είναι η μετατόπιση των εξαγωγών από την ΕΕ στις Βαλκανικές χώρες, τόσο υψηλότερος είναι ο ρυθμός ανάπτυξης των ελληνικών περιφερειών. Συνεπώς καθίσταται σαφές ότι οι εξαγωγές διαδραματίζουν

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

σημαντικό ρόλο στην οικονομική απόδοση και την ανθεκτικότητα των περιφερειών της Ελλάδας.

Εν συνεχεία, διατηρώντας ως παράδειγμα την Ελλάδα, αποκαλύπτεται ακόμη ένας ευνοϊκός προσδιοριστικός παράγοντας για την ανθεκτικότητά της, ο οποίος είναι ο τουρισμός. Ο τουρισμός υπήρξε μεταξύ των πιο ανθεκτικών τομέων της Ελληνικής Οικονομίας και όχι άδικα αφού η χώρα αποτελεί έναν από τους δημοφιλέστερους προορισμούς διακοπών παγκοσμίως. Ειδικότερα τα νησιά του Νότιου Αιγαίου είναι η πιο ανεπτυγμένη περιοχή της χώρας και η οικονομία της βασίζεται βασικά στον διεθνή τουρισμό. Οι νησιωτικές περιοχές, λοιπόν, με εξαιρετικά ανεπτυγμένες τουριστικές δραστηριότητες είναι συνήθως πιο ανθεκτικές στην κρίση, ενώ οι μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές και οι περιοχές που έχουν εμπειρία στην παραγωγή είναι πιο ευάλωτες.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Ακολουθεί το παράδειγμα της Ισπανίας και πιο συγκεκριμένα το άνισο μοτίβο της περιφερειακής ανθεκτικότητας μετά την πρόσφατη κρίση στην Ισπανία. (Cuadrado Roura 2016). Ορισμένες περιφέρειες (εκείνες που επισημαίνονται ως «ανθεκτικές») ειδικεύονται στις δραστηριότητες παραγωγής, στην ενέργεια και σε ορισμένες υπηρεσίες της αγοράς, ενώ άλλες περιφέρειες επικεντρώνονται στις κατασκευές και, ειδικότερα, στην εξόρυξη δραστηριοτήτων και στις πρωτογενείς βιομηχανίες. Επιπλέον, οι ανθεκτικές περιφέρειες ενίσχυαν τα πρότυπα εξειδίκευσης και τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους ακόμη και πριν από την έλευση της κρίσης. Αυτό το πλεονέκτημα για την απογείωση αυτών των περιοχών οδήγησε σε διαπεριφερειακή απόκλιση από την έναρξη της πρόσφατης κρίσης. Αυτή η ενίσχυση ή η εξειδίκευση αυτών των περιοχών, προς πιο δυναμικές και παραγωγικές δραστηριότητες, πριν από την έναρξη της κρίσης τους βοήθησε να βιώσουν ταχύτερη και ισχυρότερη ανάκαμψη από το 2008 και να καταχωρήσουν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης και να αυξήσουν την δείκτες ανταγωνιστικότητας τα τελευταία χρόνια. Εν τω μεταξύ, σε ανθεκτικές περιοχές, καθοριστικός παράγοντας ήταν η βελτίωση της παραγωγικότητας στην παραγωγή και σε ορισμένες υπηρεσίες της αγοράς, όπως οι μεταφορές, οι επικοινωνίες και οι επιχειρηματικές και επαγγελματικές υπηρεσίες. Αυτές οι περιοχές έδειξαν ήδη μια συγκριτική εξειδίκευση σε αυτές τις πιο παραγωγικές βιομηχανίες πριν από την κρίση, η οποία μπορεί να εξηγήσει γιατί ανέκαμψαν ταχύτερα και αποτελεσματικά σε σχέση με τη μη ανθεκτική ομάδα περιφερειών. Η διαδικασία εξειδίκευσης συν η εξέλιξη της παραγωγικότητας συμβάλλουν σαφώς στο να εξηγηθεί γιατί οι οικονομίες ορισμένων περιφερειών έδειξαν ανθεκτικότητα κατά τη διάρκεια της κρίσης και τα πρώτα χρόνια μετά από αυτήν.

ΙΤΑΛΙΑ

Για την Ιταλία, επίσης, ο Lagravinese (2015) υποστηρίζει ότι οι ιταλικές περιφέρειες με υψηλότερο μερίδιο απασχόλησης σε υπηρεσίες και τομείς που βασίζονται στον δημόσιο τομέα είναι πιο ανθεκτικές. Από την άλλη πλευρά, ο Di Caro (2015) εξετάζει τα τοπικά πρότυπα ανάπτυξης στην Ιταλία τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες και υποστηρίζει ότι ορισμένα είδη διαφοροποιημένης παραγωγής ήταν πιο ανθεκτικά και αυτό έχει διαμορφώσει τις περιουσίες των τοπικών οικονομιών. Ο Brakman et al.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

(2015) υποδηλώνει ότι οι περιοχές μετακίνησης κοντά σε μεγάλες πόλεις μπορεί να ήταν πιο ανθεκτικές στην οικονομική κρίση του 2008, επειδή αυτές κατέχουν την πρώτη θέση ως ιδανική τοποθεσία για τις επιχειρήσεις οικονομίας και γνώσης με αποτέλεσμα να προσελκύουν για εγκατάσταση το περισσότερο ανθρώπινο κεφάλαιο.

ΔΕΚΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Μια ακόμη μελέτη, εν τέλει, παρουσιάζει τις δοκιμές που πραγματοποιήθηκαν σε 10 χώρες με τουλάχιστον επτά περιφέρειες (Αυστρία, Γαλλία, Γερμανία, Ουγγαρία, Ιταλία, Πολωνία, Ρουμανία, Ισπανία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο) (Sara Davies(2008)). Οι χώρες αυτές επιλέχθηκαν εν μέρει λόγω της ποιότητας των δεδομένων που διατίθενται από τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες και εν μέρει επειδή αυτές οι 10 χώρες παρέχουν μια καλή διατομή των χωρών της Βόρειας, της Νότιας, της Ανατολικής και της Δυτικής Ευρώπης. Η περιφερειακή ανθεκτικότητα λειτούργησε επιβραδυντικά απέναντι στην πρόσφατη ύφεση και έδωσε απαντήσεις στο ερώτημα αν η αρχική περιφερειακή δύναμη/αδυναμία ή η τομεακή διάρθρωση συσχετίζεται με την ανθεκτικότητα στις επιπτώσεις της κρίσης και της ύφεσης. Διαπιστώνει ανάμικτα αποτελέσματα σε όλες τις χώρες όσον αφορά μια σχέση με την περιφερειακή δύναμη/αδυναμία, καθώς και με την απασχόληση στον κατασκευαστικό τομέα, αλλά μια σαφή συσχέτιση μεταξύ της ανθεκτικότητας και των χαμηλών συντελεστών της κατασκευαστικής απασχόλησης. Δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι μητροπολιτικές περιοχές επηρεάστηκαν ιδιαίτερα. Πράγματι, αυτές οι περιοχές ήταν ιδιαίτερα ανθεκτικές σε ορισμένες χώρες. Πιο αναλυτικά, αν και μπορεί να αναμένεται ότι οι περιφέρειες με υψηλά ποσοστά απασχόλησης στον κατασκευαστικό τομέα θα δείξουν επίσης κακή ανθεκτικότητα το 2009, μόνο δύο από τις χώρες που εξετάστηκαν (Γαλλία και Ισπανία) δείχνουν αυτό το μοτίβο, ενώ δύο άλλα (Γερμανία και Ιταλία) δείχνουν ισχυρότερη ανθεκτικότητα μεταξύ των περιφερειών αυτών. Οι επεξηγήσεις για αυτές τις συσχετίσεις διαφέρουν μεταξύ των χωρών. Ενώ οι ισπανικές περιοχές με υψηλά επίπεδα κατασκευαστικών δραστηριοτήτων είδαν μια σαφή κάμψη το 2009, καθώς η στεγαστική φούσκα διασκορπίστηκε, η συσχέτιση στη Γαλλία μπορεί να είναι παραπλανητική, διότι ορισμένες από τις βόρειες/ανατολικές περιοχές με υψηλά ποσοστά απασχόλησης στον κατασκευαστικό τομέα έχουν επίσης υψηλό μερίδιο της κατασκευαστικής απασχόλησης (ισχυρότερο μοχλό της ύφεσης στη Γαλλία το 2009), ενώ ορισμένες περιοχές με μικρά μερίδια τόσο στον κατασκευαστικό τομέα όσο και της απασχόλησης σ' αυτόν (ιδίως της περιοχής του Παρισιού) είδαν μόνο χαμηλές αυξήσεις των ποσοστών ανεργίας σε 2009. Η κατάσταση στη Γερμανία και την Ιταλία διαφέρει εκ νέου, καθώς τα ποσοστά απασχόλησης στον κατασκευαστικό τομέα σε αυτές τις χώρες είναι υψηλότερα σε διαρθρωτικά ασθενέστερες περιοχές, αντανακλώντας τις επενδύσεις σε δημόσιες υποδομές και όχι τις φυσαλίδες περιουσιακών στοιχείων. Δεδομένου ότι οι περιφέρειες αυτές έχουν χαμηλότερο από το μέσο όρο των ποσοστών απασχόλησης στον τομέα της κατασκευής, πολλοί αποδείχθηκαν σχετικά ανθεκτικοί στην κρίση το 2009. Ένα ακόμη ζήτημα αφορά την ανθεκτικότητα των μητροπολιτικών περιφερειών το 2009, δεδομένου ότι ο τομέας των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και, σε ορισμένες χώρες, οι φυσαλίδες στέγασης συγκεντρώνονται σε αυτές τις περιοχές. Η έρευνα έδειξε μόνο σαφείς συσχετίσεις για δύο χώρες (Αυστρία και Ρουμανία) και, και στις δύο περιπτώσεις, οι μητροπολιτικές

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

περιοχές με υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα είναι πιο ανθεκτικές από άλλες περιοχές. Στην Αυστρία, το αποτέλεσμα αυτό εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης στην περιοχή της Βιέννης, το οποίο έχει πολύ μεγαλύτερη πληθυσμιακή πυκνότητα από οποιαδήποτε άλλη αυστριακή περιοχή. Επιπλέον, το αποτέλεσμα για τις χρηματοπιστωτικές/επιχειρηματικές υπηρεσίες, κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, είναι ίσως έκπληξη, δεδομένης της προέλευσης της κρίσης, αλλά μπορεί να εξηγηθεί από τη συγκέντρωση αυτής της απασχόλησης στις μητροπολιτικές περιοχές που έχουν πολλές άλλες θέσεις εργασίας και τους χαμηλούς συντελεστές της κατασκευαστικής απασχόλησης. Εν κατακλείδι, αποδείχθηκε ότι υπάρχει σαφής συσχέτιση μεταξύ της περιφερειακής ανθεκτικότητας στην ύφεση του 2008 – 2010 και των δεικτών περιφερειακής αντοχής/αστάθειας και της τομεακής δομής. Σε πρώτη ανάλυση η περιφερειακή ανθεκτικότητα συσχετίζεται με την αρχική περιφερειακή ισχύ σε ορισμένες χώρες, αλλά με την περιφερειακή αδυναμία σε άλλες. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη σημασία της παραγωγής απασχόλησης στη διαμόρφωση της ανθεκτικότητας των περισσότερων περιφερειών το 2009 και στο ποικίλο οικονομικό προφίλ των κατασκευαστικών περιοχών εντός των εθνικών οικονομιών. Οι δυσανάλογες επιπτώσεις στον κατασκευαστικό τομέα μπορούν επίσης να εξηγήσουν, τουλάχιστον εν μέρει, την ανθεκτικότητα των μητροπολιτικών περιφερειών σε ορισμένες χώρες.

Όλα όσα ειπώθηκαν προηγουμένως αποτελούν παράγοντες ευνοϊκούς για την ανθεκτικότητα των χωρών και κινητήριοι μοχλοί για την οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη αυτών. Ωστόσο ορισμένες μελέτες υποστηρίζουν ότι η ανθεκτικότητα εξαρτάται εξίσου από την ικανότητα των πολιτικών αρχών να διασφαλίσουν αποτελεσματικές στρατηγικές σχεδιασμού και εφαρμογής για την αντιμετώπιση της διαταραχής (Ficenec, 2010; Foster, 2007) και σχετικά με τις ευρύτερες δυνατότητες κοινωνικής μάθησης που διαμορφώνουν τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης με μελλοντικές επιλογές (Hudson, 2010; Pike et al., 2010). Η Πολιτική διάσταση της ανθεκτικότητας είναι ιδιαίτερα σημαντική στην τρέχουσα ύφεση, όχι μόνο επειδή οι οικονομικές διαταραχές μεσολαβούν εν μέρει μέσω κυβερνητικών αρχών οι οποίες είχαν επενδύσει σε τίτλους που στηρίζονται σε υποθήκες (Aalbers, 2009; Rosenfeld, 2009) ή επειδή οι κυβερνήσεις έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην άμβλυνση των συνεπειών της ύφεσης, αλλά και επειδή η ύφεση οδηγεί σε περικοπές των δημόσιων δαπανών. Στην επόμενη ενότητα του κεφαλαίου αναλύεται η συμβολή της θεσμικής κυβέρνησης στην ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα, καθώς ο παράγοντας της πολιτικής εμπεριέχεται σε κάθε φαινόμενο ή γεγονός και καθορίζει την ανάπτυξη ή την παρακμή του.

3.2. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΣΜΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η θεσμική διάσταση της διακυβέρνησης αφορά στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων και την ικανότητα διευθέτησης των όποιων προβλημάτων προκύψουν. Οι θεσμοί φέρεται να είναι το σύνολο θεμελιωδών καταστάσεων του νόμου και ως διακυβέρνηση νοείται η συνεργασία μεταξύ κράτους και κοινωνίας πολιτών με βασικό στοιχείο την ισότιμη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων, των αγορών και

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Ένας κοινά αποδεκτός ορισμός δεν έχει ακόμη κυριαρχήσει, ωστόσο γίνεται αντιληπτός ο ρόλος της. Σε μια κρίσιμη περίοδο, όπως αυτή της οικονομικής ύφεσης, απαιτείται η συμβολή της θεσμικής διακυβέρνησης για την εξεύρεση των αποτελεσματικότερων δυνατών λύσεων, οι οποίες θα ενσωματώνουν τόσο το θεσμικό πλαίσιο της χώρας όσο και τις ανάγκες της κοινωνίας.

Οι πρόσφατες οικονομικές δυσκολίες έχουν επίσης εστιάσει την προσοχή τους στην ικανότητα των κυβερνήσεων να μετριάσουν τις επιπτώσεις των διεθνών διαταραχών, καθώς και στις περιφερειακές διαφοροποιημένες επιπτώσεις της κυβερνητικής παρέμβασης. Ενώ οι περισσότερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αύξησαν τις δαπάνες τους το 2009 – 2010, ένας αριθμός είχαν ήδη μειώσει ορισμένες κατηγορίες δαπανών κατά την περίοδο αυτή λόγω μακροοικονομικών δυσκολιών. Υπάρχουν επίσης διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών όσον αφορά την επέκταση της διακυβέρνησης που δεν έχει σχέση με την κυβερνητική διάσταση. Για παράδειγμα, η γερμανική ομοσπονδιακή κυβέρνηση ενσωμάτωσε μέσα περιφερειακής πολιτικής στα δημοσιονομικά της πακέτα κινήτρων και αύξησε τις δαπάνες της το 2009 – 2011. Άλλες κυβερνήσεις, για παράδειγμα της Ιταλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, τροποποίησαν πόρους από την περιφερειακή πολιτική για να ανταπεξέλθουν από την κρίση κατά την ίδια περίοδο. Ακόμη περισσότερες χώρες παρείχαν έμμεση στήριξη στις περιφερειακές οικονομίες το 2009 – 2010 μέσω χρηματοδότησης για τομείς και δραστηριότητες (όπως την αυτοκινητοβιομηχανία ή/και τον κατασκευαστικό τομέα) που τείνουν να συγκεντρώνονται γεωγραφικά.

Επομένως καθίσταται σαφές ότι η περιφερειακή γεωγραφία της ανθεκτικότητας επηρεάζεται από τα εθνικά πρότυπα. Διαπιστώθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης και των χωρών της Νότιας Ευρώπης. Ακριβέστερα, όλες οι περιφέρειες στην Αυστρία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, τη Γερμανία, η Σουηδία και η Ουγγαρία ήταν ανθεκτικές στην οικονομική ύφεση. Αντιστρόφως, όλες οι περιφέρειες στις νότιες χώρες της Ευρώπης – η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Κύπρος – δεν ήταν ανθεκτικές.

Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο οι εθνικοί φορείς χάραξης πολιτικής ανταποκρίνονται σε μια μείζονα κρίση ύφεσης μπορεί να είναι αρκετά κρίσιμος για τον επηρεασμό της οικονομικής ανθεκτικότητας των διαφόρων περιοχών και τοποθεσιών. Οι συγκεκριμένες πολιτικές που εγκρίθηκαν από την κεντρική κυβέρνηση, για παράδειγμα η δημοσιονομική επέκταση ή συρρίκνωση, ή η νομισματική χαλάρωση ή λιτότητα, ή οι κεφαλαιουχικές δαπάνες που προκαλούν αύξηση της ανάπτυξης για τις δημόσιες υποδομές, θα αποτελέσουν το πεδίο εφαρμογής και τη μορφή μιας σθεναρής συμπεριφοράς στις διάφορες περιφέρειες, ιδίως στον κατασκευαστικό τομέα και στις χρηματοπιστωτικό και επιχειρηματικό κλάδο. Ομοίως, οι εθνικές κυβερνήσεις εισάγουν ειδικά μέτρα για να βοηθήσουν τις περιφέρειες που πλήττονται ιδιαίτερα άσχημα από την ύφεση, επηρεάζοντας έτσι τον χάρτη της περιφερειακής και τοπικής οικονομικής ανθεκτικότητας. Οι στρατηγικές πολιτικής και οι απαντήσεις που εισήχθησαν για να βοηθήσουν την περιφερειακή οικονομική ανάκαμψη και την ανοικοδόμηση μετά από μια μείζονα κρίση ύφεσης, μπορεί να είναι η ίδια το θέμα της σημαντικής πολιτικής συζήτησης και ακόμη και ιδεολογικών συγκρούσεων, όχι μόνο μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

διακυβέρνησης (εθνικών έναντι τοπικών), αλλά και μεταξύ διαφορετικών ομάδων ενδιαφερομένων σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο.

Τα τελευταία χρόνια, ένα αυξανόμενο σύνολο μελετών υποστηρίζει ότι η « ποιότητα της διακυβέρνησης (Quality of Government/QoG) » - κατανοητή ως κυβέρνηση που ενεργεί με αμερόληπτο, αποτελεσματικό τρόπο και χωρίς διαφθορά - είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για την εξήγηση των αξιοσημείωτων διαφορών στην κοινωνικοοικονομική απόδοση σε όλες τις πολιτικές κοινότητες. Η έννοια της ποιότητας της διακυβέρνησης (QoG) εμφανίζεται ως βασικός παράγοντας για την κατανόηση των κενών στην ανάπτυξη μεταξύ των εθνών (Holmberg, Rothstein και Nasiritousi 2009) ή ευρωπαϊκές περιοχές (Tabellini 2010, Charron and Lapuente 2013, Annoni and CatalinaRubianes, 2016). Κυβερνήσεις με υψηλό QoG, δηλαδή κυβερνήσεις που είναι αμερόληπτες στην άσκηση εξουσίας και δεν κάνουν διακρίσεις σε πολιτικό, πολιτιστικό, εθνικό επίπεδο και έχουν χαμηλή διαφθορά (Rothstein και Teorell 2008) παρέχουν βασικά δημόσια αγαθά και διευκολύνουν τις διαδικασίες. Αυτά, με τη σειρά τους, συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ανάπτυξη, εξηγώντας τελικά τις εθνικές, περιφερειακές ή τοπικές αποκλίσεις στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη (Charron and Lapuente 2013, Pike et al. 2007, Rodríguez-Pose and Garcilazo, 2015). Αντίθετα, χώρες με χαμηλά επίπεδα ποιότητας διακυβέρνησης υφίστανται χαμηλότερα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης (Mauro 2004) και υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα (Gupta et al. 2002).

Ειδικότερα, όσον αφορά τις ευρωπαϊκές περιφέρειες, μελετητές και επαγγελματίες έχουν σημειώσει την ύπαρξη πολλών μηχανισμών που συνδέουν την ποιότητα της διακυβέρνησης και τα καλά κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα. Πρώτον, οι περιφερειακές κυβερνήσεις με υψηλή ποιότητα διευκολύνουν τις οικονομικές αλληλεπιδράσεις (Rodríguez-Pose και Garcilazo 2015). Δεύτερον, η υψηλή ποιότητα της διακυβέρνησης είναι ο ισχυρότερος καθοριστικός παράγοντας της κοινωνικής εμπιστοσύνης, η οποία με τη σειρά της προωθεί την οικονομική ανάπτυξη σε όλες τις περιοχές της ΕΕ (Charron και Rothstein 2014). Τρίτον, η ποιότητα της διακυβέρνησης είναι ένας ισχυρός επεξηγηματικός παράγοντας του επιπέδου επιχειρηματικότητας των ευρωπαϊκών περιφερειών, που υπολογίζεται από τον αριθμό των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων σε μια περιοχή, ακόμη και μετά τον έλεγχο για τους κυρίαρχους παράγοντες στη βιβλιογραφία για την επιχειρηματικότητα, όπως η κοινωνική πολυμορφία, το ανθρώπινο κεφάλαιο ή η σχετική σημασία των τουριστικών δραστηριοτήτων (Nistotskaya et al. 2015). Επιπλέον, η χαμηλή ποιότητα της διακυβέρνησης σε μια περιοχή εμποδίζει την αποτελεσματικότητα των στρατηγικών περιφερειακής ανάπτυξης τόσο άμεσα όσο και έμμεσα, όπως δήλωσε η ΕΕ στην πέμπτη και έκτη έκθεση για τη συνοχή. Ως άμεσο αποτέλεσμα, μειώνονται οι δαπάνες, διότι οι περιοχές με κακή διαχείριση δεν επενδύουν όλη τη διαθέσιμη χρηματοδότηση. Ενώ ως έμμεσο αποτέλεσμα, οι περιοχές με κακή διοίκηση αναπτύσσουν λιγότερο συνεκτικές στρατηγικές ανάπτυξης, επιλέγουν έργα χαμηλότερης ποιότητας και είναι λιγότερο ικανές να πείσουν τους φορείς του ιδιωτικού τομέα να συγχρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις (Ευρωπαϊκή Ένωση 2014).

Ο κατάλογος, επιπροσθέτως, των περιφερειών με τις σημαντικότερες βελτιώσεις στην ποιότητα της κυβέρνησης κατά την υπό μελέτη περίοδο κυριαρχείται από το Βουκουρέστι στη Ρουμανία, η Severen Tsentralen στη Βουλγαρία, η Πράγα στη

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Τσεχική Δημοκρατία, η Pomorskie στην Πολωνία. Αντίθετα, εντοπίστηκαν περιφέρειες που παρουσιάζουν τις πιο αξιοσημείωτες μειώσεις στην ποιότητα της διακυβέρνησης, όπως η Guyane στη Γαλλία, η Valle d'Aosta, η Abruzzo, η Piemonte στην Ιταλία, η Canarias στην Ισπανία και η Αττική στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι περιφέρειες στη Δυτική Ευρώπη είναι αρκετά ετερογενείς όσον αφορά το QoG. Ενώ οι περισσότερες περιφέρειες στη Βόρεια Ευρώπη έχουν παραμείνει μεταξύ των κορυφαίων επιδόσεων, τα τελευταία χρόνια σημειώθηκε πτώση σε πολλές περιφέρειες της Νότιας Ευρώπης, ιδιαίτερα στην Ιταλία, την Ελλάδα και την Ισπανία. Ταυτόχρονα, οι περισσότερες περιφέρειες στην Πορτογαλία, καθώς και ορισμένες στην Βόρεια Ισπανία, έχουν δείξει βελτιώσεις από το 2010. Με άλλα λόγια, οι γεωγραφικές και ιστορικές κληρονομίες έχουν σημασία, αλλά δεν καθορίζουν πλήρως την ποιότητα κυβέρνησης σε μια περιοχή. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, το QoG είναι ένα γενικά σταθερό χαρακτηριστικό της περιοχής, αλλά υπάρχουν επίσης αξιοσημείωτες αλλαγές.

Η υψηλή ποιότητα της κυβέρνησης μειώνει επίσης τη μακροχρόνια ανεργία, υποστηρίζοντας περαιτέρω την κρίσιμη συμβολή των θεσμών στην επίτευξη της ανθεκτικότητας των χωρών. Αναλυτικότερα προέκυψε ότι περιφέρειες με αποτελεσματικές και υπεύθυνες κυβερνήσεις, αποτελεσματικό κράτος δικαίου και χαμηλή διαφθορά κατάφεραν να θεσπίσουν μέτρα για τον έλεγχο της μακροχρόνιας ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού από τις περιφέρειες με ασθενέστερη κυβερνητική ποιότητα.

Υπάρχει συνεπώς μια αυξανόμενη συναίνεση τόσο στους πολιτικούς όσο και στους ακαδημαϊκούς κύκλους ότι η ποιότητα των θεσμών και των κυβερνήσεων συμβάλλει καταλυτικά στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών (Rodríguez-Pose and Garcilazo 2015). Η Ευρωπαϊκή Ένωση οδηγείται προς την αυξανόμενη οικονομική, κοινωνική και εδαφική σύγκλιση των περιφερειών της, με τελικό στόχο τη βελτίωση της ευημερίας των ευρωπαϊών πολιτών, ανεξάρτητα από το έδαφος στο οποίο ζουν. Η ποιότητα της διακυβέρνησης είναι αναμφισβήτητα ένας από τους καθοριστικότερους παράγοντες για την επίτευξη αυτού του στόχου. Η πορεία προς μια μεγαλύτερη σύγκλιση τόσο στους κοινωνικοοικονομικούς δείκτες όσο και στην ποιότητα της διακυβέρνησης αποτελεί, επομένως, προτεραιότητα μεταξύ των υπευθύνων χάραξης πολιτικής της ΕΕ εδώ και δεκαετίες.

Η ανθεκτικότητα βέβαια είναι μια έννοια που έχει έρθει στο προσκήνιο τις τελευταίες δεκαετίες και ακόμη δεν έχουν αποσαφηνιστεί επακριβώς οι προσδιοριστικοί της παράγοντες. Ωστόσο προκύπτει ότι τόσο η ανθεκτικότητα όσο και η θεσμική διακυβέρνηση έχουν έναν κοινό παρονομαστή, ο οποίος αφορά την οικονομική ανάπτυξη ή παρακμή του υπό μελέτη αντικειμένου. Αυτό καθιστά τη μία εξαρτημένη από την άλλη αφού λειτουργούν συμπληρωματικά. Τα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας έδειξαν ότι μεταξύ τους οι Μεσογειακές χώρες, παρ' ότι χαρακτηρίζονται από πολλά κοινά στοιχεία, εντούτοις εμφανίζουν αρκετές διαφορές στο εσωτερικό τους αφού οι Περιφέρειες κάθε χώρας είναι αρκετά ανομοιογενείς τόσο μεταξύ τους όσο και μ' αυτές των γειτνιαζουσών χωρών. Η παρατήρηση αυτή οδηγεί στο εύλογο ερώτημα: «Μήπως οι διαφορές μεταξύ των χωρών οφείλονται στον παράγοντα θεσμική διακυβέρνηση;». Ενδεχομένως η επίδραση του παράγοντα να είναι μικρή. Το μόνο σίγουρο είναι πως για μια ορθότερη προσέγγιση της έννοιας

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

της ανθεκτικότητας θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και ο παράγοντας της θεσμικής διακυβέρνησης. Η εμπειρική διερεύνηση που ακολουθεί στο επόμενο κεφάλαιο εμπεριέχει τον εν λόγω προσδιοριστικό παράγοντα, καθώς και άλλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.

Στο κεφάλαιο αυτό διερευνώνται οι προσδιοριστικοί παράγοντες του βαθμού ανθεκτικότητας στις περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος, Μάλτα και Πορτογαλία) κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης (2008-2013). Για τον βαθμό ανθεκτικότητας θα χρησιμοποιηθούν δύο βασικοί δείκτες προσέγγισης, η μεταβολή της απασχόλησης και η μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Στο παρόν κεφάλαιο πραγματοποιείται οικονομετρική ανάλυση προκειμένου να διερευνηθούν οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν το βαθμό ανθεκτικότητας των περισσότερο ευάλωτων (όπως παρουσιάστηκε από την προηγούμενη ανάλυση) περιοχών της ΕΕ, δηλαδή των περιφερειών των μεσογειακών χωρών. Το πρώτο ερώτημα που καλείται να απαντήσει η εμπειρική ανάλυση είναι ποιοι είναι αυτοί οι προσδιοριστικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανθεκτικότητα των περιφερειών των Μεσογειακών χωρών και σε ποιο βαθμό την επηρεάζουν, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης (2008 έως 2013). Σε πρώτο στάδιο περιγράφεται η οικονομετρική ανάλυση για τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ και σε δεύτερο στάδιο η οικονομετρική ανάλυση για τη μεταβολή της απασχόλησης στην προαναφερθείσα περίοδο. Το κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ χρησιμοποιείται για τη σύγκριση της οικονομικής ευημερίας των πολιτών των ευρωπαϊκών περιφερειών. Οι περιορισμοί στη διαθεσιμότητα δεδομένων σε περιφερειακό επίπεδο δεν επέτρεπαν την εκτίμηση εναλλακτικών μετρήσεων, όπως το διαθέσιμο εισόδημα των περιφερειακών νοικοκυριών. Επίσης η βιβλιογραφική αναζήτηση κατέδειξε την απασχόληση, σε γενικό επίπεδο αλλά και επιμέρους στους διάφορους παραγωγικούς τομείς, να είναι βασικός παράγοντας μέτρησης της ανθεκτικότητας και της περιφερειακής ανάπτυξης (Marelli et al., 2012 · Martin, 2012). Χωρίς αμφιβολία, οι θεσμικές ρυθμίσεις και οι μηχανισμοί διακυβέρνησης επηρεάζουν έντονα τον βαθμό ανθεκτικότητας μιας Περιφέρειας, γεγονός που καθιστά αναγκαία την ενσωμάτωση του θεσμικού δείκτη στην ανάλυση του οικονομετρικού υποδείγματος.

4.1. ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΕΠ/ΚΕΦ

Σε πρώτο στάδιο ο βαθμός ανθεκτικότητας κάθε περιφέρειας προσεγγίζεται μέσω του δείκτη της μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (εκτιμημένο σε σταθερές τιμές), οποίος αντανακλά το μέγεθος της οικονομικής ύφεσης.

Το οικονομετρικό μοντέλο βασίστηκε στο υπόδειγμα ενδογενούς ανάπτυξης (Barro 1990) της οποίας η μορφή είναι η εξής:

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

$$GR_{r,t} = a_0 + b_1GDP_{r,t-1} + b_2GFCF_{r,t-1} + b_3UNEM_{r,t-1} + b_4QOG_{r,t-1} + b_5SF_{r,t-1} + b_6EMTER_{r,t} + b_7LQ_{r,t-1} + \varepsilon_{r,t}$$

Όπου GR η μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ, GDP το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, GFCF οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, UNEM το ποσοστό ανεργίας, QOG ο δείκτης ποιότητας κυβέρνησης, SF οι διαρθρωτικοί πόροι, EMTER η μεταβολή των απασχολούμενων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και LQ ο βαθμός εξειδίκευσης. Επίσης είναι r η υπό μελέτη περιφέρεια και t το έτος. Το μοντέλο είναι μορφής πάνελ (διαστρωματικά στοιχεία χρονολογικών σειρών) και έχει 372 παρατηρήσεις (62 περιφέρειες για 6 έτη) (Πίνακας 6).

Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι η αρχική λίστα των πιθανών μεταβλητών που θα χρησιμοποιούνταν για την ανάλυση των δύο οικονομετρικών υποδειγμάτων ήταν μεγαλύτερη και κατόπιν δοκιμών στα μοντέλα η λίστα απέκτησε τη μορφή του Πίνακα 6.

Εμβραθύνοντας ως προς τον ρόλο που διαδραματίζει η κάθε μεταβλητή για το μοντέλο ισχύουν τα εξής:

- Η μεταβλητή *GDP* υποδηλώνει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και πρόκειται να προσδιορίσει τη μορφή της οικονομικής εξέλιξης των περιφερειών, δηλαδή αν πρόκειται για σύγκλιση ή απόκλιση.
- Η μεταβλητή *GFCF* υποδηλώνει το ποσοστό των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στις οποίες περιλαμβάνονται και οι αποσβέσεις ως προς το ΑΕΠ. Είναι απαραίτητες για το οικονομετρικό μοντέλο, αφού παρουσιάζουν την διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας και έχουν μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη. Αναμένεται η συμβολή του να είναι θετική στο βαθμό ανθεκτικότητας.
- Η μεταβλητή *UNEM* αντιστοιχεί στο ποσοστό ανεργίας που κατέχει κάθε περιφέρεια. Γι' αυτό είναι βασικός δείκτης για το μοντέλο, καθώς μέσω αυτού δίνεται μια βασική πληροφορία για την οικονομική ευημερία των περιφερειών. Αναμένεται το μέγεθος να συσχετίζεται αρνητικά με το βαθμό ανθεκτικότητας.
- Η μεταβλητή *QOG* αποτελεί τον δείκτη ποιότητας της κυβέρνησης ο οποίος ενσωματώνεται ολόενα και περισσότερο τα τελευταία χρόνια σε διάφορα είδη μελετών. Αναφέρεται ουσιαστικά στο υψηλό επίπεδο αντικειμενικότητας και ποιότητας της παροχής δημοσιών υπηρεσιών, σε συνδυασμό με χαμηλό επίπεδο διαφθοράς που υφίστανται σε κάθε περιφέρεια. Αναμένεται η θετική του συσχέτιση με το βαθμό ανθεκτικότητας.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

- Η μεταβλητή *SF* σχετίζεται με τους διαρθρωτικούς πόρους που λαμβάνει η κάθε περιφέρεια για να καλύψει ανάγκες στο εσωτερικό της, είτε από το κράτος είτε από την Ευρωπαϊκή ένωση. Στο οικονομετρικό μοντέλο οι διαρθρωτικοί πόροι έχουν εκτιμηθεί ως ποσοστό του ΑΕΠ/κεφ κάθε περιφέρειας και αναμένεται να έχουν θετική συμβολή στην οικονομική ανθεκτικότητα.
- Η μεταβλητή *EMTER* που αφορά τη μεταβολή των απασχολούμενων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ένας σημαντικός δείκτης για το οικονομετρικό μοντέλο διότι παρουσιάζει τη δυναμικότητα κάθε περιφέρειας σε εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο συμβάλλει στην ανάπτυξη και αναμένεται να συσχετίζεται θετικά με την εξαρτημένη μεταβλητή.
- Τέλος η μεταβλητή *LQ* υποδηλώνει το βαθμό εξειδίκευσης Theil και έχει εκτιμηθεί ως προς την απασχόληση του κάθε παραγωγικού κλάδου. Στο οικονομετρικό μοντέλο χρησιμοποιούνται εναλλακτικά (για λόγους πολυσυγγραμμικότητας) ο βαθμός εξειδίκευσης στους κλάδους των ακινήτων (*LQL*), του εμπορίου και μεταφορών (*LQG*) και της δημόσιας διοίκησης (*LQO*).

Πίνακας 6. : Περιγραφή μεταβλητών του μοντέλου.

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	ΤΥΠΟΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
GR	Εξαρτημένη	Η μεταβολή του κκ ΑΕΠ.
GDPCAP	Ερμηνευτικές	Το ΑΕΠ/κεφ κάθε περιφέρειας.
GFCF		Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως προς το ΑΕΠ.
UNEM		Το ποσοστό ανεργίας.
QOG		Ο δείκτης ποιότητας της κυβέρνησης για το έτος 2010.
SF		Οι διαρθρωτικοί πόροι ως προς το ΑΕΠ.
EMTER		Η μεταβολή του ποσοστού απασχόλησης με τριτοβάθμια εκπαίδευση.
LQL, LQO, LQG		Ο δείκτης εξειδίκευσης Theil της απασχόλησης στον τομέα των Ακινήτων, Εμπορίου-Μεταφορών και Δημόσιας διοίκησης.
Δείγμα / Παρατηρήσεις		62 Περιφέρειες των Ευρωπαϊκών Μεσογειακών χωρών / 372 παρατηρήσεις.
Περίοδος έρευνας	2008 έως 2013	
Πηγή	Τα στοιχεία αντλήθηκαν από: Eurostat, ΕΛΣΤΑΤ, University of Gothenburg.	

Το οικονομετρικό μοντέλο προκειμένου να μην παρουσιάζει προβλήματα πολυσυγγραμμικότητας έχει χωριστεί σε επιμέρους οικονομετρικά μοντέλα, τα

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στον Πίνακα 7. Πρόκειται για Γενικευμένα μοντέλα Ελαχίστων Τετραγώνων (GLS) τα οποία διορθώνουν τη διαστρωματική ετεροσκεδαστικότητα (cross-section weights), ενώ δεν υπάρχει αυτοσυσχέτιση (ο δείκτης Durbin-Watson αποδεκτός).

Πίνακας 7. : Αποτελέσματα οικονομετρικού υποδείγματος περιφερειακής ανθεκτικότητας (εξαρτημένη μεταβλητή: μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ)

Ερμηνευτικές μεταβλητές	Εκτιμητές υποδείγματος			
	(1)	(2)	(3)	(4)
Constant	0,47	1,60	1,63	1,71
GDPCAP	$-1,07 \cdot 10^{-5}$	$-4,97 \cdot 10^{-5}$	$-4,58 \cdot 10^{-5}$	$-5,55 \cdot 10^{-5}$
GFCF	0,84***			
UNEM	-0,17***	-0,17***	-0,17***	-0,18***
QOG	0,68***	0,68***	0,60***	0,74***
SF	$1,58 \cdot 10^{-5}$ **			
LQL			57,79***	
LQG		72,83***		
LQO				130,50***
EMTER		0,09***	0,09***	0,08***
N	372	372	372	372
R_{adj}^2	0,23	0,23	0,20	0,22

*** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 10%

Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν από την εκτέλεση του μοντέλου απέδειξαν ότι σχεδόν όλες οι μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντικές για το μοντέλο.

Αρχικά, ο εκτιμητής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι αρνητικός αλλά στατιστικά μη σημαντικός σε όλα τα μοντέλα που υποδηλώνει την παρουσία μιας αδύναμης συγκλίνουσας τάσης των περιφερειών.

Το μέγεθος των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου συσχετίζεται θετικά και στατιστικά σημαντικά με τη μεταβολή του κκ ΑΕΠ, γεγονός το οποίο συμφωνεί με τις οικονομικές θεωρίες.

Το ποσοστό της ανεργίας συσχετίζεται αρνητικά με τη μεταβολή του κκ ΑΕΠ όπως αναμένονταν, αφού οι δύο αυτές μεταβλητές λειτουργούν αντιστρόφως ανάλογα. Είναι επίσης στατιστικά σημαντικό για τα μοντέλα επιβεβαιώνοντας έτσι την αλληλένδετη σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή.

Ο δείκτης ποιότητας της κυβέρνησης είναι και αυτός στατιστικά σημαντικός για τα μοντέλα και συσχετίζεται θετικά με τη μεταβολή του κκ ΑΕΠ. Μια αναμενόμενη διαπίστωση που αποδεικνύει τη συμβολή του δείκτη στο βαθμό ανθεκτικότητας των περιφερειών.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Θετική συσχέτιση με τη μεταβολή του κκ ΑΕΠ παρουσίασαν και οι διαρθρωτικοί πόροι γεγονός που επιβεβαιώνει την σχέση αναλογίας μεταξύ τους. Η στατιστική σημαντικότητα αποδεικνύει τη θετική συμβολή των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών πόρων στην οικονομική ανάπτυξη και ιδιαίτερα ο κρίσιμος ρόλος τους στην ανθεκτικότητα των περιφερειών σε περιόδους οικονομικής αστάθειας.

Ο δείκτης κλαδικής εξειδίκευσης Theil της απασχόλησης LQL, LQG και LQO αντίστοιχα είναι θετικός και στατιστικά σημαντικός στα επιμέρους μοντέλα. Επομένως ο βαθμός εξειδίκευσης στους κλάδους των ακινήτων (LQL), του εμπορίου και μεταφορών (LQG) και της δημόσιας διοίκησης (LQO)¹ επηρεάζει θετικά και σημαντικά το βαθμό ανθεκτικότητας μιας περιφέρειας.

Τέλος η μεταβολή του ποσοστού απασχόλησης με τριτοβάθμια εκπαίδευση αποδεικνύεται θετικά συσχετισμένη με τα μοντέλα και στατιστικά σημαντική, γεγονός που ενισχύει την ανάγκη για ύπαρξη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού εντός των περιφερειών.

Ανακεφαλαιώνοντας η οικονομική ανάπτυξη εκφράζεται συνήθως σε όρους ΑΕΠ, το οποίο σε περιφερειακό επίπεδο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της μακροοικονομικής δραστηριότητας και ανάπτυξης, καθώς και για την παροχή της βάσης για συγκρίσεις μεταξύ των περιφερειών. Παρ' όλα αυτά, δεν θα πρέπει να αποτελέσει την αφετηρία συζητήσεων χάραξης πολιτικής ως μόνη πηγή πληροφοριών, δεδομένου ότι δεν λαμβάνει υπόψη επιμέρους προσδιοριστικούς παράγοντες της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας. Η οικονομετρική ανάλυση που προηγήθηκε είχε ως στόχο την εξεύρεση αυτών των επιπλέον προσδιοριστικών παραγόντων που λειτουργούν θετικά στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιφέρειας. Σύμφωνα με τα παραπάνω αποτελέσματα η μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ αποτελεί συνάρτηση πολλών παραγόντων και όχι ένα απλό μέγεθος. Οι παράγοντες αυτοί που διαμορφώνουν την οικονομική εξέλιξη των περιφερειών είναι οι εξής:

- Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.
- Το ποσοστό ανεργίας.
- Ο δείκτης ποιότητας κυβέρνησης.
- Οι διαρθρωτικοί πόροι κάθε περιφέρειας.
- Η μεταβολή του ποσοστού των απασχολούμενων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- Ο δείκτης εξειδίκευσης Theil της απασχόλησης στον τομέα των Ακινήτων, Εμπορίου-Μεταφορών και Δημόσιας διοίκησης.

Στην επόμενη παράγραφο του κεφαλαίου ακολουθεί η ίδια διαδικασία έχοντας ως δείκτη προσέγγισης τη μεταβολή της απασχόλησης, έτσι ώστε να σχηματιστεί μια ολοκληρωμένη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων που συμβάλλουν στο βαθμό ανθεκτικότητας των περιφερειών.

¹ Το θετικό πρόσημο του δημόσιου τομέα οφείλεται σε Ελλάδα, Πορτογαλία και Κύπρο.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

4.2. ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Σε δεύτερο στάδιο ο βαθμός ανθεκτικότητας κάθε περιφέρειας προσεγγίζεται μέσω του δείκτη της μεταβολής της απασχόλησης, ο οποίος αντανακλά το μέγεθος των απασχολουμένων.

Το οικονομετρικό μοντέλο έχει την εξής μορφή:

$$EMPLGR_{r,t} = a_0 + b_1GDPCAP_{r,t-1} + b_2GFCF_{r,t-1} + b_3UNEM_{r,t-1} + b_4QOG_{r,t-1} + b_5SF_{r,t-1} + b_6EMTER_{r,t} + b_7LQ_{r,t-1} + \varepsilon_{r,t}$$

Όπου EMPLGR η μεταβολή της απασχόλησης, GDPCAP το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, GFCF οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, UNEM το ποσοστό ανεργίας, QOG ο δείκτης ποιότητας κυβέρνησης, SF οι διαρθρωτικοί πόροι, EMTER η μεταβολή των απασχολουμένων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και LQ ο βαθμός εξειδίκευσης. Επίσης είναι r η υπό μελέτη περιφέρεια και t το έτος. Το μοντέλο είναι μορφής πάνελ (διαστρωματικά στοιχεία χρονολογικών σειρών) και έχει 372 παρατηρήσεις (62 περιφέρειες για 6 έτη), όπως έχουν παρουσιαστεί παραπάνω στον Πίνακα 6.

Το οικονομετρικό μοντέλο προκειμένου να μην παρουσιάζει προβλήματα πολυσυγγραμμικότητας έχει χωριστεί σε επιμέρους οικονομετρικά μοντέλα, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στον Πίνακα 8. Πρόκειται για Γενικευμένα μοντέλα Ελαχίστων Τετραγώνων (GLS) τα οποία διορθώνουν τη διαστρωματική ετεροσκεδαστικότητα (cross-section weights), ενώ δεν υπάρχει αυτοσυσχέτιση (ο δείκτης Durbin-Watson αποδεκτός).

Πίνακας 8. : Αποτελέσματα οικονομετρικού υποδείγματος περιφερειακής ανθεκτικότητας ((εξαρτημένη μεταβλητή: μεταβολή απασχόλησης)

Ερμηνευτικές μεταβλητές	Εκτιμητές υποδείγματος	
	(1)	(2)
Constant	-1,46**	-1,23**
GDPCAP	$6.33 \cdot 10^{-5}***$	$5.25 \cdot 10^{-5}***$
GFCF	-0.11	
UNEM	-0,13***	-0,13***
QOGGR	0,16	0,16
SF	$3.49 \cdot 10^{-6}$	
LQA		2,6
EMTER	0,21***	0,21***
N	372	372
R^2_{adj}	0,37	0,36

*** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%,

* στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 10%

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν από την εκτέλεση του μοντέλου απέδειξαν ότι σχεδόν όλες οι μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντικές για το μοντέλο.

Αρχικά, ο εκτιμητής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι θετικός και στατιστικά σημαντικός και στα δύο μοντέλα που υποδηλώνει την ύπαρξη αποκλίνουσας τάσης των περιφερειών.

Ο εκτιμητής των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου βγαίνει αρνητικός αλλά στατιστικά μη σημαντικός. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια αντιστρόφως ανάλογη σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή του μοντέλου, δηλαδή οι περιφέρειες με υψηλό GFCF δεν φαίνεται να έχουν αύξηση της απασχόλησης.

Στη συνέχεια το ποσοστό της ανεργίας αποδεικνύεται αρνητικό και στατιστικά σημαντικό, γεγονός αναμενόμενο. Όσο μειώνεται το ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες, τόσο θα αυξάνεται ο αριθμός των απασχολουμένων και το αντίστροφο.

Ο δείκτης ποιότητας της κυβέρνησης είναι θετικός αλλά στατιστικά μη σημαντικός, με αποτέλεσμα να μην προσδίδει κάποιο χρήσιμο συμπέρασμα για τη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας των περιφερειών.

Επίσης θετικός και στατιστικά μη σημαντικός είναι ο εκτιμητής των διαρθρωτικών πόρων αποδεικνύοντας την αδύναμη συμβολή τους στη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας μέσω της μεταβολής απασχόλησης.

Ο δείκτης εξειδίκευσης Theil, για το συγκεκριμένο υπόδειγμα, στον αγροτικό τομέα είναι θετικός συμβάλλοντας αυξητικά στην μεταβολή της απασχόλησης των περιφερειών. Ωστόσο δεν είναι στατιστικά σημαντικός δείκτης με αποτέλεσμα να μη συμβάλλει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας των περιφερειών.

Τέλος ο εκτιμητής της μεταβολής του ποσοστού απασχόλησης με τριτοβάθμια εκπαίδευση εμφανίζεται τόσο θετικός όσο και στατιστικά σημαντικός, με αποτέλεσμα να γίνεται σαφές ότι η μεταβολή της απασχόλησης επηρεάζεται άμεσα από τη μεταβολή του ποσοστού απασχόλησης με τριτοβάθμια εκπαίδευση, μια αναμενόμενη διαπίστωση. Επιπλέον αποδεικνύεται ένας κρίσιμος δείκτης μέτρησης του βαθμού ανθεκτικότητας των περιφερειών.

Η εφαρμογή του παραπάνω οικονομετρικού υποδείγματος για τη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας μέσω του δείκτη μεταβολής της απασχόλησης ολοκλήρωσε την οικονομετρική ανάλυση, η οποία είχε ως στόχο την εύρεση των παραγόντων εκείνων που επηρεάζουν το βαθμό ανθεκτικότητας των ευάλωτων περιφερειών των ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών. Η εμπειρική ανάλυση χρησιμοποιώντας ως τρόπους μέτρησης της ανθεκτικότητας τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ και τη μεταβολή της απασχόλησης προσδιόρισε έναν κατάλογο επιπρόσθετων παραγόντων ικανών να επηρεάσουν είτε περισσότερο είτε λιγότερο τον βαθμό ανθεκτικότητας των περιφερειών.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Το πρώτο οικονομετρικό υπόδειγμα απέδειξε ότι οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν είναι στατιστικά σημαντικές και αξιόλογες για τη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας μέσω της αύξησης του ΑΕΠ/κεφ στις περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών. Το δεύτερο οικονομετρικό υπόδειγμα απέδειξε ότι μόλις δύο μεταβλητές συμβάλλουν στην περιφερειακή ανθεκτικότητα, όταν αυτή μετριέται με όρους απασχόλησης. Ελήφθησαν υπόψη λοιπόν τα αποτελέσματα και των δύο υποδειγμάτων, τα οποία κατέστησαν εμπεριστατωμένα το σύνολο των προσδιοριστικών παραγόντων που συμβάλλουν στη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας των περιφερειών. Πιο συγκεκριμένα οι παράγοντες αυτοί αφορούν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, το ποσοστό ανεργίας, τον δείκτη ποιότητας κυβέρνησης, τους διαρθρωτικούς πόρους κάθε περιφέρειας, τη μεταβολή του ποσοστού απασχολουμένων με τριτοβάθμια εκπαίδευση και τον δείκτη εξειδίκευσης Theil της απασχόλησης στους τομείς των ακινήτων, του εμπορίου και μεταφορών και της δημόσιας διοίκησης. Αποφαινεται ότι η περίοδος της κρίσης για τις Μεσογειακές χώρες καθόρισε παράγοντες που μέχρι πρότινος δεν ήταν στο προσκήνιο των μελετών, όπως ο δείκτης ποιότητας της κυβέρνησης, οι διαρθρωτικοί πόροι και η κλαδική εξειδίκευση των ακινήτων, του εμπορίου-μεταφορών και της δημόσιας διοίκησης. Συνεπώς η περίοδος κρίσης και ανάρρωσης βασίστηκε σ' αυτούς για να αποδείξει την ανθεκτικότητα των περιφερειών σε μεγάλο, μικρό ή υποτυπώδες βαθμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανθεκτικότητα αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που συνδέονται με την εξελικτική διαδικασία ανάπτυξης των περιφερειακών οικονομιών και όχι μόνο. Αυτό προκύπτει από την βασική ιδιότητα της ανθεκτικότητας η οποία αφορά στην ικανότητα των συστημάτων, για παράδειγμα των περιφερειών, να αντέχουν ή να αναρρώνουν από κλυδωνισμούς, να επανέρχονται στην αρχική πορεία ανάπτυξής τους ή να ακολουθούν ένα εξ ολοκλήρου νέο βιώσιμο πρότυπο ανάπτυξης (Bristow, 2010, Cuadrado-Raura & Maroto, 2016, Fratesi & Rodriguez-Pauza, 2016). Ειδικότερα η ανθεκτικότητα είναι πιο ισχυρή όταν η εξάρτηση από παγκόσμιες δραστηριότητες που βρίσκονται σε εξέλιξη είναι η λιγότερη δυνατή. Η πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση, της οποίας η έκταση, το βάθος και η διάρκεια έπληξαν τις Ευρωπαϊκές χώρες, ήταν το έναυσμα ώστε η έννοια της ανθεκτικότητας να προσελκύσει μεγάλο ενδιαφέρον τόσο στην επιστημονική κοινότητα όσο σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό διάλογο πολιτικής (Bristow & Healey, 2015, Eraydin, 2016). Ωστόσο, η έλλειψη ενός κοινού και ευρέως αποδεκτού εννοιολογικού πλαισίου αποδυναμώνει την αναγκαιότητά της ως αναλυτικό ή επεξηγηματικό εργαλείο.

Η παρούσα μελέτη, πραγματοποιείται για να εμπλουτίσει το θεωρητικό πλαίσιο της ανθεκτικότητας που αναφέρεται στους παράγοντες που την προσδιορίζουν. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω μιας εμπειρικής ανάλυσης σε επίπεδο περιφερειών των Ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών, οι οποίες βρέθηκαν στην χειρότερη θέση κατά τη διάρκεια της ύφεσης. Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο της μελέτης παρουσιάστηκε το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο επιχείρησε να πλησιάσει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια τον ορισμό, τις κύριες ερμηνείες, τις διαστάσεις και τους τρόπους μέτρησης της ανθεκτικότητας. Στο δεύτερο κεφάλαιο έγινε μια ειδικότερη καταγραφή, βάσει των επιπέδων του ΑΕΠ και της απασχόλησης, αρχικά σε εθνικό επίπεδο για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να προσδιοριστούν η περίοδος κρίσης και η περίοδος κρίσης και ανάρρωσης. Στη συνέχεια, εφόσον εντοπίστηκαν οι δύο περίοδοι, ταυτόχρονα αποδείχθηκε ότι οι μεσογειακές χώρες ήταν οι πιο ευάλωτες με αποτέλεσμα το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου να εξετάζει σε περιφερειακό επίπεδο, και με τη βοήθεια των αντίστοιχων χαρτών και πινάκων, την κατάσταση κάθε περιφέρειας. Τα αποτελέσματα του δεύτερου κεφαλαίου κατέδειξαν την Ελλάδα να βρίσκεται στην δυσμενέστερη θέση τόσο στην περίοδο της κρίσης, όσο και στην περίοδο της κρίσης και ανάρρωσης. Ακολουθούν η Πορτογαλία με πολύ χαμηλές τιμές ΑΕΠ και απασχόλησης, η Ισπανία και η Ιταλία να παρουσιάζουν ομοιότητες, η Κύπρος εμφάνισε ελάχιστα καλύτερη εικόνα από τις υπόλοιπες, ενώ η Μάλτα είχε τις καλύτερες επιδόσεις. Έπειτα, το τρίτο κεφάλαιο ήρθε να ρίξει φως στην αιτιολόγηση της παραπάνω κατάστασης παρουσιάζοντας το θεωρητικό πλαίσιο των προσδιοριστικών παραγόντων της ανθεκτικότητας, καθώς και αποτελέσματα διαφόρων μελετών για τις υπό μελέτη χώρες και όχι μόνο. Οι μελέτες που παρουσιάστηκαν είχαν ως κοινό παρονομαστή την θεσμική κυβέρνηση, για την οποία έγινε αναλυτική αναφορά στο κεφάλαιο και επισημάνθηκε η συμβολή της στην ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα των περιοχών. Τέλος το τέταρτο κεφάλαιο έρχεται να ολοκληρώσει την παρούσα μελέτη μέσω της εμπειρικής διερεύνησης των

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

προσδιοριστικών παραγόντων του βαθμού ανθεκτικότητας στις περιφέρειες των ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών. Αυτό περιλάμβανε δύο οικονομετρικές αναλύσεις για το βαθμό ανθεκτικότητας, μέσω του δείκτη της μεταβολής του κκ ΑΕΠ και του δείκτη μεταβολής της απασχόλησης αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν από τα δύο μοντέλα ήταν αρκετά ενδιαφέροντα, καθώς πρόσθεσαν περαιτέρω πληροφορία στην έννοια της ανθεκτικότητας.

Βάσει των αποτελεσμάτων από τις οικονομετρικές αναλύσεις αποδείχθηκε ότι ο βαθμός ανθεκτικότητας των περιφερειών των ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών είναι συνυφασμένος με μια ομάδα προσδιοριστικών παραγόντων, η οποία ενισχύει τους ήδη υπάρχοντες προσδιοριστικούς παράγοντες της έννοιας. Προέκυψε ότι για τις υπό μελέτη περιφέρειες καθοριστικό ρόλο στην ανθεκτικότητα που εμφάνισαν κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης, άλλοτε αρκετή και άλλοτε ελάχιστη, είχαν οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, το ποσοστό ανεργίας, ο δείκτης ποιότητας κυβέρνησης, οι διαρθρωτικοί πόροι, η μεταβολή του ποσοστού απασχολούμενων με τριτοβάθμια εκπαίδευση και ο δείκτης εξειδίκευσης Theil της απασχόλησης στους τομείς των ακινήτων, του εμπορίου και μεταφορών και της δημόσιας διοίκησης. Τα αποτελέσματα αυτά υποδεικνύουν τους τομείς εκείνους που απαιτούν την παρέμβαση των θεσμών για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ενίσχυση της περιφερειακής ανθεκτικότητας. Είναι πλέον αποδεκτό ότι οι θεσμικές ρυθμίσεις και οι μηχανισμοί διακυβέρνησης είναι οι υπαίτιοι για την αύξηση ή μείωση της ανθεκτικότητας, γεγονός που καθιστά επιτακτική ανάγκη μια πιο ουσιαστική ρυθμιστική εναρμόνιση των περιφερειών και ένα νέο βελτιωμένο πλαίσιο διακυβέρνησης για κάθε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Φυσικά απαιτείται περισσότερη έρευνα σ' αυτόν τον τομέα, έτσι ώστε να επιτευχθεί υψηλής ποιότητας διακυβέρνηση και ανάλογες θεσμικές ρυθμίσεις· ικανές να ενεργοποιήσουν τους κατάλληλους μηχανισμούς αντίδρασης των περιφερειών και να συμβάλλουν αποτελεσματικά στη δημιουργία ισχυρού βαθμού ανθεκτικότητας, με στόχο τη βιώσιμη περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη.

Τα συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από την οικονομετρική ανάλυση είναι τα εξής. Πρώτον, οι παράγοντες που προσδιορίζουν την περιφερειακή ανθεκτικότητα μέσω της μεταβολής του ΑΕΠ φαίνονται να είναι περισσότεροι σε σχέση με αυτούς που προσδιορίζουν την ανθεκτικότητα μέσω της μεταβολής της απασχόλησης. Αυτό υποδηλώνει ότι η βελτίωση της απασχόλησης κατά την περίοδο της κρίσης είναι κάτι το οποίο είναι δυσκολότερο (και ενδεχομένως έρχεται μεταγενέστερα) σε σχέση με τη βελτίωση του ΑΕΠ/κεφ.

Δεύτερον, όσον αφορά την οικονομική πορεία των περιφερειών φαίνεται ότι ενώ τα αρχικά επίπεδα του ΑΕΠ/κεφ συσχετίζονται αρνητικά με τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ υποδεικνύοντας τάση σύγκλισης μεταξύ των περιφερειών, αντίθετα συσχετίζονται θετικά με τη μεταβολή της απασχόλησης υποδηλώνοντας έτσι ότι οι περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες είναι αυτές που καταφέρνουν να παρουσιάσουν αύξηση της απασχόλησης. Το γεγονός αυτό έρχεται σε συμφωνία με το προηγούμενο συμπέρασμα που υποστήριζε ότι η αύξηση της απασχόλησης είναι δυσκολότερο να επιτευχθεί από την αύξηση του ΑΕΠ./κεφ.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Τρίτον, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου φαίνεται να συμβάλλουν θετικά και στατιστικά σημαντικά μόνο στην αύξηση του ΑΕΠ/κεφ και συνεπώς να συνδέονται πιο άμεσα στην ανθεκτικότητα των περιφερειών όταν αυτή προσδιορίζεται με την μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ.

Τέταρτον, η ύπαρξη υψηλών ποσοστών ανεργίας συσχετίζεται άμεσα με την περιφερειακή ανθεκτικότητα είτε αυτή ορίζεται με μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ, είτε με μεταβολή της απασχόλησης. Επίσης η ύπαρξη υψηλής ποιότητας ανθρώπινο δυναμικό (που αντιπροσωπεύεται από το ανθρώπινο δυναμικό με τριτοβάθμια εκπαίδευση) συσχετίζεται θετικά και στατιστικά σημαντικά με την περιφερειακή ανθεκτικότητα και στις δύο αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν. Συνεπώς, τόσο η ανεργία όσο και το υψηλής ποιότητας ανθρώπινο δυναμικό, προσδίδουν σημαντικά αποτελέσματα για τη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας των περιφερειών.

Πέμπτον, η συμβολή των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών πόρων στην ανθεκτικότητα των περιφερειών είναι σημαντική όταν αυτή αφορά την αύξηση του ΑΕΠ/κεφ. Το εύρημα αυτό αποδεικνύει τον σημαντικό ρόλο των ευρωπαϊκών πόρων στην προσπάθεια της σταδιακής εξάλειψης των περιφερειακών ανισοτήτων, αλλά κυρίως στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας των περιφερειών μέσω της οποίας οι περιφέρειες θα λειτουργήσουν εύρυθμα και αποδοτικά επιτυγχάνοντας την οικονομική ανάπτυξη και εξέλιξη. Ωστόσο προβληματισμό θα πρέπει να προκαλέσει το γεγονός ότι η συμβολή τους στην αύξηση της απασχόλησης δεν είναι σημαντική αποδεικνύοντας έτσι ότι ενώ οι διαρθρωτικοί πόροι περιλαμβάνουν πολιτικές για την τόνωση της απασχόλησης, αυτές δεν αποφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα για την περιοχή και την περίοδο που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη.

Έκτον, ο βαθμός εξειδίκευσης μιας περιοχής αντανακλά διαφορετικούς τύπους περιοχών καθώς περιοχές που εξειδικεύονται σε σύγχρονους (χρηματοοικονομικά) αλλά και παραδοσιακούς τομείς (δημόσια διοίκηση, εμπόριο/μεταφορές) μπορούν να συσχετίζονται με μια υψηλότερου βαθμού ανθεκτικότητα. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι περιοχές που εξειδικεύονται στον αγροτικό τομέα είναι αυτές που παρουσιάζουν αύξηση της ανθεκτικότητάς τους μέσω της αύξησης του βαθμού απασχόλησης. Αποδεικνύεται λοιπόν ότι ο αγροτικός τομέας δεν είναι ικανός να εξασφαλίσει εξ ολοκλήρου την ανθεκτικότητα μιας περιοχής, σε αντίθεση με άλλους τομείς που ενισχύουν τον βαθμό ανθεκτικότητας των περιφερειών σε όρους απασχόλησης όσο και μεγέθυνσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Έβδομον, η παρούσα διπλωματική υπογραμμίζει ένα πολύ σημαντικό εύρημα που αφορά το θεσμικό πλαίσιο και συγκεκριμένα τονίζει την χρησιμότητα του δείκτη ποιότητας της κυβέρνησης για τη μέτρηση του βαθμού ανθεκτικότητας. Ο δείκτης αυτός έρχεται να εξηγήσει τις διαφορές στο οικονομικό τοπίο των περιφερειών και στους μηχανισμούς θωράκισης που χρησιμοποιούν. Η στατιστική σημαντικότητά του κατά τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ αλλά και ο βαθμός συσχέτισης τους φανερώνουν σαφώς την κρισιμότητα του δείκτη. Σε ότι αφορά την ποιότητα της κυβέρνησης ορισμένη κατά τη μεταβολή της απασχόλησης υπάρχει μικρός βαθμός θετικής συμβολής της αλλά δεν είναι στατιστικά σημαντικός, με αποτέλεσμα να τονίζεται η ευπάθεια του δείκτη σ' αυτόν τον τομέα.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Εν κατακλείδι, αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί ο προσδιορισμός των παραγόντων εκείνων που συνέβαλλαν στην ανθεκτικότητα των περιφερειών των ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, την περίοδο 2008 – 2012. Τα παραπάνω αποτελέσματα διαμόρφωσαν το πλαίσιο των προσδιοριστικών παραγόντων, έχοντας ως συνιστώσες τη μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ και τη μεταβολή της απασχόλησης. Προέκυψε λοιπόν ότι η μεταβολή του ΑΕΠ/κεφ, η οποία υποδήλωνε το βαθμό περιφερειακής ανθεκτικότητας, συσχετιζόταν με περισσότερους παράγοντες, ενώ η μεταβολή της απασχόλησης συσχετιζόταν με έναν μικρότερο αριθμό παραγόντων. Επιπλέον ένα εύρημα της παρούσας μελέτης ήταν η θετική συμβολή του θεσμικού δείκτη στο βαθμό ανθεκτικότητας των περιφερειών. Ένα λογικό και ιδιαίτερα στοχευμένο αποτέλεσμα που επιβεβαιώνει ότι η ύφεση, η ανθεκτικότητα, η ανάρρωση, η ανάκαμψη και η εξέλιξη βασίζονται και επηρεάζονται από τους θεσμικούς μηχανισμούς και τις πολιτικές που εφαρμόζονται ανά χώρα. Η θεσμική κυβέρνηση, επομένως, αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για τη μελέτη της ανθεκτικότητας, παρά το γεγονός ότι προς το παρόν οι ευρωπαϊκές μεσογειακές χώρες δεν έχουν επιστήσει την προσοχή τους σ' αυτόν.

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Α. ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΛΕΠ/ΚΕΦ

Οικονομετρικό υπόδειγμα 1

Dependent Variable: GR				
Method: Panel EGLS (Cross-section weights)				
Date: 09/07/20 Time: 17:46				
Sample: 2008 2013				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 62				
Total panel (balanced) observations: 372				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.468261	0.843040	0.555443	0.5789
GDPGAP	-1.07E-05	2.97E-05	-0.361044	0.7183
GFCF	0.837543	0.322138	2.599953	0.0097
UNEM	-0.174319	0.021147	-8.243096	0.0000
QOG10	0.679008	0.173484	3.913948	0.0001
SFGDP	1.58E-05	7.64E-06	2.063160	0.0398
EMPLTERTGR	0.090772	0.028545	3.179990	0.0016
Weighted Statistics				
R-squared	0.245181	Mean dependent var	-2.010668	
Adjusted R-squared	0.232773	S.D. dependent var	3.272436	
S.E. of regression	2.907494	Sum squared resid	3085.535	
F-statistic	19.75996	Durbin-Watson stat	1.975603	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.204798	Mean dependent var	-1.897230	
Sum squared resid	3192.765	Durbin-Watson stat	1.741863	

Οικονομετρικό υπόδειγμα 2

Dependent Variable: GR				
Method: Panel EGLS (Cross-section weights)				
Date: 09/07/20 Time: 17:46				
Sample: 2008 2013				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 62				
Total panel (balanced) observations: 372				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.608652	0.696547	2.309465	0.0215
GDPGAP	-4.97E-05	2.46E-05	-2.024794	0.0436
LQG	72.83292	21.04638	3.460591	0.0006
QOG10	0.673964	0.177259	3.802141	0.0002
UNEM	-0.176198	0.021212	-8.306631	0.0000
EMPLTERTGR	0.088078	0.028801	3.058148	0.0024
Weighted Statistics				
R-squared	0.223580	Mean dependent var	-1.989413	
Adjusted R-squared	0.212973	S.D. dependent var	3.258507	
S.E. of regression	2.946312	Sum squared resid	3177.156	
F-statistic	21.07882	Durbin-Watson stat	1.986839	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.178866	Mean dependent var	-1.897230	
Sum squared resid	3296.884	Durbin-Watson stat	1.716722	

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Οικονομετρικό υπόδειγμα 3

Dependent Variable: GR				
Method: Panel EGLS (Cross-section weights)				
Date: 09/07/20 Time: 17:47				
Sample: 2008 2013				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 62				
Total panel (balanced) observations: 372				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.634837	0.726304	2.250900	0.0250
GDPGAP	-4.58E-05	2.54E-05	-1.804561	0.0720
UNEM	-0.171151	0.021164	-8.087049	0.0000
QOG10	0.597899	0.175939	3.398338	0.0008
LQL	57.78900	19.91403	2.901924	0.0039
EMPLTERTGR	0.091823	0.029002	3.166112	0.0017
Weighted Statistics				
R-squared	0.218285	Mean dependent var	-1.985619	
Adjusted R-squared	0.207606	S.D. dependent var	3.255480	
S.E. of regression	2.954290	Sum squared resid	3194.386	
F-statistic	20.44032	Durbin-Watson stat	1.977686	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.174224	Mean dependent var	-1.897230	
Sum squared resid	3315.519	Durbin-Watson stat	1.709393	

Οικονομετρικό υπόδειγμα 4

Dependent Variable: GR				
Method: Panel EGLS (Cross-section weights)				
Date: 09/07/20 Time: 17:47				
Sample: 2008 2013				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 62				
Total panel (balanced) observations: 372				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.712906	0.690191	2.481785	0.0135
GDPGAP	-5.55E-05	2.44E-05	-2.274999	0.0235
UNEM	-0.180921	0.021185	-8.540253	0.0000
QOG10	0.742869	0.179343	4.142156	0.0000
LQO	130.4904	32.34017	4.034932	0.0001
EMPLTERTGR	0.086346	0.028500	3.029688	0.0026
Weighted Statistics				
R-squared	0.231640	Mean dependent var	-1.996531	
Adjusted R-squared	0.221143	S.D. dependent var	3.269348	
S.E. of regression	2.939946	Sum squared resid	3163.441	
F-statistic	22.06783	Durbin-Watson stat	1.997575	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.185829	Mean dependent var	-1.897230	
Sum squared resid	3268.925	Durbin-Watson stat	1.732151	

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

B. ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Οικονομετρικό υπόδειγμα 1

Dependent Variable: EMPLGR Method: Panel EGLS (Cross-section weights) Date: 09/10/20 Time: 13:06 Sample: 2008 2013 Periods included: 6 Cross-sections included: 62 Total panel (balanced) observations: 372 Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-1.462143	0.706850	-2.068535	0.0393
GDPCAP	6.33E-05	2.10E-05	3.008977	0.0028
GFCF	-0.108195	0.187715	-0.576379	0.5647
UNEM	-0.132320	0.023291	-5.681147	0.0000
QOGGR	0.155400	0.283938	0.547305	0.5845
SFGDP	3.49E-06	6.37E-06	0.547840	0.5841
EMPLTERTGR	0.207250	0.033601	6.167933	0.0000
Weighted Statistics				
R-squared	0.382056	Mean dependent var	-2.220928	
Adjusted R-squared	0.371898	S.D. dependent var	3.240478	
S.E. of regression	2.784352	Sum squared resid	2829.706	
F-statistic	37.61145	Durbin-Watson stat	2.000611	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.142001	Mean dependent var	-1.930355	
Sum squared resid	3028.321	Durbin-Watson stat	1.824340	

Οικονομετρικό υπόδειγμα 2

Dependent Variable: EMPLGR Method: Panel EGLS (Cross-section weights) Date: 09/10/20 Time: 13:07 Sample: 2008 2013 Periods included: 6 Cross-sections included: 62 Total panel (balanced) observations: 372 Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-1.232692	0.677263	-1.820108	0.0696
GDPCAP	5.25E-05	1.85E-05	2.846767	0.0047
LQA	2.586253	7.498519	0.344902	0.7304
QOGGR	0.162006	0.286821	0.564831	0.5725
UNEM	-0.133844	0.022861	-5.854767	0.0000
EMPLTERTGR	0.210477	0.033484	6.285852	0.0000
Weighted Statistics				
R-squared	0.371056	Mean dependent var	-2.233527	
Adjusted R-squared	0.362463	S.D. dependent var	3.227424	
S.E. of regression	2.781425	Sum squared resid	2831.495	
F-statistic	43.18548	Durbin-Watson stat	1.987240	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.139807	Mean dependent var	-1.930355	
Sum squared resid	3036.065	Durbin-Watson stat	1.827781	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ανδρικοπούλου Ε., Κακδέρη Χ., Καυκαλάς Γ., Τασοπούλου Α. (2015): «Διαδρομές περιφερειακής ανθεκτικότητας: επιπτώσεις της κρίσης και προοπτικές χωρικής ανάπτυξης στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας», *Επιστημονικό περιοδικό Αειχώρος*, **20**, 4-31

Καλλιώρας Δ.(2012): «Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη: Επισκόπηση και Αποδόμηση», *ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ 2012 (2)*, 37-58

Καλλιώρας Δ., Πανταζής Π., Ψυχάρης Γ. (2016): «Χωρικές διαφοροποιήσεις της απασχόλησης στην Ελλάδα κατά την πρώιμη περίοδο της οικονομικής κρίσης (2008-2010): Η ανθεκτικότητα των ελληνικών περιφερειών» στο Λαμπριανίδης Λ., Καλογερέσης Θ., Καυκαλάς Γ. (Επιμ.) *Χωρική ανάπτυξη και ανθρώπινο δυναμικό: Νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και η εφαρμογή τους στην Ελλάδα (290-314)*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Cuadrado-Roura J.R. and Maroto A. (2016): “Unbalanced regional resilience to the economic crisis in Spain: a tale of specialization and productivity”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2016, **9**, 153–178

Charron N. Et al. (2019): “Measuring Quality of Government in EU Regions across Space and Time” *ORIGINAL ARTICLE*

Di Caro P. (2014): “Recessions, recoveries and regional resilience: evidence on Italy”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2014, **8**, 273–291 doi:10.1093/cjres/rsu029

Davies S. (2011): “Regional resilience in the 2008–2010 downturn: comparative evidence from European countries”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2011, 1–14 doi:10.1093/cjres/rsr019

Di Cataldo M. & Rodríguez-Pose A. (2017): “What drives employment growth and social inclusion in the regions of the European Union?”, *Regional Studies*, 51:12, 1840-1859, doi: 10.1080/00343404.2016.1255320

Ezcurra R. and Rios V. (2018): “Quality of government and regional resilience in the European Union. Evidence from the Great Recession”, Universidad Publica de Navarra Sevilla

Giannakakis E. and Bruggeman A. (2015): “Economic crisis and regional resilience: evidence from Greece”, *Papers in Regional Science*, doi: 10.1111/pirs.12206

«Προσδιοριστικοί παράγοντες της Ανθεκτικότητας στις Περιφέρειες των Μεσογειακών χωρών, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης».

Giannakakis E. and Bruggeman A. (2017): “Determinants of regional resilience to economic crisis: a European perspective”, *European Planning Studies*, 25:8, 1394-1415, doi: 10.1080/09654313.2017.1319464

Kitsos A. and Bishop P. (2018): “Economic resilience in Great Britain: the crisis impact and its determining factors for local authority districts”, *Ann Reg Sci*, 2018, 60:329–347, doi: 10.1007/s00168-016-0797-y

Martinez Y.U et. al (2018): “Why are some Spanish regions more resilient than others?”, *Papers in Regional Science*, 2019, doi: 10.1111/pirs.12464

Martin R. (2011): “Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks”, *Journal of Economic Geography* 2011, 1–32, doi:10.1093/jeg/lbr019

Martin R., Sunley P. and Tyler P. (2015): “Local growth evolutions: recession, resilience and recovery”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2015, 8, 141–148, doi:10.1093/cjres/rsv012

Petrakos G. and Psycharis Y. (2015): “The spatial aspects of economic crisis in Greece”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2016, 9, 137–152, doi:10.1093/cjres/rsv028

Psycharis Y., Rovolis A., Tselios V. & Pantazis P. (2014): “Economic crisis and regional development in Greece”, *Région et Développement n° 39-2014*

Psycharis Y., Kallioras D. & Pantazis P. (2014): “Economic crisis and regional resilience: detecting the ‘geographical footprint’ of economic crisis in Greece”, *Regional Science Policy and Practice* © 2014 RSAI, doi:10.1111/rsp3.12032

Simmie J. and Martin R. (2009): “The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2010, 3, 27–43, doi:10.1093/cjres/rsp029

Sensier M. & Artis M. (2016): “The Resilience of Employment in Wales: Through Recession and into Recovery”, *Regional Studies*, 50:4, 586-599, doi:10.1080/00343404.2014.920083

Sensier M., Bristow G. & Healy A. (2016): “Measuring Regional Economic Resilience across Europe: Operationalizing a complex concept”, *Spatial Economic Analysis*, 11:2, 128-151, doi: 10.1080/17421772.2016.1129435

Tsiapa M. (2018): “Adjustment mechanisms of Greek regions in export activity during the economic crisis of 2008-2012”, *Papers in Regional Science RSAI*, 2018, 1- 19, doi: 10.1111/pirs.12367

Tsiapa M., Kallioras D. & Tzeremes N.G. (2018): “The role of path-dependence in the resilience of EU regions”, *European Planning Studies*, doi:10.1080/09654313.2018.1458284